

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Hava Olaylarının Adlandırılması

İpek Yalçın

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Türk Dili ve
Edebiyatı dalında Yüksek Lisans Tezi olarak
sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Eylül 2015
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

ABSTRACT

In this study, the concepts of language units related to the weather in Turkish and Kazakh languages are comparatively examined in terms of its structure and meaning. The aim is to observe similarities and differences of naming nature phenomena in 2 different regions of Turkish communities. Turkish language is a powerful engine spanned between different continents and dialects through the ages. Comparing words related to weather changes in Kazakh and Turkish dialect of Turkish language were examined in order to determine the spreading of Turkish language over the wide geographical area of the world.

The diachronic studies were also done in this thesis. The words were constituted by scanning in the databases of Kazakh and Turkish languages dictionaries. Historical dictionaries were also consulted, in order to establish the data of Turkish dialects we have gathered.

There will also be differentiation between Kazakh and South – Western (Oguz) dialects of Turkish language which are member of North – Western Turkish (Kipchak) group. The collapsing of Turkish community into two different migrations and its affecting the culture, climate and language conditions will be mentioned as well. In different regions Turkish language is being used in different ways. Turkish language of Kazakhstan and Turkey incorporates of the common ground roots. In our study, it was obvious that these two languages have almost same words with some sound differences in some sounds. The increasing of the differences in lower layers attracts attention. Both languages have proved that description of Turkish language is founded by derivation, merging and transferring words.

Keywords: lexicology, air space concept, conceptualization and weather changes, air concept in the Kazakh dialect of Turkish language, air concept in the Turkish dialect of Turkish language.

ÖZ

Bu çalışmada Kazak ve Türkiye Türkçesinde ‘hava’ kavramı alanında yer alan dil birimleri ses, yapı ve anlam açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İki ayrı coğrafyada yaşayan Türk topluluklarında hava olaylarını adlandırma yollarında görülen benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Dünyada geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkçenin yayılma alanları kadar, Türkçede hava kavram alanına giren sözlerin de genişliğini ortaya koyabilmek amacıyla, Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi karşılaştırılarak hava olaylarının dile yansımaları incelenmeye çalışılmıştır.

Bu tezde karşılaştırmalı, yeri geldikçe de art zamanlı çalışmalar yapılmıştır. Veri tabanımızı Türkiye Türkçesi Sözlüğü (TDK) ile Kazak Türkçesi Sözlüğü ve Kazakça Sözlükten taradığımız hava olayları ile ilgili sözler oluşturmaktadır. Elde ettiğimiz verilerin eski Türk lehçeleri ile bağı kurabilmek amacıyla tarihsel sözlüklere de başvurulmuştur.

Türkçenin Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubunda yer alan Kazak Türkçesi ile Güney-Batı (Oğuz) Grubu üyelerinden olan Türkiye Türkçesinin ortak yanlarının olduğu gibi farklı yanları da olacaktır. İki farklı yere göçen Türk Topluluğunun göçtüğü yerin kültüründen, ikliminden, şartlarından dili de etkilenecektir. Türkçe ayrı coğrafyalarda farklı kültürlerde şekil alacaktır. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ortak bir zeminin köklerini içlerinde barındırmaktadır. Çalışmamızda, temel söz varlığı içinde yer alabilecek hava olaylarını ya da durumunu karşılayan sözcüklerin ufak tefek ses değişimiyle aynı şekilde kullanıldığı görülmüştür. Hava kavram alanının alt katmanlarına inildikçe farklılıkların arttığı dikkatleri çekmektedir. Her iki

dilde de türetme, birleştirme ve aktarma yoluyla kurulan hava olaylarını karşılayan sözler Türkçenin ayrıntılı bir anlatım dili olduğunu bir kez daha ispatlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sözcükbilim, hava kavram alanı, kavramlaştırma ve hava olayları, Kazak Türkçesinde hava kavramı, Türkiye Türkçesinde hava kavramı

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda yardımlarını esirgemeyen bana yol gösteren, beni ışığıyla aydınlatan danışman hocam Yard. Doç.Dr. Gülseren Tor'a, bu alanı bana sevdiren, ilk seneden beri farkındalığımı arttıran Yard. Doç. Dr. Tayyibe Uç'a, asistanlığım boyunca bana iş disiplinini öğreten Prof. Dr. Ahmet Pehlivan'a, tez dönemimde benden yardımlarını esirgemeyen Evrim Dalyan Eberdes'e, yaşamım boyunca her konuda yanımda olan, eğitimim için büyük fedakârlıklar yapan anne ve babama, eğitim yaşamımı destekleyen ve öğrendiğim her sözcükte yanımda olan, bana başarıma gücü veren nişanlım Erhan Meydan'a, kız kardeşim Sedef Yalçın'a, Türkçe öğretmenim İbrahim Çolakerol'a, Tarih öğretmenim Alparslan Bülbül'e, bana bilim yolunu açan tüm öğretmenlerime teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	iii
ÖZ	v
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
TABLO LİSTESİ.....	xi
ÖNSÖZ	xii
1 GİRİŞ	1
2 İNCELEME	3
2.1 Türkiye Türkçesinden Kazak Türkçesine Hava Olayları.....	4
2.1.1 Açık Hava.....	8
2.1.2 Ilık Hava.....	9
2.1.3 Sıcak Hava	10
2.1.4 Kuraklık	14
2.1.5 Nemli Hava	15
2.1.6 Soğuk - Serin Hava	16
2.1.7 Ayaz	22
2.1.8 Don, Don-, Donma.....	24
2.1.9 Buz	25
2.1.10 Yıldırım - Şimşek.....	26
2.1.11 Gök Gürültüsü.....	28
2.1.12 Sis.....	29
2.1.13 Bulut.....	31

2.2 Rüzgârın Esiş Biçimleri	34
2.2.1 Yel	34
2.2.2 Rüzgâr	41
2.2.3 Hafif Esen Rüzgârlar	45
2.2.4 Şiddetli Esen Rüzgârlar	48
2.2.5 Hortum	50
2.2.6 Sıcak Rüzgâr	51
2.2.7 Rüzgârsız	52
2.2.8 Rüzgâr ve Es- Kavramı ile İlgili Ses Yansımaları Sözcükler	52
2.2.9 Poyraz	54
2.2.10 Bora	54
2.2.11 Boran	56
2.3 Yağış Biçimleri	56
2.3.1 Yağış	56
2.3.2 Yağmur	58
2.3.3 Sel	63
2.3.4 Dolu	65
2.3.5 Kar	66
2.3.6 Çığ	73
2.3.7 Kırağı	73
2.3.8 Çiy	74
3 SONUÇ	75
KAZAK TÜRKÇESİ SÖZCÜKLER VE SÖZ ÖBEKLERİ	83
KAYNAKÇA	103

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
Der.S	Derleme Sözlüğü
DLT	Divanü Lûgat-it-Türk
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
f.	Fiil
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
is.	İsim
İt.	İtalyanca
K.AT.S	Kazak Atasözleri Sözlüğü
KS	Kazak Türkçesi Sözlüğü
KTS	Kazak Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü
mcz.	Mecaz
s.	Sıfat
T.AT.S	Türkçe Atasözleri Sözlüğü
T.DEY.S	Türkçe Deyimler Sözlüğü
TDES	Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü
TS	Tarama Sözlüğü
Tü.S	Türkçe Sözlük
zrf.	Zarf

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye Türkçesi – Kazak Türkçesi hava olaylarını karşılayan sözcüklerde seslik farklılıklar.....	77
Tablo 2: Türemiş Sözcüklerde Kullanılan Ekler.....	79
Tablo 3: Kazak Türkçesi Hava Olayları.....	102

ÖNSÖZ

Türkçe sadece Türkiye Türkçesi ile sınırlı değildir, farklı coğrafyalara yayılan devamlı türeyen gelişen engin bir dildir. Türkçeye farklı pencerelerden bakmak için Türkçenin lehçelerini tanımak gereklidir. Bu çalışmada Kazak Türkçesi ile Türkçe Türkçesinde hava olaylarının adlandırılışındaki ortaklık ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Hava havram alanına giren sözcükler, ses, yapı ve anlam açısından incelenirken her iki lehçenin de yazı dili esas alınmıştır.

Bu çalışmada sadece hava olaylarını karşılayan sözcüklere değil, hava kavram alanına giren sözcüklere de yer verilmiştir. Bu birimlerin Türkçenin söz varlığındaki yerini göstermek amacıyla yapısında hava olayları bulunan deyimler ve atasözlerinden de örnekler vermeye çalışılmıştır. Hava olaylarını gösteren sözcüklerin kazandığı yan anlamlar üzerinde de durulmuş, özellikle somutlaştırmada kullanımlarına dikkatler çekilmiştir. Dış dünyadaki hava durumunu karşılayan adların insanın ruhsal durumunu anlatmak için de kullanılması ilgi çekicidir.

Mevsimler, günler, aylar, tez kapsamına alınmadı; fakat Kazak Türkçesindeki kün sözcüğü zaman adı yanında hava durumunda da geçtiği için çalışmamızın kapsamına alınmıştır.

Bu tezde karşılaştırmalı, yeri geldikçe de art zamanlı çalışmalar yapılmıştır. Veri tabanımızı Türkiye Türkçesi Sözlüğü (TDK) ile Kazak Türkçesi Sözlüğü ve Kazakça Sözlükten taradığımız hava olayları ile ilgili sözler oluşturmaktadır. Elde ettiğimiz verilerin eski Türk lehçeleri ile bağını kurabilmek amacıyla tarihsel sözlüklere de başvurulmuştur. Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki koşutluk koşunda bize sunacağı düşüncesiyle Anadolu ağızlarında kullanılan hava olaylarını karşılayan sözcüklere de yer verilmiştir.

Bölüm 1

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinde ‘hava’ kavram alanına giren sözler ses, yapı ve anlam açısından incelenmeye çalışılmıştır. Hava olaylarının Türkçenin iki farklı lehçesinde nasıl kavramlaştırıldığı üzerinde durulmuştur. Çok değişken olan hava olaylarının iki farklı lehçede dile dökülüş biçimlerinden hareketle Türkçenin ayrıntılı bir anlatım dili olduğunu gösterme amaçlanmıştır. Hava canlıların yaşamını sürdürebilmeleri için en temel gereksinmelerindendir. Hayatî bir önem taşıyan hava ile ilgili kavramları karşılayan sözler de Türkçenin söz varlığı içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Türkçenin hava kavram alanının genişliğini göstermek amacıyla iki farklı coğrafya ve iklimde yaşayan Türklerin kullandığı lehçelerdeki hava durumlarını karşılayan sözler ele alınmıştır. Çalışmamız, lehçebilim ve sözcükbilimi doğrudan ilgilendirmektedir. Sözcükbilim, dilin sözvarlığının incelenmesi ve betimlenmesi, dilsel anlatım araçlarını anlam yapıları ve sözcükler arasındaki ilişkileri araştırma görevini yüklenmiştir. Bu nedenle anlambilim, adbilim, kökenbilim ve lehçebilim ile ortak çalışır. Araştırma sonuçlarıyla sözlükbilime önemli katkılarda bulunur (Toklu, 2003: 106). Bu bakımdan çalışmamız önem taşımaktadır.

Canlılar için yaşamsal değeri olan hava, coğrafyadan coğrafyaya değiştiği gibi, aynı coğrafyada mevsimden mevsime, aydan aya, gündün güne, gündüzden geceye değişiklik gösterir. Hatta günün ya da gecenin farklı saatlerinde ısı düşebilir, çıkabilir de. Bütün bu değişimler, dile yansır. İnsanlar yaşadıkları doğa koşullarına

göre bir yaşam kurar. Yaşadığı coğrafyadaki iklimi, dilini türetme gücüyle ve beyninin üretme gücüyle kavramlaştırır. Aynı dil birliğinden insanlar, hava olayları aynı olsa bile farklı adlandırmalara gidebilir. Bu tezde, değişken olan havanın Türkçenin iki lehçesi arasında anlamlandırma açısından ne gibi benzerlikler ve farklılıklar gösterdiği ele alınacaktır. Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında karşılaştırmalı olarak yapılacak bu çalışma, Türkçenin hem adbilimine hem de anlambilimine değerli katkılar sağlayacaktır.

Göçebe ve yarı göçebe yaşayan Türk toplumu için doğal şartlar yaşamlarını büyük oranda etkilemiştir, konacakları göçecekleri zamanları iklim şekillendirmiştir.

Türk Toplumunun yerleşik hayata geçmesiyle tarım kültürü varlığını sürdürmüştür, ekecekleri ürünleri, yaşayacakları yerleri iklim belirlemiştir. Hava koşullarına göre hayatlarını düzenlemişlerdir.

Havanın durumu değişkenlik gösterdiği için çeşitli adlandırmalara gitmişlerdir. Havanın durumuna göre çeşitli derecelendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışmayla, eklemeli bir dil olarak Türkçenin farklı coğrafyalardaki türetme gücü ve ayrıntılı bir anlatım dili olduğu gerçeği, hava durumunu yansıtan adlardan kavramlara, kavramlardan adlara gidiş gelişlerle örneklendirilerek güçlendirilmiş olacaktır.

Ölçünlü Türkiye Türkçesindeki ‘rüzgârlı’ sıfatına karşılık, Kazak Türkçesinde ‘yel+li’ biçimbiriminin bir değişkesi olan ‘jeldi’ bulunmaktadır. Türkiye Türkçesindeki ‘ılık rüzgâr’ Kazak Türkçesinde ‘anızaq’, Türkiye Türkçesindeki ‘bulutlu’ Kazak Türkçesinde ‘surgay’ sözcüğü ile karşılanmaktadır. Türkiye Türkçesindeki yağmurun çok güçlü yağdığını anlatan ‘bardaktan boşanırcasına’ deyiminin yerini, Kazak Türkçesinde ‘şümektev’ eylemi almaktadır. Bunlar gibi örnekler, Türkçenin farklı coğrafyalarda nasıl işlendiğinin göstergeleridir.

Bölüm 2

İNCELEME

Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi aynı gövdenin dallarıdır. Bu lehçeler ayrı ayrı coğrafyalarda uzun yıllar içinde gelişim göstermiştir. Aralarında daha çok ses farklılıkları olmakla birlikte birleştiği noktalar da vardır. Soy birliği olan insanlar, ayrı etki alanlarında yaşadıkları coğrafyanın ve iklimin gerektirdiği biçimde Türkçenin eklerini köklerini kullanarak birbirinden farklı türetme ve birleştirmelere de gitmiştir. Kısacası birbirine uzak coğrafyalardaki Türkler Türkçenin türetme gücünü farklı şekillerde işletmişlerdir. Bu nedenle aralarındaki farklılıkların bulunması kaçınılmazdır. İbn-i Haldun'un dediği gibi: 'Coğrafya kaderdir.' Dilin, coğrafya ile bağlantısı bilinmesi gereken bir gerçektir. Coğrafyanın bize sunduğu koşullar bizim özelliklerimizi meydana getirir. Coğrafyanın en önemli etkene iklimdir. İnsan iklime göre yaşar, üretir, korunur, isteklerini dile getirir. İklimde göre düzenlediği yaşamını da dilin olanaklarından yararlanarak kavramlaştırır. Canlılar havasız yaşayamayacağına göre, hangi coğrafyada yaşamış olursa olsun, atalarından miras getirdiği hava ile ilgili, ortak temel söz varlığı bulunacaktır. Göçtüğü yerin havasının değiştiği gibi, bu değişim dile de yansıtacaktır. Türkçenin ayrıntılı bir anlatım dili olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada hava kavram alanı içine giren sözcükler bu bakımdan irdelenecektir.

2.1 Türkiye Türkçesinden Kazak Türkçesine Hava Olayları

Hava insanın hayatta kalabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için gereklidir. Hava önem derecesi içinde ilk sırada yer alır, doğadaki tüm canlılara yaşam verir. Canlılar için ekme gibi su gibi hava da hayatî önem taşır.

Kötü hava koşulları insanın önlem almasını gerektirir, soğğun sıcakın, rüzgârın, yağışın zamanlarını belirleyip insan yaşamı bu düzene göre biçimlendirilir. Göçebe toplum olan Türk toplumu konacakları göçecekleri zamanları havanın durumuna göre belirlemişlerdir. Yerleşik düzene geçilmesiyle birlikte çiftçilik yapmaya başlayan Türk toplumu için ürün ekme biçme ve verim alma açısından hava durumu önemlidir.

Hava durumu insanın psikolojisini de etkilemektedir. Kapalı hava psikoloji olarak bireyi olumsuz etkilerken açık hava daha olumlu etkiler yaratabilmektedir. Hava durumuna göre değişen insan psikolojisi de hava olayları ile somutlaştırılmaktadır.

Havanın durumu insanların yaşam koşullarını büyük oranda belirler, bu yüzden hava olayları gözlenmiş ve hava durumlarına belirli adlar verilmiştir. Havanın durumu üzerinde yapılan gözlemler sözcüklere dökülmüştür. Hava kavramı derecelendiği gibi, havanın kapsam alanındaki her kavram da kendi içinde derecelendirilmiştir. Örneğin soğuk ve sıcak, hava olayları kapsamındadır, soğuk ve sıcak kavramları kendi içerisinde de ayrı ayrı değerlendirilir.

Türkiye Türkçesinde **hava** (is.) (Ar. hevā) 1. hava yuvarını oluşturan, bütün canlıların solunumuna yarayan renksiz, kokusuz, akışkan gaz karışımı, 2. meteorolojik olayların bütünü (Tü.S/619) anlamına gelmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında **ayam** 1. yağmursuz, güneşli hava (Der.S I/405), 2. hava (Der.S.I/406), **çentelek** değişken hava (Der.S II/1140), **gamıklı** sıkıntılı, kapalı (hava) (Der.S III/19079) sözcükleri görülmüştür.

Eski Uygurcada **buranç** havasızlık, sıkıntılı (EUTS/53), **halıg** hava, atmosfer (EUTS/81) anlamlarında karşımıza çıkmaktadır.

Kazak Türkçesinde **ava** hava (KTS/55). Kazak Türkçesinde sözcük başındaki h>Ø düşmektedir. Arapça kökenli olan hava sözcüğü önses /h-/düşerek ‘ava’ biçimini almıştır.

Türkiye Türkçesinde **gün** 1. güneş, 2. güneş ışığı, 3. gündüz, 4. yer yuvarlığının kendi eksenini etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre (Tü.S/583).

Eski Anadolu Türkçesinde **gün** güneş (TS III/1861), **günçe** güneşli (yer) (TS III/1866), **gün açılmak** hava açılmak, güneş ortaya çıkmak (TS III/1865), **gün çalmak (güneş çalmak)** güneş çarpmak (TS III/1866), **güneş aydını** güneş ziyası (TS III/1869), **güneş çalmak** gün çalmak (TS III/1869), **güneş urmak** güneş yakmak, kavurmak (TS III/1873), **çoğaç, (çoğaş)** 1.güneş; gün ışığı (TS II/930). Güneş sözcüğü güzel havaların işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde **çoğaçlanmak** güneşlenmek, güneşte ısınmak (TS II / 931), **çoğaş** (TS II/931) biçimleriyle de karşılaşmıştır.

Orta Türkçede **kuyaş** güneş, sıcak, güneşin şiddetle vurması (DLT II/390) anlamına gelmektedir.

Eski Türkçedeki **kün** 1. güneş, 2. gün, 3. güney, 4. zaman, vakit, 5. lakaplarda kullanılır (EUTS/122), **kündäm** 1. güneşe benzer, parlak, güneş gibi, 2. güneşli (EUTS/122).

Eski Türkçede (Eski Uygurcada) **ķuyaş** güneş (EUTS/190) biçimiyle karşılaşmıştır.

Kazak Türkçesinde **kün** (is.) 1. güneş, 2. gün, gündüz, 3. tam gün, 24 saat, 4) vakit, zaman, 5. hava durumu (KTS/258) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesindeki *kün* Eski Türkçedeki biçimiyle korunmaktadır. Kazak Türkçesindeki ‘kün’ Türkiye Türkçesinde ‘gün’ biçindedir. Kazak Türkçesinde /k-/ korunurken, Türkiye Türkçesinde k->g-’ ye değişmiştir.

Kün sözcüğünün türevleri; **künsi-** (<kün+şi-) (f.) güneşte yanmak, güneşlenmek (KTS/259), **künsiz** (<kün+siz) (s.) 1. güneşsiz, karanlık (KTS/259), **küngeylev** (<kün+gey+le-v) (zrf.) güneşe doğru, güneye yakın (KTS/258), **küngele-** (f.) 1. güneş çıkmak, 2. gölgelemek (KTS/258), **küngeyli** (<kün+gey+li) (s.) güneşli (KTS/258), **kündiz** (<kün+diz) (s.) gündüz, güneşsiz, güneşin görünmediği sıra (KS/146), **künşuvaq** (is.) güneşli, güneşin sıcaklığı (KS/146), **şuvaq** (-ğı) (is.) ışın, ışık (KS/646). Künşuvaq sözcüğü kün ve şuvaq sözcüklerinden oluşan birleşik bir sözcüktür.

Kazak Türkçesindeki **künes** (is.) güney, güneş ışınlarının bol düştüğü yer (KTS/259), Türkiye Türkçesinde güneş biçimindedir. Kazak Türkçesinde önses /k-/ korunurken Türkiye Türkçesinde /g-/ ye değişmiştir. Kazak Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki /ş/ ünsüzünün yerini /s/ ünsüzü alır.

Kazak Türkçesinde **küneste-** (<küneş+le-) (f.) güneşlenmek (KTS/259), **künğirt** (kün+gir-t) (s.) yarı aydınlık, alaca karanlık (KTS/259), **künğirtte-** (<kün+gir-t-te-) **kün-** (gi) (f.) 1. loş duruma gelmek, loşlaşmak, 2. üstü kapalı, anlaşılmaz konuşmak (KTS/259), **künğirttev** (<kün+gir-t-te-v) (s.) bulanık, anlaşılmaz, belirsiz (KTS/259), **künğirttik** (<kün+gir-t-lik) (is.) loşluk, yarı aydınlık (KTS/259).

şuvaqtı (<çuvak+lı) (s.) güneşli (KTS/646) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde **kün jayı** hava durumu (KS/146) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde havanın değişkenliği **qubılmalı** (s.) 1. değişken (renk) 2. değişken (hava) 3. kararsız, istikrarsız (KTS/328) sözcüğü ile ifade edilmektedir.

Kazak Türkçesinde **klimat** (is.) iklim (KTS/238), **klimatologiya** (is.) iklim bilimi (KTS/238) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde Hava ile İlgili Birleşik Sözcük ve Deyimler

kün köterildi gün doğmak üzere (KS/146).

kün şaldı (çal-dı) güneşlendi (KS/146).

kün tutıl- güneş tutulmak (KS/146).

kün kördü gün gördü (KS/146)

künü tüstü zor günler geçiriyor (KS/146)

kün keşkirdi gün batmak üzere (KS/146)

kün kesti başından zor günler geçti (KS/146)

kün battı gün battı (KS/146).

Türkiye Türkçesinde Havayla İlgili Birleşik Sözcük ve Deyimler

***hava açmak (açılmak)** bulutlar dağılıp güneş görünmek (T.DEY.S/847).

***hava almak** 1. açık bir alana çıkıp ciğerlerine temiz hava çekerek dinlenmek, 2. beklediği halde eline bir şey geçmemek, 3. havasız olan kapalı kabın içine hava girmek (T.DEY.S/847).

***hava bozmak** hava bulutlanıp yağmur ve fırtına belirtileri gözükme (T.DEY.S/847).

***hava bulanmak** havayı yağmur bulutları kaplamak (T.DEY.S/847).

***hava kapanmak** gökyüzü bulutla örtülmek (T.DEY.S/848).

*hava kararmak güneşin batmasından ya da gökyüzünü bulut kaplamasından ortalık yarı aydınlık olmak (T.DEY.S/848).

2.1.1 Açık Hava

Türkiye Türkçesinde **açık hava** 1. bulutsuz hava 2. bahçe, park gibi yapı dışı olan yer (Tü.S/8) anlamına gelmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında; **ayam** 1. yağmursuz, güneşli hava (Der.S I/406), **çımçıklık** açık, aydınlık hava (Der.S II/1176), **dımıskı** rüzgârsız, açık ve sert hava (Der.S./1461), **geğenneme** hava açılmak (Der.S II/1970), **girennik** açık, güzel hava (Der.S./2082), **hava burhanlık olmak** hava güzel olmak (Der.S III/2307).

Kazak Türkçesinde **jadıra-** (< jad+ır-a-) (f.) 1. memnun, sevinçli, gönüllü olmak, 2. bir şeyin aydın, ışıklı olması (KS/84) anlamına gelmektedir. **kün jadıravda-** (f.) hava açılmak (KS/84) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde (f.) **tınıq** (<tın-ık) (s.) 1. akmayan ve tertemiz su, 2. açık ve sakin hava (KS/284) biçimiyle görülmektedir. tın- (f.) 1. bitmek, tamamlanmak, son bulmak, 2. dinmek, yatışmak, sakinleşmek (KTS/568).

Kazak Türkçesinde **jayma-şuvaq** (s.) 1. açık, güneşli hava, 2. (mcz.) neşeli, gülyüzlü, şen (KTS/153), **jayma-şuvaqtan-** (f.) 1. (hava) açık, güneşli olmak, 2. (mcz.) neşelenmek, keyiflenmek (KTS/153).

Türkiye Türkçesinde **yıldız** (is.) 1.(güneş ve ay dışında) gökyüzünde görülen ışıklı gök cisimlerinden her biri (Tü.S/1631). *Yıldız* sözcüğünün türevleri de hava durumunu bildirmektedir; **yıldızlı** 1. üzerinde yıldız bulunan 2. bulutsuz, duru, açık (Tü.S/1631), **yıldızsız** bulutlu, kapalı açık olmayan (Tü.S/1631).

Kazak Türkçesinde **jıldız** (is.) yıldız (KTS/185) biçiminde görülmektedir. *jıldız* sözcüğünün türevleri ise; **jıldızday** (<yıldız teg) (s.) yıldız gibi (KTS/185), **jıldızdan-** (<yıl+dız+da-n-) (f.) yıldız gibi parlamak (KTS/185), **jıldızdı**

(<yıldız+lı) (s.) 1. yıldızlı 2. (mcz.) ünlü, yıldızı parlayan (KTS/185), **juldıssız**
(<yıldız+sız) (s.) yıldızsız, karanlık (KTS/186).

közel- (III) (f.) (hava) açılmak, aydınlanmak (KTS/243)

şağırmaq (<çağır-mak) (is.) güneşli, açık hava (KTS/620)

şağırmaqтан- (<şağır-mak+ta-n-) (f.) (hava) güneşli ve açık olmak (KTS/320)

şayday (<çay teg) (s.) bulutsuz, açık (hava) (KTS/628) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesinde, Eski Türkçede ‘teg’ eklenmekte benzetmelerde sıkça kullanılmaktadır.

Eski Uygurcada **tätrüm** aydın, açık, berrak (EUTS/235), **toruq** ışık, aydınlık (EUTS/254) biçimi görülmektedir.

2.1.2 Ilık Hava

Türkiye Türkçesinde **ılık** (is.) soğukla sıcak arası, ne soğuk ne de sıcak: ılık su, ılık hava (Tü.S/662). Türkiye Türkçesinde *ılık* sözcüğünün türevleri; **ılıkça** (s.veya zrf) biraz ılık (Tü.S/662), **ılıklaşma** (is.) ılıklaşma işi (Tü.S/662), **ılıklık** (is.) ılık olma durumu (Tü.S/662).

Türkiye Türkçesi ağızlarında **cılı** 1. sıcak 2. ılık (Der.S II/911), **cüveş** ılık hava (Der.S.II/1029), **mız** ılık (hava,su) (Der.S.II/1460).

Eski Anadolu Türkçesinde **ılı** ılık (TS III/1941), **ılıcak** ılıkça (TS III/1943), **ılmak** hafif ısınmak (TS III/1944), **ılman** ılık, ılıkça (TS III/1944).

Orta Türkçe döneminde **yılı-** ılmak (DLT II/784), **yılıg** ılık, sıcakla soğuk arası (DLT II/784), **yılır-** ılmak, az ısınmak (DLT II/784), **yilmir-** ılmak, ılır gibi olmak (DLT II/791) görülmektedir.

Orta Türkçede **emik** ılık, soğuduktan sonra ısınıp sıcaklığı artmayan (DLT II/180), **emik kün** ılık gün (DLT II/180) biçimiyle karşılaşmıştır.

Eski Türkçede **yılığ** ılık, sıcak (EUTS/294), **yılınçğa** (<yılı-n-ç-ğa) ılık (EUTS/294), **yılınmak** ılıklaşmak, ılmak, sıcaklaşmak (EUTS/294) biçimiyle karşılaşmıştır.

Kazak Türkçesinde **jılı-** (yılı-) (I) (f.) ısınmak, ılmak, ılmak (KTS/192), **jılı** (II) (s.) 1. ılık, 2. merhametli (KTS/192) biçimiyle görülmüştür. Kazak Türkçesinde *jılı* sözcüğünün türevleri; **jiluv** (<yılı-v) (II) (is.) 1. ısı, 2. (mcz.) merhamet, iyilik (KTS/192), **jiluvlıq** (<yılı-v+lık) (is.) sıcaklık, ısı (KTS/192), **jiluvsızdıq** (<yılı-v+sız+lık) (is.) sıcak olmama durumu (KTS/192), **jılıday** (<yılı teg) (zrf.) sıcak halde, sıcakken (KTS/192), **jılılıq** (<yılı+lık) (is.) 1. sıcaklık, 2. (mcz.) merhamet, iyilik (KTS/192), **jılımsı** (<yılı+mşı) (s.) 1. lezzetsiz, tatsız, 2. ılıkça, ılıcak, 3. Üçkâğıtçı, düzenbaz (KTS/192), **jılımıq** (<yılı-mık) (s.) ılık, ılıman (KTS/192), **jılın-** (<jılı-n-) (f.) ılmak (KTS/192), **jılıt-** (<yılı-t-) (f.) ısıtmak, ılmak (KTS/192), **jılıtqı** (<yılı-t-qı) (is.) 1. ısıtıcı, 2. termofor (KTS/192), **jılıtqıla** (<jılı-t-kı+la-) (f.) ılmak, biraz soğutmak (KTS/192), **jılıtqıs** (<yılı-t-qıç) (is.) ısıtıcı (KTS/192).

Kazak Türkçesinde **jıp-jılı** (s.) 1. ılık, sıcakık, 2. (mcz.) içten, samimi, hoş, sevimli, güzel (KTS/193) anlamına gelmektedir. *Jıp-jılı* sözcüğünde pekiştirme görülmektedir. İlliklik kavramını vurgu yapmak için sözcüğünün ilk hecesi alınıp / p/ sesi eklemiştir.

2.1.3 Sıcak Hava

Türkiye Türkçesinde **sıcak** (-ğı) (s.) 1. yakmayacak derecede ısısı olan, yakmayacak kadar ısıveren, soğuk karşıtı, 2. ısısı yüksek olan, çok ısınmış: sıcak hava. sıcak yemek, 3. (mcz.) dostça olan sevgi dolu: sıcak karşılama, 4. Havadaki yüksek ısı: Bu sıcakta çalışmak güç, 5. (is.) sıcak yer, 6. (is) hamam (Tü.S/1293) anlamını karşılamaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde **ısıcak, (ıssıcak)** 1.sıcak (TS III/1972) 2. Sıcaklık, hararet (TS III/1974), **ıslıklı** sıcak, hararetili (TS III/1975), **ıssı** 1. sıcaklık, hararet 2. sıcak (TS III/1979),

ıssı vurmak sıcak geçmek, sıcak çalmak (TS III/1985).

ıssı söz tatlı ve mülâyim söz (TS III/1985)

Orta Türkçe döneminde **isig** sıcak (DLT II/237), **islik** sıcaklık (DLT II/237), **isi** ısınmak (DLT II/236) biçimiyle karşımıza çıkmıştır.

Orta Türkçede **yafa** sıcak, kuytu yer (Oğuzlarca) (DLT II/725) anlamına gelmektedir.

Eski Türkçede (Eski Uygurcada) **isig** 1. ısı, sıcaklık, hararet, 2. sıtma, mülâyim, hoş (EUTS/98) anlamına gelmektedir. Eski Türkçede *isig* sözcüğünün türevleri; **isiglig** ısılı, ısıtılmalı, hararetili (EUTS/98), **isinmāk** 1. ısınmak, sıcaklık duymak, 2. değerlendirmek, kıymet biçmek, hürmet, önem vermek (EUTS/99), **isitmāk** ısıtmak (EUTS/99).

Kazak Türkçesinde **ısı-** (f.) 1. hava sıcaklığı artmak, ısınmak, 2. vücut ısısı artmak, ateşi yükselmek, hararetlenmek (KTS/667) anlamındadır.

Kazak Türkçesinde *ısı* sözcüğünün türevleri; **ıs-** (I) (f.) ısımak, sıcak olmak (KS/324), **ıssı** (s.) bunaltıcı sıcak (KTS/667), **ıslısa-** (f.) sıcaktan bunalmak, terlemek (KTS/667), **ıstıq,** (ğı) (I) (is.) 1. sıcak, çok ısınmış, 2. havadaki yüksek ısı, hararet, 3) (mcz.) değerli, kıymetli, sıcak (KTS/667), **ıstıqtıq** (<ıstık+lık) (ğı) (is.) 1. sıcaklık, 2. (mcz.) değerli kıymetli olma (KTS/667), **ıstıqta-**(<ıstık+da-) (f.) terlemek, yanmak, ateş basmak, hararetlenmek (KTS/667), **ıstıqtay** (<ıstık+teg) (zrf.) sıcak olarak, sıcak hâlde, sıcak sıcak (KTS/667), **ıstıqtav** (<ıstık+ta-v) (s.) 1. biraz sıcak, 2. (mcz.) daha değerli daha kıymetli (KTS/667), **ıssılıq** (<ıssı+lık) (ğı) (is.) sıcaklık, havasızlık (KTS/667).

Kazak Türkçesinde **ip-ıstıq** (s.) sımsıcak (KTS/667) anlamına gelmektedir. *Ip-ıstıq* sözcüğü pekiştirme örneğidir.

Kazak Türkçesinde **ıssılı-suvıqtı** (<ıssı+lı suvı-k+lı) (s.) 1. bir sıcak bir soğuk, 2. iyi kötü, ağır hafif (KTS/667) ikilemesi de havadaki kararsızlığı bildirmektedir.

Kazak Türkçesinde sıkıntılı sıcak hava için şu sözcükler kullanılır; **qapa** (I) (is.) üzüntülü, pişmanlık (KS/161), **qapa** (II) (s.) sıcak, havasız, sıkıntılı, boğucu (KS/161), **qapala-** (<kapa+la-)(f.) sıcağa dayanamamak, sıcaktan bunalmak (KTS/287,288) **qaparıq** (<kapa+r-ıq) (s.) 1. bunaltıcı, boğucu (sıcak), 2. sıkıcı, bunaltıcı (KTS/289), **qapala-** (<kapa+la-) (f.) havanın boğucu, sıkıntılı olması (KS/161), **qapas** (<kapa+s) (is.) sıcak, havasız (KS/161), **qaparıqtav** (<kapa+r-ık+ta-) (s.) biraz bunaltıcı, sıcak, boğucu (KTS/289).

Eski Anadolu Türkçesinde **kızgınlık** sıcaklık (TS IV/2538), **gün kızmak** günün sıcak zamanına gelmek (TS III/1872) biçimleri görülmüştür.

Kazak Türkçesinde **qız-** (II) (f.) ısınmak, kızmak (KTS/342), **qızuv** (III) (f.) sıcaktan çürümek, bozulmak, küflenmek (KTS/343) biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.

Kazak Türkçesinde *qız-* sözcüğünün türevleri; **qız-** (I) (f.) 1. kızmaya başlamak, sıcaklığı artmak, 2. belirli bir işin veriminin çoğalması, hararetlenmesi, 3. heyecanlanmak, sinirlenmek, 4. çürümek, bozulmak, 5. sarhoş olmaya başlamak (KS/184). **qızuv** (II) (f.) 1. kızmak, sıcaklığı harareti artmak, 2. kuvvet ve gücü artmak (KS/184), **qızuvlı** (<qız-uv+lı) (s.) 1. sıcak, ısınmış, 2. kızışmış, hararetli (KTS/343), **qızuvlıq** (<qız-uv+lık) (-ğı) (is.) 1. sıcaklık, hararet, ısı, 2. asabılık, sinirlilik, 3. (mcz) sarhoşluk (KTS/343), **qızuvlav** (<qız-uv+la-v) (s.) 1. biraz sıcak, ılık, 2. biraz içkili, yarı sarhoş (KTS/343).

Kazak Türkçesinde **şağıрмаq** (<şağır-mak) (is.) günün en sıcak zamanı (KS/304), **macırav** (<macır+a-v) (f.) günün biraz ısınmaya başlaması (KS/192), **tamız** (is.) yazın en sıcak olduğu günler (KS/262) anlamına gelmektedir. Günün en sıcak zamanı, günün ısınmaya başlama anı, en sıcak olduğu günler ayrı ayrı adlandırılmıştır.

tınşuv (f.) 1. basılmak, eskisi gibi olmak, sulh olmak, 2. havasız ve sıcak (KS/284)

şuvaq (<Ar. şua‘) (is.) güneşin sıcaklığı (KS/315). Bu sözcükte iki ünlü arasında bir /v/ ünsüzü türemiş ayın sesinin yerini /k/ sesi almıştır.

qayna- (f.) 1. kaynamak, kaynamış su, 2. pişmek, haşlanmak, 3. (hava) çok sıcak olmak, kavurmak, yakmak, 4. çok miktarda bulunmak (KTS/274).

qanjılım (<kan jılı-m) (s.) soğukla sıcak arası, ılık (KTS/285)

ottay (<ot teg) (s.) ateş gibi çok sıcak (KTS/420)

ottılıq (ğı) (<ot+lı+lık) (ıı) (is.) hararet, sıcak (KTS/420)

quvır- (I) (f.) 1. kavurmak, 2. kızartmak, 3. (güneş) yakıp kavurmak, 4. iki ayağını bir pabuca sokmak, sıkıştırmak (KTS/328).

termo (is.) ısı, sıcaklık (KTS/535)

2.1.3.1 Kazak Türkçesinde Sıcak Hava ile İlgili Atasözleri

*Jılıda jıynalmağan, suwıqta qımtala almaydı sıcakta hazırlanmayan soğukta kımıldayamaz (K.AT.S/343). Bu atasözüne karşılık Türkiye Türkçesinde ‘ağustosta beyni kaynayanın zemheride kazanı kaynar’ sözü bulunmaktadır.

**”Siz” , “biz” degen jılı söz, ağayınğa jarasar “Siz”, “biz” demek sıcak söz, yakınlığa yaraşır (K.AT.S/346).

2.1.3.2 Türkiye Türkçesinde Sıcak Hava ile İlgili Birleşik Sözcük ve Deyimler

*güneş açmak önündeki bulut çekilip güneş görünmek (T.DEY.S/828).

***sıcak bakmak (bir duruma)** ilgi ve yakınlık göstermek, (bir durumu) olumlu karşılamak (T.DEY.S/103).

***Sıcak yüz göstermek** yakınlık göstererek karşılamak (T.DEY.S/1034).

***Yüzü sıcak** bir kimsenin hoşuna giden davranışından dolayı o kişinin yanına iyi karşılanacağını bilerek giden (T.DEY.S/1138).

2.1.3.3 Türkiye Türkçesinde Sıcak Hava ile İlgili Atasözleri

***Sıcağa kar mı dayanır?** sürekli tüketim, en büyük birikimleri bile eritir (T.AT.S/427).

2.1.4 Kuraklık

Türkiye Türkçesinde **kurak** (s.) 1. (hava, mevsim, yıl için) yağışsız, 2. (toprak için) nem tutmayan, çabuk kuruyuveren, çorak (Tü.S/929). **Kuraklık** kurak olma durumu, kurak hava, yağışsızlık (Tü.S/929) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde **quvañ** (s.) 1. çorak, kıraç, 2. yağışsız, kuru (yıl, mevsim), 3. solgun, sararmış (KTS/325), **quvañdav** (<quvan+da-) (s.) 1. az yağışlı, kurak, 2. rengi kaçmış, benzi solmuş (KTS/325), **quvañdıq** (<kuvan+lık) (-ğı) (is.) 1. yağışsızlık, kuraklık, 2. solgunluk, rengi kaçma, ölgünlük (KTS/325), **quvanşılıq** (<kuvan+çı+lık) (is.) yağmurun yağmaması, yağmursuzluk, kuruluk (KS/176).

Kazak Türkçesinde **qurğaq** (<kuru-ğak) (is.) 1. kurumuş, kuru, 2. yağışsız, kurak, 3. kuru (öksürük) (KTS/338) sözcüğü de görülmüştür. *Qurğaq* sözcüğünün türevleri ise; **qurğaqtav** (<kuru-ğak+ta-v) (s.) 1. daha kuru, 2. biraz kuru, yağışsız (hava) (KTS/338), **qurğaqtıq** (ğı) (<kuru-ğak+lık) (is.) kuraklık (KTS/338), **qurğaqşılıq** (<kuru-ğak+çı+lık) (ğı) (is.) yağmursuzluk, yağışsızlık, kuraklık (KTS/338). *Qurğak* (<kuru-ğak) sözcüğünde ünlü düşmesi görülmektedir

Kazak Türkçesinde **taqırşılıq** (ğı) (<takır+çı+lık) (is.) çoraklık, kuraklık, yağışsızlık (KTS/514) biçimi de görülmektedir.

2.1.5 Nemli Hava

Türkiye Türkçesinde **nem** (is.) (Far.) 1. havada bulunan su buharı. 2. hafif ıslaklık, rutubet (Tü.S/1081), **nemlendirme** (is.) nemlendirme işi (Tü.S/1081), **nemlenmek** nemli duruma gelmek, rutubetlenmek (Tü.S/1081), **nemli** nemi olan, az ıslak, rutubetli, 2. (mcz) (göz için) yaşlı (Tü.S/1081).

Türkiye Türkçesi ağızlarında; **lem** nem, ıslaklık (Der.S IV/3073), **lemli** nemli (Der.S IV/3073), **lememek** nemlenmek (Der.S IV/3073), **nemermek** ıslanmak, nemlenmek (Der.S IV/3246), **nemergim** nemli (Der.S IV/3246).

Eski Anadolu Türkçesi; **lem** nem (TS IV/2787), **lem kapmak** alınmak (TS IV/2787).

yaş hava rutubetli, ıslak, nemli (TS VI/4379), **yaşlu** nemli (TS VI/4384).

Eski Türkçede **ödüş** nemli, ratıp, ıslak, yaş (EUTS/146) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde **şıqtan-** (<çiq+ta-n-) (f.) türevi, nemlenmek (KS/318) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesinde nemli anlamına gelen ‘dım’ ve ‘ılğal’ sözcükleri de bulunmaktadır.

Kazak Türkçesinde **ılğal** (is.) rutubetli, nemli hava veya toprak (KTS/663), **ılğalda-** (<ılğal+da-(f.) ıslatmak, rutubetlendirmek, nemlendirmek (KTS/663), **ılğaldatqış** (<ılğal+da-t-qış) (is.) nemlendirici (KTS/663), **ılğaldılıq** (-ğı) (<ılğal+lı+lık) (is.) nemlilik, ıslaklık, rutubetlilik (KTS/663), **ılğalsız** (<ılğal+sız) (s.) nemsiz, kuru, rutubetsiz (KTS/663), **ılğalsızdıq** (<ılğal+sız+lık) (is.) nemsizlik, kuruluk, rutubetsizlik (KTS/663), **ılğaldan-** (<ılğal+da-n-) (f.) nemli olmak, rutubetli olmak (KS/322).

Kazak Türkçesinde **dım** (I) (is.) 1. nem, rutubet, 2. ses, ün, seda (KTS/132) anlamına gelmektedir. *Dım* sözcüğünün türevleri; **dımda-** (<dım+da-) (f.)

nemlendirmek, ıslatmak (KTS/132), **dımdı** (<dım+lı) (s.) nemli, rutubetli (KTS/132), **dımqıl** (<dım+kıl) (s.) nemli, ıslak, rutubetli (KTS/132), **dımqıl-da-** (<dım+kıl+da-) (f.) rutubetlenmek, nemlenmek, ıslanmak (KTS/132), **dımqıldav** (<dım+kıl+da-v) (s.) nemli, hafif rutubetli (KTS/132), **dımqıldıq** (ğı)(<dım+kıl+lık) (is.) nemlilik, rutubetlilik (KTS/132).

Kazak Türkçesinde **jastav** (<jas+ta-v)(II) (s.) nemlice, rutubetlice (KTS/167), **kilegeyli** (s.) sulu, nemli (KTS/262), **sız** (I) (is.) 1. nem, rutubet, 2. (mcz.) küskünlük, öfke (KTS/499), **sızdav** (<sız+da-v) (s.) 1. biraz rutubetli, nemlice, 2. öfkeyle bakmak (KTS/500), **sızdavıt** (<sız+da-v+ı-t) (s.) nemli, rutubetli yer (KTS/500).

2.1.5.1 Türkçe Türkçesinde Nem ile İlgili Deyimler

***buluttan (kıldan) nem kapmak (almak)** en küçük şeylerden alınmak (T.DEY.S/664).

***kıldan nem kapmak** bkz. buluttan (kıldan)nem kapmak (T.DEY.S/927).

***leblebiden nem kapmak** çok alıngan olmak (T.DEY.S/956).

2.1.5.2 Kazak Türkçesinde Nem ile İlgili Atasözleri

***jazda üy – jay qurmasañ qısta sızda oturasıñ** yazın ev ocak kurmazsan, kışın nemde oturursun (K.AT.S/388).

2.1.6 Soğuk - Serin Hava

Türkiye Türkçesinde **soğuk** (s.) 1. ısısı düşük olan, sıcak karşıtı, 2. üşütecek derecede ısısı olan: soğuk hava, 3. (mcz.) duygudan, sevgiden yoksun olan, sokulgan olmayan, 4.(mcz.): yakın ve içten olmayan ilgisiz, 5. (mcz.) sevimsiz veya yersiz, 6. (mcz.) (kadın için) cinsel istek duymayan: soğuk bir kadın, 7. (zf.) ilgisiz, sevimsiz bir biçimde veya memnuniyetsizliğini belli ederek ‘o günden beri bana karşı bütün davranışların soğuktu.’ 8. (is.) ısının üşütecek kadar az veya düşük olması (Tü.S/1320).

Türkiye Türkçesi ağızlarında **keser** en şiddetli soğuk (Der.S IV/2763), **kömüş buyduran** dondurucu soğuk (Der.S IV/2959), **kuru dişi** açık fakat çok soğuk hava (Der.S IV/3012).

Eski Anadolu Türkçesi **savuk**, (**savık**) soğuk (TS V/3344), **sovuklanmak** serinlemek (TS V/3523), **sovukluk** (I) soğukluk, serinlik (TS V/3523) , **sovucak** serin, serince, serin hava (TS V/3521), **savuğurak** soğukça, az soğuk (TS V/3521), **Sovuk demir döğmek** boşuna uğraşmak, olmayacak bir mesele üzerine durmak (TS V/3523), **sovuk el** uğursuz, kötü el, yabancı el (TS V/3523), **sovuk koymak**, (**sovuk geçmek**) soğuk dokunmak, tesir etmek, soğuk algınlığına uğramak (TS V/3523), **tumlu** 1. burudet, soğuk, sert hava, 2. soğuk havadaki yağış (TS V/3854).

Orta Türkçe **soguk** soğuk (DLT II/526), **sogı** soğumak (DLT II/526), **soguklan-** soğuk bulmak veya soğuk saymak (DLT II/526), **sogut** soğumaya yüz tutmak (DLT II/527).

Orta Türkçede **tum** soğuk Bk. tumluğ, tumliğ (DLT II/651), **tumlu-** soğumak (DLT II/651), **tumliğ** soğuk (DLT II/652), **tumluğ** soğuk, soğuk nesne (DLT II/652) **tumluglan-** soğuk bulmak, soğuk davranmak, surat asmak (DLT II/652).

Orta Türkçede **yut** kışın soğukta hayvanları öldüren felaket (DLT II/818) anlamında görülmektedir.

Eski Türkçede **salkım** soğuk (EUTS/195).Bu sözcük Türkiye Türkçesinde Edip Akbayram'ın söylediği şarkının güftesinde şöyle geçmektedir: 'salkım salkım tan yelleri estiğinde /Mavi patiskaları yırtan gemilerinle bekle bizi İstanbul'. **sovuk** soğuk (EUTS/208), **soğdmağ** soğtmağ (EUTS/207), **soğık soğığ**, soğuk (EUTS/207), **soğığ** soğuk (EUTS/207), **soğmağ** soğumak (EUTS/207), **tomlmağ** soğumak (EUTS/246), **tumlmağ** soğumak, donmak (EUTS/252), **tumluğ** soğukluk, soğuk (EUTS/252).

Kazak Türkçesinde **suviq** (is.) (<soğı-k)1. soğuk, 2. (mcz.) soğuk (kimse) (KTS/492).

Kazak Türkçesinde *soğuk* sözcüğünün türevleri: **suviqta-** (<suvi-q+ta-) (f.) 1. üşümek, titremek, 2. (mcz.) araları açılmak, soğumak (KTS/492), **suviqtig** (-ğı) (<suvi-q+lık) (is.) 1. soğukluk, 2. (mcz) soğuk olma (insan) (KTS/492), **suvin-** (f.) (<suvi-n-) soğumak (KTS/492), **uşu-** (II) (f.) üşümek, soğuk olmak (KS/294).

Kazak Türkçesinde **sup-suviq** (s.) sopsoğuk, çok soğuk (KTS/492) sözcüğünde soğuğun derecesini pekiştirmiştir. Sözcüğün ilk hecesinin son ünsüzünün /p/ sesi ile değişmesiyle oluşan pekiştirme hecesi pekiştirme durumunu anlatma kolaylığı sağlamaktadır.

Kazak Türkçesinde aşırı soğuklar için: **qaqa-** (f.) (hava) aşırı soğumak; (soğuk) sertleşmek (KTS/277).

qulaqtanuv (f.) 1. haberdar olmak, duymak, 2. havanın çok soğuması, 3. bitkinin yeni yeşermeye başlaması (KS/179).

şanğıtuv (f.) havanın çok soğuması (KS/307)

qatal (s.) 1. sert, katı yürekli, 2. merhametsiz, acımasız, gaddar, 3. sıkıntılı, cefalı, zor, ağır, 4. sert, çok soğuk (hava) (KTS/300).

qatañ (s.) 1. katı sert, 2. sert, çok soğuk (hava) (KTS/300).

qatgıl (kat-gıl) 1. donmuş, buz tutmuş, 2. öfkeli sert (KTS/301).

qatgıldan- (kat-gıl-da-n) (f.) 1. sertleşmek, katılaşmak, 2. sesini yükseltmek, 3. hava (soğuma sıcaklık) düşmek (KTS/301).

Kazak Türkçesinde soğuğun yakıcılığı, **qaruv** (I) (is.) güç kuvvet (KS/163), **qaruv** (II) (f.) 1. yakmak, 2. çok üşütmek, soğuğun yakması (KS/163) sözcüğüyle de karşılanmaktadır.

Türkiye Türkçesinde **serin** (s.) 1.(hava için) az soğuk, ılık ile soğuk arası, 2. hoş giden, hafif bir soğukluk veren (şey) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde **salqın** (s.) 1. soğuk, serin (salqın jel: soğuk rüzgâr) 2. araları açık, soğuk (KTS/463). Bu sözcük Eski Uygur Türkçesinde *salkım* biçimindedir.

Kazak Türkçesinde *salqın* sözcüğünün türevleri; **salqında-** (<salqın+da-) (f.) 1. soğumak, serinlemek, 2. (mcz.) samimiyeti azalmak, araya soğukluk girmek (KTS/463), **salqındav** (<salqın+da-v) (s.) 1. biraz serince, soğukça, 2. biraz gevşek, isteksizce (KTS/463), **salqındatuv** (<salqın+da-t-uv-) (f.) serinletmek (KS/232), **salqındatıluv** (<salqın+da-t-ı-l-uv-) (f.) serinletilmek (KS/232).

şıtqıl (is.) (şıt+gıl) hayli soğuk, hafif serince (KS/320).

şıtmır (s.) hafif soğuk, hafif serince (KS/320).

qoñırjay (s.) serin, ılık (KTS/319). *Qoñırjay* sözcüğü qoñır ve jay sözcüğünden oluşan birleşik sözcüktür.

qoñırjaylan- (f.) (<qoñır jay+la-n-) serinlemek (KTS/319).

qoñır-la- (f.) 1. kahverengiye boyamak, 2. kahverengiye çalmak, 3. (hava) serinlemek (KTS/319).

Kazak Türkçesinde soğukların çok olduğu dönem şu adlarla verilmiştir; **otamalı** (I) (is.) martın 10'u ile nisanın 10'u arasında görülen sert, soğuk döneme verilen ad (KTS/419), **besqonaq** (-ğı) (is.) yaz ile kış arasında olan beş günlük soğuk hava (KTS/88).Besqonaq sözcüğü birleşik sözcüktür. **quralay** (is.) 1. yaban keçisinin dişisi, 2. her sene mayıs ayının ikinci yarısında olan soğuk (KS/181). 'Quralay' sözcüğünde hayvan adlarının doğaya aktarımı görülmektedir.

2.1.6.1 Türkiye Türkçesinde Soğuk Hava ile İlgili Birleşik Sözcük ve Deyimler

***acı soğuk** çok üşütücü, eli, yüzü, incitici, keskin soğuk (T.DEY.S/525).

***kış kıyamet** yağmurlu, fırtınalı, soğuk hava (T.DEY.S/931)

***kocakarı soğuğu** (T.DEY.S/935) mart aylarında (11-18 mart) kendini gösteren soğuklar.

***kuru soğuk** yağmursuz havadaki sert soğuk (T.DEY.S/947).

***soğuk almak** üşüyerek hastalanmak (T.DEY.S/1040).

***soğuk beyinli** anlayış, kavrayışı kıt (T.DEY.S/1040)

***yüreği serinlemek** üzüntüsü hafiflemek (T.DEY.S/1131).

***yüreği soğumak** düşmanın bir felakete uğraması dolayısıyla ya da ondan öç alarak içi ferahlamak (T.DEY.S/1131).

***yüzü soğuk** hoşlanılmayan, soğuk (T.DEY.S/1138).

***zemheri zürafası** kışın ince giysi giyen (T.DEY.S/1138).

zemheri: kara kışı (halk takvimine göre 21 Aralıktan 31 Ocağa kadar olan kırk gün (T.DEY.S/1142).

2.1.6.2 Kazak Türkçesinde Soğuk Hava ile İlgili Atasözleri

***Jawdıñ beti qayıttı dep belıñdi şeşpe, suwıqtıñ beti qayıttı dep mezgilsiz köşpe** düşmanın yüzü döndü diye beli gevşetme, soğğun yüzü döndü diye zamansız göçme (K.AT.S/151).

***Awruw azdırar, suwıq toñdırar** hastalık zayıflatır, soğuk dondurur (K.AT.S/208).

***Qattı qıstan mal qalsa – olja, qattı awruwdan jan qalsa – olja** sert kıştan mal kalırsa, şans; ağır hastalıktan can kalırsa, şans (K.AT.S/343).

***Jaz qamın jarım kün oylasañ, qıs qamın qırıq kün oyla** yazın gamını yarım gün düşünürsen, kışın gamını kırk gün düşün (K.AT.S/389).

2.1.6.3 Türkiye Türkçesinde Serin- Soğuk Hava ile İlgili Atasözleri

***Ağustosta beyni kaynayanın zemheride kazanı kaynar** yazın sıcak günlerinde tarlada çalışan kişi, zahiresi kazanır; kışın soğuk günlerinde geçim sıkıntısı çekmez (T.AT.S/123).

***Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar** ağustos böceğiyle karınca masalında olduğu gibi vakit ve fırsat varken geleceğini sağlamaya çalışmayıp keyfe ve zevke dalan, fırsat elden gittikten sonra aç ve perişan olur (T.AT.S/123).

***Ağustosta yatani, zemheride büğelek tutar** yazın (fırsat eldeyken) çalışıp kazanmayan kişi, kışın (çalışma olanağı elden gittikten sonra) sıkıntılar içinde kıvrır (T.AT.S/124).

Zemheri kışın 22 Aralıkla 1 Şubat arasındaki kırk günlük zorlu zamanı (T.AT.S/124).

***Çok açılma soğuk alırsın** giriştiğiniz iş için gereğinden çok para dökerseniz sonra bunun karşılığını alamaz, işi zararla kapatırsınız (T.AT.S/222).

***Dokuz keçe, su geçe; bir deri soğuk geri** bir kişi dokuz kat keçeye bürünse yine yağmurun ıslatmasından kurtulamaz. Bir deri giysi ise kişiyi soğuktan korur (T.AT.S/245).

***Hamsin zemheriden kemsin** kırk günlük zemheri (erbain) kışın en sert dönemi sayılır. Ama onu izleyen elli gün (hamsin) daha da zorlu geçer (T.AT.S/301).

* **Soğuk; ' kırk kat keçe, ben ondan geçe; bir kat deri, ben ondan geri' demiş** bir kat deri giysi, kat kat yün giysiden daha çok sıcak tutar (T.AT.S/429).

* **Yaz yaz gerek, kış kış** her mevsimin kendine özgü koşulları, verimleri vardır. Yaz mevsimi yazlığını, kış mevsimi kışlığını yapmazsa insanların yaşayış düzeni de bozulur (T.AT.S/472).

* **Zemheride kar (yağmur) yağmadan kan (zehir) yağması iyi** zemheride kar, yağmur yağarsa çiftçilerin o mevsimdeki tarla işlerini yapmalarına, tarlayı sürmelerine engel olur. Bu yüzden o yıl iyi ürün alınamaz (T.AT.S/482).

* **Zemheride sür de çalı ile sür** iyi verim alabilmek için tarlayı zemheride her halde sürmek gerekir. Derin, dikkatli sürülme, şöyle bir yüzeyden olsa bile (T.AT.S/483).

2.1.7 Ayaz

Türkiye Türkçesinde **ayaz** duru, sakın havada çıkan kuru soğuk (Tü.S/112) anlamına gelmektedir. Ayaz sözcüğünün türevleri, **ayazlamak** (<ayaz+la-mak)1. (hava) Ayaza çevirmek, 2. ayazda kalıp üşümek (Tü.S/112), **ayazlanmak** ayazda bırakılıp soğumak; su ayazlanmış (Tü.S/112), **ayazlatmak** 1. Soğukta bekletmek 2.ayazda soğutmak (Tü.S/112).

Türkiye Türkçesi ağızlarında, **ayazımak** hava ayaza çekmek (Der.S I/409), **ayazını almak** ayazda kalıp üşümek, ayazlamak (Der.S I/409), **ayazıtmak** yağışlı, kapalı hava açılmak, ışımak, açılır gibi olmak (Der.S I/409), **çakır ayaz** açık ama çok soğuk hava (Der.S II/1044), **çatayaz** çok soğuk (Der.S II/1088), **çatırayaz** gece çıkan soğuk (Der.S II/1090), **ıldırayaz** parlak, yıldızlı, aydınlık (Der.S IV/2466).

Eski Anadolu Türkçesinde **ayaz** açık, bulutsuz (hava) (TS I/312), **çakır ayaz** kar serpintili soğuk (TS I/801).

Eski Uygurcada **ayaz** ayaz, serinlik (EUTS/27), **ay ayaz** aydınlık, mehtaplı gece (EUTS/27) anlamlarında görülmüştür.

Kazak Türkçesinde **ayaz** (is.) ayaz (KTS/58) anlamına gelmektedir. Ayaz sözcüğünün türevleri; **ayazdan-** (<ayaz+da-n-) (f.) 1. ayazlamak, ayaza çevirmek, 2. (mcz.) somurtmak, yüzünü asmak (KTS/58), **ayazdat-** (ayaz+da-t-) (f.) ayazlamak,

soğutmak (KTS/58), **ayazsız** (s.) ayazsız (KTS/58), **ayazdı** (<ayaz+lı) (s.) ayazlı (KTS/58) **ayaz sor-** (f.) ayaz yedi, ayazlamak (KS/247).

zımıstan (is.) 1. kış, ayaz 2. Kazak Türklerinin başına gelenler, çektikleri acılar (KS/118). Zımıstan sözcüğü doğadan hareketle insanların çektikleri çilelerin, acıların adı olmuştur.

qara (I) (s.) 1. kara, 2. bir şeyin gölgesi (KS/162)

Kazak Türkçesinde **qara suvıp** ayaz (KS/162) anlamına gelmektedir. Kara sözcüğü renk adı olup görme duyusuna hitap ederken değişikliğe uğrayıp dokunma duyusuna hitap etmiştir, burada aktarma söz konusudur.

Kazak Türkçesinde **şınıltır** (s.) kuru (ayaz), sert (soğuk) (KTS/655), **şıtımır** (s.) kuru, sert (soğuk, ayaz) (KTS/656).

şañıltır (s.) sert, keskin, kuru, dondurucu ayaz (KTS/628), **şañıltırlan-** (f.) (hava) soğumak, sertleşmek (KTS/628).

jalamır (is.) (mcz.) soğuk rüzgâr, ayaz (KTS/155).

Kazak Türkçesinde **qıtımır** (s.) 1. sert, haşin (insan), 2. ayaz, soğuk (KTS/353) anlamına gelmektedir. *qıtımır* sözcüğünü türevleri; **qıtımırlan-** (f.) 1. öfkelenmek, sinirlenmek, 2. soğumak, serinlemek (KTS/353), **qıtımırlav** (s.) 1. Sertçe, katıca, 2. soğukça, şiddetlice (KTS/353)

suvıq sor- üşümek (KS/247)

qahar (is.) (<kak-ar) 1. öfke, sinir, hiddet, 2. ayaz, soğuk (KTS/304), **qaharlı** (s.) 1. öfkeli, sinirli, hiddetli, 2. sert, şiddetli soğuk (KTS/304).

2.1.7.1 Türkiye Türkçesinde Ayaz ile İlgili Deyimler

***ayaza çekmek (hava)** kışın, yağıştan sonra şiddetli soğuk olmak (T.DEY.S/603).

***ayazda kalmak** eline bir şey geçmemek, havada kalmak, açıkta kalmak (T.DEY.S/603).

***ayaz oldu, bulut oldu, geçen günler umut oldu** geçmişte iyi kötü günler oldu. Şimdi hepsini unuttuk (T.DEY.S/603).

***ayaz Paşa kol geziyor (kola çıkmış, çıktı)** dışarıda zorlu bir ayaz var. Çok soğuk rüzgâr esiyor (T.DEY.S/603). Bu deyimde ayaz kişileştirilmiştir, Çünkü kara kışta ayaz herkesin paşasıdır.

2.1.7.2 Kazak Türkçesinde Ayaz ile İlgili Atasözleri

***Ayaz müyizdi kısadı, müyiz tuğıldı kısadı** ayaz boynuzu dondurur, boynuzda dibini dondurur (K.AT.S/65).

***Saqrılağan ayazda sarı qamıstı sağala** sert ayazda sarı kamışta korun (K.AT.S/343).

2.1.8 Don, Don-, Donma

Türkiye Türkçesinde **don** (is.) hava sıcaklığının sıfırdan aşağı düşmesiyle suların buz tutması (Tü.S/398).

donma (is.) bir maddenin akışkan durumdan katı duruma geçtiği (santigrat) derece (Tü.S/399).

Kazak Türkçesinde **toñ** (I) (is.) Don (KTS/543), **toñ-** (II) (f.) 1. donmak, üşümek 2. kalp, katılaşmak (KTS/543) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesinde /t-/ ler korunurken, Türkiye Türkçesinde (ölçünlü dilde) /t->d-/ değişmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarına ise /t-/ biçimi korunmaktadır.

Kazak Türkçesinde ton sözcüğünün türevleri; **toñğaqtıq** (is.) (<toñ-ğak+tıq) soğuğa karşı dayanıklı (kimse) (KTS/543), **toñdan-** (<ton+da-n-) (f.) (toprak) don tutmak, donmak (KTS/543).

Kazak Türkçesinde; **qartqaq** (<qart+qa-q) (is.) soğuktan yerin donması (KS/165) anlamına gelmektedir.

qat- (f.) 1. donmak, don tutmak. 2. büyümek, gelişmek (KS/165).

sires- (f.) Sert olarak donmak, donarak sertleşmiş olmak donakalmak (KS/256) **sirevlenüv** (<sire-v+le-n-üv) (f.) donmak (KS/256).

ton- (f.) donmak (KS/274).

sırğaq (-ğı) (I) soğuk havalarda yerlerde oluşan kaygan ince buz tabakası (KTS/505) anlamına gelmektedir.

üsi- (f.) üşüme, donmak (KTS/601) anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesindeki bütün /ş/ ler Kazak Türkçesinde /s/ dir.

üsik (-ği) (<üsi-k) (is.) 1. don, 2. soğuktan donma, üşüme (KTS/601) anlamına gelmektedir.

2.1.9 Buz

Kazak Türkçesinde **muz** (is.) buz (KTS/385) biçiminde görülmektedir. Türkiye Türkçesinde sözcük başındaki /b-/ ler, kazak Türkçesinde /m-/ dir.

Kazak Türkçesindeki sözcüğünü türevleri; **muzda-** (<muz+da-) (f.) buz tutmak (KTS/385), **muzday** (<muz teg) (s.) buz gibi, çok soğuk (KTS/386).

muzdaylıq (ğı) (<muz teg+lıq) (is.) soğukluk, buzlanma, don (KTS/386).

muzdaq (ğı) (<muz+da-q) (is.) 1. buz tutmuş, buzlanmış yer. 2. dağın buzlu zirvesi, buzul (KTS/386), **muzdaqta-**(<muz+da-k+ta-) (f.) donmak, buz tutmak, buzlanmak (KTS/386).

muzdat- (<muz+da-t-) (f.) dondurmak, soğutmak (KTS/386), **muzdaq** (<muz+da-k)(is.) yeni yağın karla suyun buz tutması (KS/201), **muzdat-** (<muz+da-t) (f.) dondurmak, buz tutturmak (KS/201), **muzda-** (<muz+da-v) (f.) üşüme, donmak (KS/201).

mup-muzday (s.) çok soğuk, buz gibi (KTS/387) anlamına gelmektedir. Mup-muzday sözcüğünde pekiştirme söz konusudur.

muzart (is.) (<muz+ar-t-) dağın buzlarla örtülü zirvesi (KTS/385) anlamına gelmektedir. **muzarttı** (<muz+ar-t-tı) (s.) buzlu, buz tutmuş (KTS/385).

qurıs- (f.) 1. buz tutmak, donmak. 2. istememek, (birine) soğuk bakmak (KTS/339).

2.1.9.1 Türkiye Türkçesinde Buz Sözcüğü ile İlgili Birleşik Sözcük ve Deyimler

***buz kesilmek** 1. buz gibi soğumak. 2. şaşılacak ya da üzülecek bir durum karşısında donakalmak (T.DEY.S/667).

***buz kesmek** çok üşümek, vücudu buz gibi olmak (T.DEY.S/668).

***buz tutmak (buz bağlamak)** üzeri buzla kaplı duruma gelmek (T.DEY.S/668).

2.1.10 Yıldırım - Şimşek

Türkiye Türkçesinde **yıldırım** gök gürültüsü ve şimşekle görülen, hava ile yer arasındaki elektrik boşalması (Tü.S/1630) anlamına gelmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında **ıldırım** yıldırım (Der.S IV/2466) yanında **aspita** yıldırım (Der.S I/347) sözcüğü de görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde **ıldırım** yıldırım (TS III/1937), **yıldırım** yıldırım (TS VI/4584) biçimlerinde geçmektedir.

Kazak Türkçesinde **jay** (I) (is.) yıldırım (KTS/151) anlamını karşılamaktadır. *Jay* sözcüğünün türevi ise; **jayşa** (<yay+ça) (II) (zrf.) yıldırım gibi (KTS/153).

Kazak Türkçesinde ‘jay’ sözcüğü yanında **nayzağay** (is.) yıldırım (KS/205) da görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde **şimşek** 1. bir bulutun tabanı ile yer arasında, iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan kırık çizgi biçimindeki geçici ışık. 2.(mcz) parıltı (Tü.S/1387). Hasan Eren *şimşek* sözcüğünü *süğ-*(<*süv-*, *süy-*) kaymak, akmak kökünden getirmekte, sözcüğün yapısını da şöyle göstermektedir: *süğ-üş-* + *-(e)k* > *süğşek*>*şüğşek>*şiğşek>*şivşek>*şimşek* (1999: 387).

Türkiye Türkçesi ağızlarında **çakıntı** şimşek (Der.S II/1044), **çışmak** şimşek (Der.S II/1119), **çimşek** şimşek (Der.S II/1225), **gödümen** şimşek (Der.S III/2126),

güdümen şimşek (Der.S III/2215), **hava çalmak** fırtınalı havada arka arkaya şimşek çakmak (Der.S III/2307).

Eski Anadolu Türkçesinde; **süğşek** şimşek, berk (TS V/3617), **şakımak** şimşek ve yıldırım gibi çakmak, parlamak (TS V/3644), **şimşek atmak** şimşek oynamak (TS V/3668), **şimşek oynamak (şimşek atmak)** şimşek çakmak (TS V/3668) biçimleriyle karşılaşmıştır.

Orta Türkçede şimşek, **yaşın** şimşek (DLT II/757), **yaşınlg** şimşekli (DLT II/757).

yanşa- (f.) şimşek çakmak, parlamak (DLT II/757), **yanşat-** şimşek çaktırmak (DLT II/557) biçimiyle görülmüştür.

Eski Uygurcada; **vçir** şimşek (EUTS/277), **vjrlhg** şimşekli (EUTS/278).

Kazak Türkçesinde ise **jasıl** (I) (s.) şimşek (KTS/167), **jasına-** (f.) şimşek çakmak (KTS/167).

2.1.10.1 Türkiye Türkçesinde Yıldırım-Şimşek ile İlgili Deyimler

***şimşekleri/ yıldırımları üstüne çekmek** davranışlarıyla bir çok kimseyi kızdırarak kendisine saldırmalarına yol açmak (T.DEY.S/1060).

***yıldırımla vurulmuşa dönmek** ansızın aldığı kötü haberle ya da karşılaştığı kötü durumla çok sarsılmak, bitkin ve şaşkın duruma gelmek (T.DEY.S/1119).

2.1.10.2 Kazak Türkçesinde Yıldırım-Şimşek ile İlgili Atasözleri

***Nöser aldığında nayzağan oynaydı** sağanaktan önce şimşek çakar (K.AT.S/338).

Bu atasözü her şeyin bir sırası olduğu vurgusunu yapmaktadır, çünkü her oluşum bir sıra içerisinde.

2.1.10.3 Türkiye Türkçesinde Şimşek ile İlgili Atasözleri

* **Şimşek çakmadan gök gürlemez** (T.AT.S/438).

2.1.11 Gök Gürültüsü

Türkiye Türkçesinde **gök** (ğü) (is.) 1. içindeki gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, feza 2. yeryüzünün üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, sema: gök gürlemesi (ya da gök gürültüsü) şimşek çaktıktan veya yıldırım düştükten sonra havanın duyulan gürültü (Tü.S/557).

Türkiye Türkçesi ağızlarında **gügürbaba** gökgürültüsü (Der.S III / 2216) ve **gürgürbaba** gök gürültüsü (Der.S III/2236) sözcükleri de bulunmaktadır.

Orta Türkçe döneminde **külre-** gürlemek, güldür güldür etmek (DLT II/396), **kürlen-(f.)** gürlemek (DLT II/400).

Eski Uygurcada **örlämäk** 1. hiddetlenmek, öfkelenmek, gürlemek 2. yükselmek (EUTS/152) biçimiyle karşılaşılmıştır.

Kazak Türkçesinde **kün kürkiredi** gök gürledi (KS/146), **kür** (f.) **Kür-kür** günün yağmadan evvelki gök gürültüsü (KS/147), **kürkire-** (<kür+kir+e-) (f.) gürlemek, gök gürlemesi (KS/148), **şatır-kütir** patırtı, gürültü, çatırtı (KTS/632), **şatırla-** (<çat+ır+la-) (II) (f.) (gök) gürlemek (KTS/632). Gök gürültüsü kavramı yansıma kökenlidir. Gök gürlerken çıkan sestən oluşur.

2.1.11.1 Türkiye Türkçesinde Gök Gürültüsü ile İlgili Deyimler

***gök gürlemeden ‘Allah Allah!’ dememek** tehlike belirmeden önlem almamak (T.DEY.S/798).

2.1.11.2 Kazak Türkçesinde Gök Gürültüsü ile İlgili Atasözleri

***Kürkiregen bulttıñ jawını az** gök gürlemesiyle gelen bulutun yağmuru az (K.AT.S/190).

***Kün kürkirese, jerge abıyır, jer iyise, malğa abıyır** gök gürüldeyse toprağa fayda, toprak otlanırsa mala fayda verir (K.AT.S/190).

***Säwir bolsa, kün kürkirer** nisan gelince gök gürlemeğe başlar (K.AT.S/318).

2.1.11.3 Türkiye Türkçesinde Gök Gürültüsü ile İlgili Atasözleri

***Değirmende doğan sıçan gök gürültüsünden korkmaz** kavga, dövüş içinde yetişmiş olan kişi korkutucu sözlere aldırılmaz (T.AT.S/230).

2.1.12 Sis

Türkiye Türkçesinde **sis** (is.) atmosferin alt tabakalarındaki küçük su veya buhar tanelerinden oluşan bulutların çok alçalarak yer yüzüne inmesiyle oluşan duman (Tü.S/1315) anlamına gelmektedir. Sis sözcüğünün türevleri; **sislendirme** sislendirme işi (Tü.S/1315), **sislendirmek** sislenmesine sebep olmak, sisli duruma getirmek (Tü.S/1315), **sislenmek** sisle kaplanmak, sise bürünmek, bulanmak (Tü.S/1315), **sisli** üzerine sis inmiş olan sislenmiş bulanık (Tü.S/1315).

Sis sözcüğü bulanık, belirsiz, olan kavramlarda da varlığını sürdürmektedir. Gerçeğin bilinmediği olaylarda kullanılır. Doğadan bir aktarım söz konusudur. Örneğin: ‘sis perdesi aralansın’. Bazen duygular sise benzetilir. Her sözcük somutta soyuta bir yol izleyerek anlatımı betimler. İç dünyamızın hava olaylarıyla yakınlığı var olan bir gerçektir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında **busarık (busarık)** sisli, tozlu, bulutlu, sıcak hava (Der.S I/806), **çen** sis,duman (Der.S II/1133), **duman** sis (Der.S II/1602), **göllemek** sis basmak (Der.S III/2145).

Eski Anadolu Türkçesinde **kara pus** kara sis, kâbus; endişe (TS III/2278), **kör dumanı** koyu sis, pus (TS IV/2696), **pus** sis, duman (TS IV/3202), **pusarık, (busarık)** 1. duman, sis (TS IV/3203) biçiminde görülmektedir.

Orta Türkçede **emir** kırağı, sis (Oğuzca) (DLT II/180), **pus** sis, duman (DLT II/475).

pus boldı puslandı (DLT III/124), **tuman** duman, sis (DLT II /651), **tuyuk** sisli, puslu; kapalı; canı sıkılmış (DLT II /665) anlamlarında görülmektedir.

Eski Uygurcada **tuman** duman, sis, karanlık, zifiri karanlık (EUTS/252), **tumanlıĝ** dumanlı, sisli (EUTS/252) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde **tuman** (is.) 1. Sis, 2. (mcz.) Belirsiz, bulanık (KTS/554) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesinde /t/ ler korunurken, Türkiye Türkçesinde t->d- ye deĝişmiştir.

Kazak Türkçesinde *tuman* sözcüğünün türevleri; **tumandan-** (<tuman+da-n-) (f.) 1. Sis basmak, bulutlanmak 2. (mcz.) bulanıklaşmak, belirsiz olmak, puslanmak (KTS/554), **tumanda-** (<tuman+da-) (f.) sislenmek, tozlanmak, bulanmak (KS/278), **tumandat-** (tuman+da-t-) (f.) sislendirmek, tozutmak (KS/278), **tumandan-** (f.) sislenmek (KS/278), **tumandı** (<tuman+lı) (s.) sisli, sis basmış (KTS/554). Kazak Türkçesinde l > d deĝiřmesi: l ünsüzü, l,m,n,z ve j sedalı ünsüzlerden sonra geldiğinde deĝişerek /d/ olur, ‘tumandı’ sözcüğü bu duruma örnek gösterilebilir.

Kazak Türkçesinde **tumşala-** (<tumça+la-) (f.) 1. ağızı, burnu sarmak, örtmek 2. (mcz.) sis basmak (KTS/554) anlamına gelmektedir.

bulunĝır (s.) aydın deĝil, bulanık sisli (KS/53).

Kazak Türkçesinde **buldır** (s.) bulanık, belirsiz (KTS/98) anlamına gelmektedir. *Buldır* sözcüğünün türevleri; **buldıra-** (<buldır+a-) (f.) sislenmek, bulanık hale gelmek (KTS/98), **buldırlav** (<buldır+la-v) (f.) gözün seçememesi, bulanık olarak görünmesi (KS/53).

Kazak Türkçesinde **munar** (is.) tam açık deĝil, sisli, bulanık (KS/201) anlamına gelmektedir. *Munar* sözcüğünün türevleri ise; **munarlav** (<buñar+la-v) (s.) bulanıkça, biraz sisli (KTS/386), **munarlanuv** (<bunar+la-n-) (f.) sislenmek, havanın sislenmesi, açık olmaması (KS/201), **munarsız** (<bunar+sız) (s.) bulutlu olmayan açık hava (KTS/387), **munart-** (f.) sislemek, puslanmak (KTS/387).

buvaldır (<buval+dır) (s.) bulanık (KS/50), **buvaldırlı** (<buval+dır+lı) (s.) açık değil, sisli, karanlık, bulanık (KS/50).

2.1.12.1 Türkiye Türkçesinde Sis ile İlgili Deyimler

***başı dumanlı** 1. üstünü duman kaplamış 2. kafası dumanlı (T.DEY.S/619).

***kafası (başı) dumanlı** hafif sarhoş (T.DEY.S/898).

2.1.13 Bulut

Türkiye Türkçesinde **bulut** (is.) atmosferdeki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşan, biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığınlar (Tü.S/229) anlamına gelmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında; **ağ bulut (ağca bulut)** 1.kışın görülen yağmur bulutu, 2. kışın kar eriten beyaz bulut (Der.S I/86), **akbulut** 1. bulutlu havalardaki bunaltıcı sıcak 2.pamuk bulutları (Der.S I/143), **alarlamak** (<ala+r-la-mak) bulutlu hava bir açılıp bir kapanmak (Der.S I/198), **alaşur** bulut sıcağı, sıkıcı, boğucu (Der.S I/200), **bakır hava** yüksek bulutlu kuru hava (Der.S I/494).

Orta Türkçede **bult** bulut (DLT II /115), **bultlan-** bulutlanmak (DLT II/115), **bulut** bulut (DLT II/116) biçimleriyle karşılaşılmıştır.

Orta Türkçede **bognaklan-** (f.) bulut parça parça olmak (DLT II/100), **pürkür-** (f.) bulutlanmak, bürünmek, püskürmek, fişkırmak (DLT II/476).

Eski Uygurcada **bult** bulut (EUTS/52), **bultculayu** buluta benzer (EUTS/52), **kintrik** sis, bulut (EUTS/111) anlamlarına gelmektedir.

Kazak Türkçesine **bult** (is.) 1. bulut 2. (mcz.) yürekteki sızı, acı (KTS/98) anlamına gelmektedir. Eski Türkçede ‘bult’ Kazak Türkçesinde bult sözcüğünde ünlü düşmesi görülmektedir. Türkiye Türkçesinde ise ‘bulut’ küçük ünlü uyumuna uymaktadır.

Kazak sözcünde *bult* sözcüğünün türevleri; **bultsuz** (<bulut+suz) (s.) bulutsuz, açık (KTS/98), **bulttan-** (<bulut+la-n-) (f.) bulutlanmak (KTS/98), **bulttan-** (<bulut+la-n-) (f.) bulutlanmak (KS/53).

Kazak Türkçesinde **bulıñğır** (<bulıñ-ğır) (is.) 1. bulutlu, kapalı 2. (mcz.) bulanık, anlamsız (KTS/98), **bulıñğırlan-** (<bulın-ğır+la-n-) (f.) dumanlanmak, sislenmek (KS/54).

Kazak Türkçesinde **bürkenşi** (<bürü-k+e-n+çi) (is.) örtü (KS/56) anlamına gelmektedir. Havanın örtüsü de bulutlardır.

Kazak Türkçesinde **bürke-v** (s.) açık olmayan, kapalı, bulanık (hava) (KTS/101), **bürkelen-** (f.) (<bürke+le-n-) pek belirli olmamak, bulanıklaşmak (KS/56), **bürkenşik** (<bürke-n+çik) (is.) 1. semaverin ateşini söndürecek kapak 2. dumanlı, bulutlu gün (KS/56).

Kazak Türkçesinde **surgay** (s.) 1. kapalı, bulutlu 2. Gönülsüz (KS/248).

şabırttan- (f.) bulutlanmak (KS/303).

ayıq- (f.) 1. (güneş) bulut ve sisten ayrılarak parlamak 2. hastalıktan kurtulmak, iyileşmek 3. ayılmak, kendine hoş gelmek (KTS/33).

torlan- (<tor+la-n-) (f.) (gökyüzü) bulutlanmak, bulut basmak (KTS/545).

tunjıra- (f.) 1. (hava) kapanmak 2. (mcz.) üzülmek, derin düşünceye dalmak, efkârlanmak (KTS/555).

Orta Türkçede **tun-** (f.) kapanmak, tıkanmak; bulutlanmak (DLT II/652).

Kazak Türkçesinde **tüner-** (f.) (<tün+er-) (hava) bozmak, kararmak (KTS/563) anlamına gelmektedir. Eski Türkçede *tün* gece anlamına gelmektedir, kararmış bulutlanmış hava geceyle özdeşleştirilmiştir.

Tüner sözcüğünün türevleri; **tüneriñki** (<tün+er-i-n-ki) (s.) 1. kararmış, bulut kaplamış 2. kaşları çatık, somurtkan, sinirli (KTS/563), **tünek** (<tün+e-k) (is.) çok

karanlık (KS/281), **tünert-** (<tün+er-t-) (f.) karanlık, bulutlu hale getirtmek (KS/281), **tüner-** (<tün+er-) (f.) 1. havanın bulutlanması, yağacak gibi olması 2. kaşlarını çatmak (KS/281).

Kazak Türkçesinde bulutsuz hava için; **şangay** (s.) temiz, bulutsuz, kirsiz (KS/307), **aşıq** (<aç-ık) (I) (s.) 1. açık 2. boş, açık (yer, alan) 3. bulutsuz, açık (hava) 4. açık belirgin (KTS/58) sözcükleri de geçmektedir.

2.1.13.1 Kazak Türkçesinde Bulut ile İlgili Atasözleri

*Bult birikse, jañbır jerge quyadı / Köp birikse, köldi, şölge quyadı bulut birikirse yağmur yere yağar, / Halk birikirse gölü çöle döker(K.AT.S/102).

*Bult şığıp janbır jawmay, eldi aldaydı / Ayeldiñ aylakeri erdi aldaydı Bulut çıkar yağmur yağmaz ile aldatır, / Kadının hilekârı erkeği aldatır (K.AT.S/102).

*Bult jawmaydı, buyırıq jawadı bulut yağmaz, buyruk yağar (K.AT.S/102).

*Bulttanğan kün jawmay qoymas, / Uwıttanğan jaw şappay qoymas bulutlu gün yağmadan durmaz, / Kindar düşman saldırmadan durmaz (K.AT.S/102).

*Buyruqqa jurt tarqasa da, bult tarqamas / buyrukla halk dağılsa da bulut dağılmaz (K.AT.S/102)

*Köp tilese alar, kün bulttasa jawar çoğunluk istediğini alır, gün bulutlanınca yağar (K.AT.S/122).

*Körinbey turğan awıldan, körinip turğan bult jaqın görünmeyen köyden, görünen bulut yakındır(K.AT.S/194).

2.1.13.2 Türkiye Türkçesinde Bulut ile İlgili Atasözleri

*İmece günü bulutlu, görmeyene ne mutlu zamanın elverişli olup olmadığına bakmadan yardıma gelenleri bulunan iş sahibine ne mutlu (T.DEY.S/324).

2.2 Rüzgârın Esiş Biçimleri

2.2.1 Yel

Eski ve yaşayan Türk lehçelerinde ortak kullanılan sözcüklerden bir tanesi de ‘yel’ dir. Türkiye Türkçesi’nde yel kavramı üç farklı anlamda yaşamaktadır. *Yel* sözcüğünün birinci anlamı havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, rüzgâr. Yel adı, deyim aktarması yoluyla başka anlamlar da kazanmıştır. İkinci anlamı olarak (hlk.) romatizma ağrısı. Üçüncü anlamı ise bağırsaklardaki gaz (Tü.S / 1615).

Yel sözcüğü Eski Uygur Türkçesi’nde **yiil: yil** ‘rüzgâr’ (EUTS/296) olarak görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise, **il** (I) yel, rüzgâr (TS III/2029) anlamında karşımıza çıkmaktadır.

Orta Türkçede de **yél** rüzgâr, esinti (DLT II/769).

Orta Türkçe döneminde *yel* sözcüğünün türevleri şu şekildedir; **yéling** yeli çok olan (DLT II/770), **yélpik** cin ve yel çarpması (DLT II/770), **yélpin-** yele, cine çarpılmak; yel çarpmak, cin çarpmak; yelpazelenmek (DLT II/770), **yélpir-** rüzgâr esmek, cin tutmuş gibi sağa sola sallanmak; nemlenmek; yer ıslatmak (DLT II/771) anlamlarında karşımıza çıkmaktadır.

Eklemeli bir dil olan Türkçede kavramlaştırma yollarından türetme örneklerinin bol olması doğal bir durumdur. Her iki lehçede de ‘yel’ kökünün pek çok türevine rastlanmaktadır. Addan ad türetme eki {+II} Türkçede çok sık kullanılan bir ektir. Bu ek yel adına da getirilmiştir. **yelli** 1.yeli, çok olan, rüzgârlı 2. çok yellenen 3. mcz. işveli, fııldak (Tü.S/1616) anlamlarına gelmektedir. Yelli sözcüğüne mecazi açıdan bakıldığında rüzgârın esişindeki ivediliğin bir insana aktarılması söz konusudur. Yelli türevi, doğadan insana aktarmanın da örneğidir. Eski Anadolu Türkçesi’nde ise **yellü** gaz yapan (TS VI/4505) anlamında karşımıza çıkmaktadır.

yellemek (körükle, yelpaze ile veya başka bir araçla) rüzgâr yapmak (Tü.S/1616). Yellenmek sözcüğünde; doğadan hareketle, insanların körükle yelpaze ile ya da başka bir araçla hava akımından yararlanarak suni yel yapmasıdır. Yellemek sözcüğü mecazî anlamda ise birini yapılacak bir eylem konusunda hareketlendirmek, yönlendirmek anlamlarında kullanılır. **yellemek** terqip, teşvik etmek (TS VI/4504). Burada yellemek sözcüğü soyuttan somuta geçmiştir. Birini yapılacak eylem konusunda harekete geçirmeyi somut bir şekilde gözler önüne sermiştir.

yelken bu sözcük iki anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamı rüzgâr gücünden yararlanarak geniş bir yüzey oluşturacak biçimde yan yana dikilen ve teknenin direğine uygun bir biçimde takılarak onu hareket ettiren kumaş ve şeritlerin tümü (Tü.S/1616).

Yelken sözcüğünün ikinci anlamı ise; “yelken takmış göl ve deniz aracı, yelkenli”. Yelken adından bir başka türev daha çıkarılmıştır. Yelken sözcüğü başlangıçta deniz gücünden yararlanmak için yapılan kumaş anlamı da vardır. Yelkenin ikinci anlamı parça bütün ilişki bir bütünü ifade etmektedir (Tü.S/1616). Kazak Türkçesinde jelken (yel+i+k-ken) biçimindedir. Yelken sözcüğünde ünsüz tekleşmesi görülmektedir.

Yel sözcüğü Kazak Türkçesi’nde /y-/ > /j-/ değişimiyle *jel* biçimini almıştır. Türkiye Türkçesi’nde ise, önses /y-/ korunmaktadır.

Türkiye Türkçesi’nde sözcük başında bulunan bütün /y-/ ler Kazak Türkçesi’nde /j-/’dir. Ancak bu /j-/’ler Doğu Türkistan ve Moğolistan Kazaklarıyla Kazakistan Cumhuriyeti’nin birçok yerinde /c-/ telaffuz edilir (Tamir, 2007:435).

jel (is.) yel, rüzgâr (KTS/172) anlamına gelmektedir. Yel sözcüğü insanları etkileyen bir doğa olayıdır. Kazak Türkçesinde *jel* sözcüğünü türevleri olarak şunları örnek verebiliriz:

jeldi (<yel+li) (s.) rüzgârlı, fırtınalı (KTS/172) anlamına gelmektedir. *jeldi* sözcüğü Türkiye Türkçesinde yelli sözcüğüne karşılık gelmektedir. Kazak Türkçesinde –ll->-ld- değişmesi: /l/ ünsüzü /l,m,n,n,z ve j/ sedalı ünsüzlerinden sonra geldiğinde değişerek /d/ olur (Tamir, 2007:436).

jelsiz (<jel+siz) (s.) rüzgârsız, yelsiz (KTS/173) anlamına gelmektedir. *Jelsiz* sözcüğündeki {+siz} eki sahip olamama, var olamama, bulunmama ifade eder. Olumsuz anlamlı sıfatlar yapar. {+siz} yokluk eki her iki lehçede de aynı biçimde ve anlamdadır.

jelden- (f.) (<yel+de-n-) 1. (rüzgâr) esmek. 2. soğuk almak (KTS/172) anlamına gelmektedir.

Es- eyleminin türevleri şunlardır; **esintili** (s.) esintisi olan (Tü.S/466); **esintisiz** (s.) esintisi olmayan (Tü.S/ 466), **eseğen** çok esen (TS III/1529).

Rüzgârın esiş hızı değişkenlik gösterir, bu da derece derece dile yansır: Türkiye Türkçesinde hafif esen rüzgârlara şu örnekleri verebiliriz: **esinti** (is.) belli belirsiz hissedilen hafif yel, nefha (Tü.S/466) anlamlarına gelmektedir. **nefha** (is.) esinti (Tü.S/1080) anlamına gelmektedir. Orta Türkçede ise; **esin** esinti, rüzgâr (DLT II/195) anlamındadır. Eski Anadolu Türkçesi **esen** (II) rüzgâr (TS II/1530). Eski Uygurcada **äsin** yel, rüzgâr (EUTS /76) karşımıza çıkmıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde *es-* eylemi ile birleşik eylemler ve deyimler de kurulmuştur. **ese başlamak** esmeye başlamak (TS III/1528), **esip savurmak** esüp savurmak (TS III/1536), **esmek savurmak** esüp savurmak (TS III/1548), **esüp gelmek** hızlı gelmek (TS III/1553), **esüp savurmak (esip savurmak, esmek savurmak)** atıp tutmak, palavra savurmak (TS III/1553), **esip savurmak (yağmak)** bağırıp çağırmak, öfke ile fena sözler söylemek (T.DEY.S/769).

Eski Uygurcada ise *esmek* eylemi **yilbimäk** esmek, yelpeze sallamak (EUTS/296), **yiltirmäk** estirmek, esmek (EUTS/296).

Kazak Türkçesinde de esmek eylemini görmekteyiz. Kazak Türkçesinde **es-** (III) (f.) (rüzgâr) esmek (KTS/144), **esüv** (f.) 1. İpi elle örmek 2. Rüzgârın esmesi (KS/80), **esilüv** (<es-i-l-üv) (f.) esmek, örmek (KS/80) anlamlarında görünmektedir. Kazak Türkçesinde esiş biçimi **ürme** esip duran (rüzgâr) (KTS/600) şekliyle görülmüştür.

eskekte- (f.) (<es-kek+te-) (rüzgâr) esmek (KTS/145). *Eskekte-* eylemi eksek isminden türemiştir. Türkiye Türkçesi'nde mastar eki {-mAk} iken, Kazak Türkçesi'nde mastar eki {-Uv} dir.

sarna- (f.) 1. çok, durmadan konuşmak 2. (hasta) inlemek 3. (rüzgâr, fırtına) uğuldayarak esmek (KTS/469)

ürüv (I) (f.) 1. üfleme, ağzıyla hava vermek, şişirmek 2. rüzgârın esmesi (KS/.298)

jelpi- (f.) (<yel+pi-) yellenmek, hafiften esmek, esmek (KTS/173) anlamına gelmektedir. l,p ünsüzleriyle biten sözcüklere +pı-, +pi- varyantlarıyla, diğer sözcüklere ise ünsüz uyumlarına bağlı olarak eklenen dar kullanımlı bir yapım ekidir 'jelpi-: yelle-'(Doğan, Koç, 2004:229).

2.2.1.1 Türkiye Türkçesinde Yel ile İlgili Deyimler

Türkçenin söz varlığının büyük bir bölümünü deyimler oluşturur. Deyimler, Türkçenin anlatım gücünün tanıkları, somutlaştırmanın da en güzel örnekleridir. Dil insanın kendini ifade ediş biçimidir. İnsan iç dünyasını ve içinde bulunduğu doğayı ses sembolleriyle açıklama, ifade etme amacını gütmektedir. Yavaş, hızlı, yumuşak sert gibi kavramları güçlendirmek, daha etkili anlatımı sağlamak amacıyla *yel* ve

rüzgâr sözcükleriyle de deyimler kurulmaktadır. Her iki lehçede de, yapısında *yel* ve bu kavramla ilgili sözcükler bulunan deyimler bulunmaktadır:

yavuz yel sert rüzgâr, fırtına, kasırga (TS VI/4433) anlamına gelmektedir. ‘Yavuz’ sözcüğü Eski Türkçede ‘kötü, fena’ anlamına gelmektedir. Yavuz yel deyiminde ise rüzgârın esiş biçiminin çetinliğini vurgulamaktadır. *Yavuz yel* ifadesi aktarmalardan deyim aktarmasının bir örneğini teşkil etmektedir. Canlılardan doğaya aktarım görülmektedir.

yele gitmek heder olmak, boşa gitmek (TS VI/4491) anlamına karşılık gelmektedir. Yel esme eylemi gerçekleştiği noktada, bulunan nesnelere bu eylemden etkilenir. Yele gitmek deyimini, gerçek anlamından uzaklaşarak mecazi boyuta taşınmıştır. Yele gitmek deyimini bir beklentinin umulduğunu gibi olmadığını ziyan olduğunu bildirir.

yele varmak (yile vermek) 1. heba olmak, havaya gitmek, boşa gitmek, zayi olmak, heder olmak (TS VI/4496) 2. yel gibi gitmek, koşarak gitmek (TS VI/4497). Yele varmak deyiminde birinci anlamında ziyan olan bir varlığa anlam yüklerken, ikinci anlamda hızla yapılan bir eyleme anlam yüklemektedir. Yele vermek (T.DEY.S/1113); savurup boşuna harcamak telef etmek anlamına gelmektedir. Emeklerinin boşa çıkması, yelin sürükleyici yönüyle somutlaşmıştır. **emeğini yele vermek** emeğini zayi etmek (TS III/1461) anlamlarına gelmektedir.

yele yapışmak esassız, temelsiz şeye güvenmek (TS VI/4499). Yelin sürükleyici, fırlatıcı, hareket ettirici bir yönü vardır. Yele yapışmak deyiminde, güvenilmeyecek, sonuçlanmayacak durumlar için kullanılır.

işe yel iletme işi soğutmak, unutuvermek, ihmal etmek, işi aksatmak (TS III/2114). işe yel iletme deyiminde ise; işi boşlamak, gerekli özeni göstermemek anlamına gelmektedir.

yel çalmak yel çarpmak, rüzgâr dokunmak, soğuk vurmak (TS VI/4489)

ağzından yel (yeller) alsın (T.DEY.S/543) deyiminde ise; kötü bir durumun gerçekleşmemesi için iyi bir dilek söz konusudur.

Yel sözcüğü her organda, her nesnede ayrı bir anlam kazanır, **avurdu yelli** (**avurdu yellü**) lafazan, palavracı (TS I/287), **avurt,-du** (is.) yanağın ağız boşluğu hizasına gelen bölümü (Tü.S/107). Yel sözcüğü hızlılığı, hareketliliği simgeler. Avurdu yelli deyiminde ise çok ve gereksiz konuşan insan somutlaştırılmıştır. Doğadan insana aktarım söz konusudur.

yel beyinli havai (T.DEY.S/1112) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesinde ‘beyin’adı ‘mıy’ biçiminde geçmektedir; **mıy** 1.beyin 2.(mcz.) şuur (KS/347). Bilme işiyle beyin görevlendirildiği için Kazak Türkçesinde de bilinç doğal olarak beyinle ilişkilendirilecektir (Tor, 2015: 323). ‘Yel’in savrukluğu ve hızı ile beyin dağınıklığı düzensizliği arasında bağ kurularak, doğadan insana aktarma ile ‘yel’ somutlaştırmada kullanılmıştır.

başı yelli (**başı yellü**, **başı yillü**) hafifmeşrep, havalı (TS I/440) anlamında Eski Anadolu Türkçesinde karşımıza çıkmaktadır. **başı yellü** başı yelli (TS I/440). **başı yillü** başı yelli (TS I/440). **baş yeli** havailik (TS I/455). **Başı yelli** deyiminde ise; akli bir karış havada, yaptığı şeyleri sonunu düşünmeyen istediği gibi davranan anlamı taşımaktadır. *Yel* kavramı bütünleştiği her organda farklı anlamlar içermektedir.

burnuna yel girmek kibirlenmek, gururlanmak (TS I/711) anlamına gelmektedir. Burun sözcüğünü geçtiği deyimlerde atasözlerinde kibirin, gururun ve havalanmanın varlığı göze çarpmaktadır. **burnunun yeli harman savur-** (T.DEY.S/666) deyiminde ise; böbürleniyor, büyükleniyor anlamı görülmektedir.

bıyığı yelli kibirli, gururlu (TS I/543) anlamına gelmektedir. Kibirli olmakla ilgili başka bir deyimimiz ise bıyığı yellidir. Ömer Asım Aksoy' un sözlüğünde de *bıyığı yelli* (T.DEY.S/638) deyimine rastlanmıştır.

***başında kavak yelleri esmek** 1. Bir genç, yükümlülük duygusundan uzak, zevk ve eğlence peşinde koşmak, 2. Gerçekleşmeyecek şeyler düşünerek vakit geçirmek (T.DEY.S/622).

***bu yel böyle eser, bu yengeç böyle kısarsa** bu olumsuz koşullar ve sıkıntılar sürüp giderse (T.DEY.S/667).

***Karadeniz fırtına, al pırtını sırtına** çevrede bir huzursuzluk, bir kaynaşma, bir çatışma var. İyisi, tası tarağı toplayıp buradan ayrılmak(T.DEY.S/910).

***kaval elden, yel Allah'tan (sen yalnız parmaklarını oynat)** işin meydana gelmesi için gerekli şeyleri başkaları sağlıyor. Sen bir emek harcamıyor, sadece işin içinde bulunarak bunları kendin yapıyor görünüyorsun. İş oluyor, başarı sana mal ediliyor (T.DEY.S/916).

***nereden esti?** nereden aklına geldi (T.DEY.S/978).

***yeldim yeldim yele verdim, emeğimi sele verdim** çalışıp uğraşmam havaya gitti, emeklerim işe yaramadı (T.DEY.S/1112).

***yel ese eyyam ola** uygun koşullar ortaya çıkacak da işler yoluna girecek diye bekliyoruz (T.DEY.S/1113).

***yel gelir derede, sel gelir tepede** 1. olmayacak yerde hatıra gelmeyen tehlikelerle karşılaşılır. 2. her zaman tehlikeden uzak (T.DEY.S/1113).

***yel üfürdü, sel (su) götürdü** hiçten nedenlerle telef olup gitti (T.DEY.S/1113).

***yel yeperek (yepelik) yelken kürek** ivedilik ve teleşle (T.DEY.S/1113).

***yerinde yeller esmek** artık yerinde olmamak, yerinde görülmez olmak (T.DEY.S/1116).

2.2.2 Rüzgâr

Türkiye Türkçesinde **rüzgâr** (is.) (Far.) havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, yel (Tü.S/1233). *Rüzgâr* sözcüğü yel sözcüğünün eş anlamlısıdır. Farsça kökenlidir.

Her dilde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de ödünçlenen sözcükler ses ve anlam açısından değişikliğe uğramaktadır. Arapça ve Farsça alıntılar ses açısından Kazak Türkçesinin ses sistemine uydurulmaktadır. Farsça kökenli rüzgâr sözcüğü, Kazak Türkçesinde ‘*ızğar*’ biçimini almıştır.

Kazak Türkçesinde *ızğar* sözcüğünün türevleri; **ızğarlı** (<ızğar+lı) (s.) 1. sert, soğuk (ayaz) 2. (mcz.) asık suratlı, somurtkan, hiddetli (KTS/662), **ızğarsız** (<ızğar+sız) (s.) soğuk olmayan, ılık, yumuşak (hava) (KTS/662), **ızğarlanuv** (<ızğar+la-n-uv) (f.) rüzgârlanmak, ayazlaşmak, soğumak (KS/323), **ızğaruv** (<ızğar-uv) (f.) rüzgârın sertçe esmesi (KS/323). Türkiye Türkçesinde de rüzgâr sözcüğünün türevleri bulunmaktadır: rüzgârlı, rüzgârsız.

ızğı- (f.) 1. hızla geçmek, süratle gitmek 2. soğuk rüzgâr esmek 3. çok olmak, bir hayli fazla olmak (KTS/662) anlamlarına gelmektedir.

ızğır- (f.) (rüzgâr) sert, şiddetli esmek (KTS/662) *ızğır-* sözcüğünün türevleri ise; **ızğırık** (s.) soğuk rüzgâr (KTS/662), **ızğırıkta-** (f.) (<ızğır-ık) bkz. *ızğır* (KTS/662).

Kazak Türkçesinde **ızğar** (is.) 1. kuru ayaz, sert soğuk 2. (mcz.) sinir, öfke, hiddet (KTS/662) anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise; **ayaz** duru, sakın havada çıkan kuru soğuk (Tü.S/112). Kazak Türkçesinde **ayaz** ayaz (KTS/58) sözcüğü söz varlığında yaşamaktadır.

azına- (f.) boran ve rüzgârın çıkarmış olduğu ses, uğultu, uğuldamak (KTS/29).

azınavıq (s.) (<azına-vık) 1. dinmeyen uğultulu (rüzgâr) 2. sürekli kişneyen (aygır) (KTS/29). Kazak Türkçesinde seyrek kullanılan eylemden ad türeten eklerden biri /-vık/ dır. Bu ek aşırılık bildirir (Koç, 2004:199).

2.2.2.1 Türkiye Türkçesinde Rüzgâr ile İlgili Deyimler

***Hangi rüzgâr attı** hiç görünmüyordun; nasıl oldu da geldin? Sen de gelir miymişsin? (T.DEY.S/840).

***rüzgâr gelecek yerleri tıkamak** bir işin sakınca doğurabilecek yönlerine karşı önlem almak (T.DEY.S/1019).

2.2.2.2 Kazak Türkçesinde Rüzgâr ile İlgili Atasözleri

***Ottiñ isi quwırmaq, jeldiñ isi suwırmaq** ateşin işi kavurmak, yelin işi savurmak (K.AT.S/57).

***Aqsaq tüyeniñ awzına jel aydağan qañbaq tüser** aksak devenin ağzına yel üfleyen kanbak (kurumuş ot) girer (K.AT.S/33).

***Bıqqan köñil aşılar, burqañan boran basılar** bıkan gönül açılır, esen fırtına durulur (K.AT.S/82).

***Dıyqan jawında tınadı, balıqşı dawılda tınadı** çiftçi yağmurlu günde dinlenir, balıkçı fırtınalı günde dinlenir (K.AT.S/117).

***Tamırsız şöp jel soqqan jaqqa qulaydı** damarsız ot (köksüz ot) yelin estiği yere yıkılır (K.AT.S/129).

***Tüyeni jel şayqasa, eşkini kökten kör** deveyi rüzgâr kımıldatsa o zaman keçiyi gökte gör (K.AT.S/135).

***Jırtıq üydi jel tabar, ötirik sözdi şın tabar** eski evi yel bulur, yalan sözü gerçek bulur (K.A.S./170).

***Boran soqsa bult qaşar, bülük şıqsa jurt qaşar** fırtına eserse bulut kaçar, huzursuzluk çıkarsa halk kaçar (K.AT.S/179).

*Boran soqsa malğa ziyan, buzaqı şıqsa elge ziyan fırtına eserse mala ziyan, bozgunculuk çıkarsa halka ziyandır(K.AT.S/179).

*Borandı küni bala qutıradı, jeldi küni iyt qutıradı fırtınalı günde çocuk durmaz, rüzgârlı günde it durmaz (K.AT.S/179).

*Kemeniñ äwenine qaray jel espeydi geminin isteğine göre yel esmez (K.AT.S/184).

*Jawıñdı osal sanama, janıñdı jalmaydı. Dawıldı osal sanama, malıñdı aladı düşmanını boş sanma, canını yer. Kasırgayı boş sanma malını alır(K.AT.S/152).

*Köşerimdi jel bilsin, qonarımdı say bilsin göçeceğimi yel bilsin, konacağımı dere bilsin (K.AT.S/189).

*Jazğıturğı jel jarday atandı jıǵar ilkbahardaki yel, büyük deveyi yıkar (K.AT.S/225).

*Jeldi jılı jer kedey, juttı jılı el kedey rüzgârlı yılda yer (toprak) fakir, kara kış yıldan (el) halk fakir kalır (K.AT.S/336).

*Jeldetpey tuman aşılmas, jelpinbey, jüyrik basılmas yel esmeden duman (sis) açılmaz, koşmadan saf kanın hevesi gitmez (K.AT.S/390).

*Jel soqpasa, şöptiñ bası qımıldamaydı yel esmese, bitkilerin başı kımıldamaz (K.AT.S/390).

2.2.2.3 Türkiye Türkçesinde Rüzgâr ile İlgili Atasözleri

*Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır insan kendi durumuna uygun bir yaşayış sürmeli, arkadaşlarını ona göre seçmelidir. Çok aşağı yaşayış koşulları da, çok yüksek yaşayış koşulları da kendisine zarar verir (T.AT.S/135).

*Allah verirse el getirir, sel getirir, yel getirir tanrı bir kimseyi zengin etmeyi dilerse ona hiç umulmadık yerlerden para, mal gelir (T.AT.S/141).

*Baskısız (çivisiz) tahtayı yel (el) alır, yel (el) almazsa sel (yel) alır. (Baskısız yongayı yel alır; sahipsiz tarlayı sel alır.) sıkı bir yönetim altında bulundurulmayan ya da korunmayan gençler kolayca kötü yollara sürüklenebilirler (T.AT.S/220).

*Derede tarla sel için, tepede harman yel için elden çıkarmak istemediğimiz şeyi, tehlikeli olduğu açık bulunan durumlardan uzak tutmaya çalışmalıyız (T.AT.S/235).

*Dağ başına harman yapma, savurursun yel için, sel önüne değirmen yapma öğütürsün sel için yapacağın iyi bir işi, kimi etkenlerle ziyan olacak kadar, sonunu hesaplamadan yapma (T.AT.S/226).

*Düğün el ile, harman yel ile her iş, gereken yardımcılarının sağlanmasıyla başarılabilir (T.AT.S/250).

*El el ile değirmen yel ile insanlar bir araya gelmeden yaşayamazlar; bir birine yardım etmeden başarıya ulaşamazlar. Bu durum cansızlarda bile görülür: Değirmenin dönebilmesi ve buğdayı öğütebilmesi için rüzgâr ister (T.AT.S/261).

*Harman yel ile düğün el ile her işin gerçekleşmesi bir takım koşulların bulunmasına bağlıdır. Örneğin, harmanı savurmak için yel, düğünün iyi hazırlanması toplantısının şen geçmesi için hısım, akraba, eş, dost ister (T.AT.S/303).

*Her zaman gemicinin istediği rüzgâr esmez olaylar herkesin dileğine uygun olarak gelişmez (T.AT.S/314).

*Lodosun gözü yaşlı olur lodosun rüzgârı yağmur getirir(T.AT.S/384).

*Mirasa 'nereye gidiyorsun? ' demişler; 'esip savurmaya' demiş kişi kendisinin kazandığı malı elden çıkarmaya kıyamaz, ama miras kalan malı har vurup harman savurur (T.AT.S/390).

* Olsa ile bulsayı ekmişler, yel ile yuf bitmiş (olsayı bulsaya vermişler, hiç doğmuş) şu iş şöyle olsa, bu iş böyle olsa diye dilemekle istediğimiz sonuca

varamayız. Elde etmek istediğimiz sonucu dilekle değil, çalışmakla gerçekleştirmeliyiz (T.AT.S/400).

* **Rüzgâra tüküren kendi yüzüne tükürür** gücünden büyük güce karşı koyan, kendini yıpratmaktan başka bir sonuç alamaz (T.AT.S/416).

* **Rüzgâr eken fırtına biçer** herkesin zarar görmesine yol açacak işler yapan kimse, çok sert tepkilerle karşılaşır ve sonunda en büyük zarara kendisi uğrar (T.AT.S/416).

* **Rüzgâr esmeyince yaprak oynamaz (dal kırılmaz)** her durumu doğuran bir etken vardır (T.AT.S/416).

* **Rüzgârın önüne düşmeyen yorulur** toplumun genel gidişine uyan kişi rahat eder. Akıntıya kürek çekmeye kalkan yorulur, başarısızlığa uğrar (T.AT.S/416).

* **Rüzgârlı havanın kuytusunu, yağmurlu havanın uykusu** 1. Rüzgârlı havada kuytu yer seçilir. Yağmurlu havada iyi uyunur. 2. toplumun içinde çekişme ve çatışma baş gösterince yapılacak en iyi iş, bunlardan uzak durup rahatına bakmaktır (T.AT.S/416).

* **Yeğniyi yel alır, ağır yerinde kalır** hoppa züppe kimseler, hiçbir yerde barınamazlar; şunun bunun oyunağı olurlar. Ağır başlı olanları kimse tedirgin edemez (T.AT.S/472).

* **Yel gelen deliği kapamalı** beliren tehlikeye karşı önlem alınmalı (T.AT.S/472).

* **Yel kayadan ne koparır (alır, anlar, aparır)** sağlam karakterli kişiler, sağlam temele dayanan işler, önemsiz etkilerle sarsılamaz (T.AT.S/473).

2.2.3 Hafif Esen Rüzgârlar

Türkiye Türkçesinde hafif esen rüzgârlara Meltem rüzgârını örnek gösterebiliriz. **meltem**(is.) yazın karadan denize doğru esen mevsim rüzgârı (Tü.S/1004) anlamına gelmektedir.

Türkiye Türkçesinde **tanyeli** (is.) sabaha karşı çıkan hafif rüzgâr (Tü.S/1415), Eski Anadolu Türkçesinde **tañyeli** sabah rüzgârı (TS V/3738), Orta Türkçede **tan** sabah, akşam serin esinti (DLT II/569) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde; **yumuşak yel** hafif rüzgâr, esinti, esin (TS VI/4717) örneğiyle karşılaşıyoruz.

añıl yel mülayim esen rüzgâr (TS I/154) anlamında geçmektedir.

Kazak Türkçesinde hafif esen rüzgârlara ise şu örnekleri verebiliriz:

jelkem (s.) (< jel+kem) hafif esen rüzgâr (KTS/173) anlamına gelmektedir. Yel sözcüğünün türevlerinden olan *jelkem* rüzgârın esiş biçiminin şiddetini belli eden bir kavramdır.

ölkek (is.) (<öl-kek) 1. halsiz, güçsüz 2. hafif esen rüzgâr (KS/217) anlamlarına gelmektedir.

eskek (II) (< es-kek) 1. (is.) serin, hafif rüzgâr 2. (s.) (mcz.) hareketli, hızlı (KTS/145) sözcüğünde birinci anlamı serin, hafif rüzgâr anlamındayken ikinci anlamında ise rüzgârın hızı, sürükleyiciliği dikkate alınarak yan anlam oluşmuştur.

espe (s.) 1. hoş esen, hafif (rüzgâr) (KTS/145)

şimal (ar.) kuzey (Tü.S/1387) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesinde kalınlık-incelik uyumu çok kuvvetlidir. İstisnaları azdır. Daha önce Kazak Türkçesine giren alınma sözcükler için de durum aynıdır. Bu sözcüklerde de kalınlık-incelik uyumuna çok büyük ölçüde uymuşlardır. Çünkü Kazak Türkçesinde telaffuz edildikleri şekilde yazılırlar (Tamir, 2007:434). Şimal sözcüğü Arapçadan geçmiş bir sözcüktür. Kazak Türkçesinin önemli bir özelliği de aldıkları yabancı sözcükleri değişime uğratmalarındır. Kazak Türkçesinde şimal sözcüğü ‘samal’ halinde söz varlığında yaşamını sürdürmektedir. Türkiye Türkçesinde ise yabancı sözcükler değişikliğe uğramadan yaşamlarını sürdürmektedir.

Türkiye Türkçesindeki bütün ş'ler Kazak Türkçesinde s'dir (Tamir, 2007: 434). Kazak Türkçesinde, **samal** (is.) insana ferahlık veren hafif esen yel, rüzgâr, meltem (KTS/465) anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde kuzeyden esen rüzgârlara şimal rüzgârları denilmektedir.

Kazak Türkçesinde *samal* sözcüğünün türevleri şunlardır; **samalda-** (f.) serinlemek, ferahlamak (KTS/465), **tan samalı** sabah yeli, sabâ (KTS/465), **samaldı** (s.) rüzgârlı (KS/234).

samalday (<şimal teg) (s.) hafif rüzgâr gibi, meltem gibi serin (KTS/465). Kazak Türkçesinde *dey*, Eski Türk lehçelerindeki *teg* “gibi” ilgecinin ekleşmiş biçimidir.

lep (is.) 1. çok hafif esen rüzgâr, 2. arzu, istek, merak (KS/190)

lep (bi) (is.) 1. esinti, hafif rüzgâr 2. cesaret, güç kuvvet (KTS/358)

samiyan (II) (s.) insana ferahlık veren serin (rüzgâr) (KTS/465).

jeldey (s.) (<yel teg) rüzgâr gibi hızlı, süratli (KTS/172) anlamını taşımaktadır. *Jeldey* sözcüğündeki ‘dey’ eki gibi anlamı taşımaktadır. Türkiye Türkçesinde yel gibi anlamına karşılık gelmektedir. Doğada zayıf olanı güçlü olana benzetme amacı gütmekteyiz. Yelin esiş ivediliği başka kavramların şiddetini gözler önüne sermek için kullanılır. Jeldey sözcüğü yapılan eylemin hızını betimlemiştir.

jelquz (I) (<jel+quz) (is.) şiddetli rüzgâr, fırtına (KTS/173) anlamlarında kullanılmıştır. **Jelquz** (II) (is.) rüzgârın etkisiyle belde oluşan ağrı (KTS/173) anlamına gelmektedir. Jelquz sözcüğü deyim aktarmasına uğrayarak yan anlam kazanmıştır. Türkiye Türkçesinde ise; **yel ağrısı** romatizma ağrısı (TS VI/4489). Romatizma ağrısı Türkiye Türkçesi ağızlarında *yel ağrısı* olarak adlandırılmaktadır. Jelquz sözcüğü birleşik bir sözcük olabileceği tahmin edilmektedir: jel: yel; quz: yar, uçurum, kanyon.

Kazak Türkçesinde **jelken** (is.) (< jel+ken) yelken (KTS/173) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesinin belirgin özelliklerinden biri olan Türkiye Türkçesindeki /y-/ nin Kazak Türkçesindeki /j-/ olduğunu burada da görmekteyiz. Kazak Türkçesinde yelkenin türevleri ise şunlardır; **jelkensiz** (s.) yelkensiz (KTS/173), **jelkendi** (s.) (yelkenni<yelken+li) yelkenli (KTS/173). *Jelkendi* n>d değişmesi: “n” ünsüzü birtakım sedalı ünsüzlerden sonra geldiğinde değişerek “d” olur. Bu değişme özellikle “n” ünsüzü ile başlayan “+nı / +ni” yükleme hali ekinde ve “+nıñ/+niñ” ilgi hali ekinde de görülür (Tamir, 2007: 436).

Türkiye Türkçesindeki *yel* sözcüğünün türevleri ise şunlardır;

Türkiye Türkçesi’nde rüzgâr alan yerler içinde **yeleç** yeleğen, havadar (Tü.S/1616) kullanılmaktadır. Havadar anlamında kullanılan başka bir sözcük ise; **yeleğin** rüzgâr alan, havadar (TS VI/4493).

yeleme (hlk.) ciddi olmayan, ciddi işlerle uğraşmayan, ciddi işler yapmayan, havai (Tü.S/1616) anlamına gelmektedir. Yeleme sözcüğü de yel sözcüğünün kavram alanına girmektedir.

2.2.4 Şiddetli Esen Rüzgârlar

Kazakistan coğrafyasında çok sert kara iklimi hâkimdir. Bu coğrafyada kasırga şiddetine varan rüzgârlar eser. Bir dilin söz varlığı yaşadıkları ihtiyaçlara göre şekil almaktadır. Bir ülkenin diline dokunduğumuzda o ülkenin yaşamına, geçmişine, kültürüne dokunuyoruz. Kazakistan’ın başkenti Astana “rüzgârın başkenti” diye anılmaktadır. Kazak Türkçesinde şiddetli rüzgârlar için şu sözcükler kullanılmıştır:

Eski Anadolu Türkçesinde şiddetli esen rüzgârlardan olan; **çavğın** (I), (çavkın) şiddetli rüzgâr ve alev (TS II/842) anlamıyla karşımıza çıkmaktadır.

añıra- (f.) (<añ+ır-a-) 1. yüksek sesle, bağırarak ağlama 2. rüzgâr (sertçe esmek) 3. boş kalmak, sahipsiz kalmak (KTS/47) anlamlarına gelmektedir. Kazak Türkçesinde ‘ ñ ’ korunur, Türkiye Türkçesinde ise; ölçünlü dilde ‘ ñ ’ yoktur. Türkiye Türkçesi Anadolu ağızlarına bakıldığında batı grubunda ‘ ñ ’ varlığını sürdürmektedir. Kazak Türkçesindeki *añıra* sözcüğü ses yansıma sözcüklerdendir.

asqın- (f.) 1. (rüzgâr) şiddetlenmek. 2. (ortalık) kızılsmak, karışmak (KTS/52) anlamlarında Kazak Türkçesinde görülmektedir.

Kazak Türkçesinde Kenan Koç’ un **ökpek** (s.) soğuk (rüzgâr), kara (yel) (KTS/425) anlamına geçerken, Hasan Oraltay’ ın sözlüğünde ise; **ökpek** (s.) hızlı esen rüzgârla karışık soğuk (KS/216) anlamlarında kaydedilmiştir. *Ökpek* sözcüğünün türevi ise; **ökpekte-** (f.) (rüzgâr) sert, şiddetli esmek (KTS/425).

Kazak Türkçesinde şiddetli esen rüzgârlardan bir tanesi de ‘*öktem*’ dir. **öktem** (s.) 1. hükmedici, emredici. 2. sert, şiddetli, güçlü (KTS/425) anlamlarına gelmektedir. *Öktem* sözcüğünün türevleri ise **öktem jel** sert, şiddetli rüzgâr (KTS/425), **öktemde-** (f.) 1. hükmetmek, emir vermek 2. (rüzgâr) şiddetlenmek (KTS/425).

Soğuk esen rüzgârlara *üskir-* ve türevleri de örnek gösterilebilir; **üskirüv** (<üskir-üv) (f.) soğuk rüzgâr esmesi (KS/299), **üskirik** (<üs+kir-ik) (is.) şiddetli rüzgâr ayaz (KTS/600), **üskirikti** (<üs+kir-ik-ti) (s.) keskin (rüzgâr), şiddetli, soğuk (ayaz) (KTS/600).

Davıl sözcüğü, Hasan Oraltay’ ın sözlüğünde; **davıl** (is.) toz duman ederek çok sert esen rüzgâr (KS/64) anlamıyla karşımız çıkarken Kenan Koç’ un sözlüğünde ise; **davıl** (is.) fırtına, boran, tufan (KTS/120) anlamıyla karşılaşılmıştır.

Kazak Türkçesinde *davıl* sözcüğünün türevleri ise şunlardır: **davıldı** (<davıl+lı)(s.) fırtınalı, boranlı (KTS/120), **davıldatuv** (<davıl+da-t-uv) (f.) bora

gibi, rüzgâr gibi hızlı hareket ettirmek (KS/64), **davıldav** (<davıl+da-) (f.) bora gibi, rüzgâr gibi hızlı hareket etmek (KS/64).

ığuv (f.) sert esen rüzgâr, kasırgaya mukavemet göstermeden kapılmak (KS/322)

saba (II) (mcz.) (rüzgâr) şiddetli esmek (KTS/457)

buvırgan- (<buvır+ga-n-) (f.) 1. (rüzgâr) sertleşmek, 2. (nehir dalgaları) kıyıyı dövmek, 3. (mcz.) kızmak, sinirlenmek (KTS/96).

Türkiye Türkçesinde ise; **fırtına** (is.) (<it. Fortuna) 1. yağmur ve kasırğa getiren çok güçlü rüzgâr. 2. bu rüzgârın denizde veya kum çöllerinde yarattığı dalgalanma. 3. (mcz.) güç atlatılan bir durum. 4. (mcz.) karşıt düşünce ve durumların yarattığı karışıklık. 5. saatteki hızı 70 mil olan rüzgâr (Tü.S/501).

Eski Anadolu Türkçesinde ise fırtına ile ilgili şu sözcüklerle karşılaşılmıştır:

karcaşık yel bora, sert esen rüzgâr, fırtına (T.S IV/2287).

kara kayı berdelacuz, kocakarı fırtınası (TS IV/2299).

kum dalga, fırtına (TS IV/2729).

yedişerleme (<yedi+şer+le-me) bir dalga fırtınası (TS VI/4469).

2.2.5 Hortum

Türkiye Türkçesinde **hortum** hava veya suyun hızla dönüp sütun biçiminde yükselmesiyle oluşan, alanı dar bir siklon çeşidi (Tü.S/652). Kazak Türkçesinde de **şlang** (is.) hortum (KTS/641) biçiminde görülmektedir. Hortum şiddetli rüzgârlar kategorisine girer. İnsan hayatını zorlaştırır, yaşam şartlarını ağırlaştırır.

Kazak Türkçesinde hortumla ilgili tespit edilen sözcükler şunlardır:

quym (is.) toz, kar, toprağı yuvarlayarak dik yükselten rüzgâr (KS/179) anlamına gelmektedir. Hortumun tozu ya da *kar*'ı yükselten yuvarlaklaştırıp döndüren özelliğı vardır. *Quym* sözcüğünün türevleri ise; **quymdatuv** (f.)

(<kuyın+da-t-uv) 1. rüzgârın hortum şekline dönüşmesi, girdap, 2. hızını arttırmak, çok hızlı olarak gitmek (KS/179) anlamına gelmektedir. İnsanın hızı ile rüzgârın şiddeti arasında ilişki kurularak doğadan insana aktarılmıştır. **quynşa** (s.) girdap gibi (KS/179), **quynşa** (s.) hortumlu rüzgâr gibi, fırtına gibi (KS/179). *Quynşa* sözcüğündeki ‘(+ÇA>)+şA’ eki sıfatlara gelip karşılaştırma ve derecelendirme yapar.

Hortumlaşarak esmeye uytqı sözcüğü ve türevlerini verebiliriz; **uytqı-** (f.) (rüzgâr) sert esmek (KTS/583) anlamına gelmektedir. **uytquv** (f.) karın, toz dumanın ve onlara benzeyen şeyin rüzgârın tesiriyle uçarak hortum şeklini alması (KS/290), **uytqıtuv** (f.) sert rüzgâr ve boranın tesiriyle hortumlaşmak (KS/290) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde de **tayfun** (is.) tayfun, siklon (KTS/512) biçiminde görülmektedir. *Tayfun* is. İng. typhoon, Fr. typhon (Çinceden) Çin Denizi’nde ve Hint Denizi’nde görülen güçlü tropikal siklon (Tü.S/1432). Tayfun rüzgârı hortumlardan daha büyük çapta rüzgârlardır.

çavğın (I), (<çav-kın) şiddetli rüzgâr ve alev (TS II/842).

2.2.6 Sıcak Rüzgâr

Eski Anadolu Türkçesinde rüzgâra özelliklerine göre değişik adlar verilmiştir:

kabayel güneyden esen rüzgâr, lodos (TS IV/2147).

kızılçayıl lodos (TS IV/2541).

kible yeli rüzgâr (TS IV/2467).

ıssı yel gündüz ve gece esen sıcak rüzgâr ki Arapçada birincisine semum, ikincisine harur derler (TS III/1985).

günbatısı yeli batı rüzgârı (TS III/1866).

Kazak Türkçesinin söz varlığında sıcak rüzgârlara da rastlanmıştır. Kara ikliminin ve kuraklığın olduğu kazak coğrafyasında tespit edilen sözcükler şunlardır:

kerimsal (is.) sıcak rüzgâr (KS/131), **kerimsal** (II) (is.) Orta Asya ve Kazakistan'ın güneyinde esen kuru sıcak rüzgâr (KTS/232).

Kazak Türkçesinde **añızaq** (is.) kuru sıcak rüzgâr, samyeli sam (KTS/47) anlamlarında karşımıza çıkmıştır. Türkiye Türkçesi sözlüğünde ise; **sam** (is.) Ar. Sâmm Çölden esen rüzgâr, sam yeli (Tü.S/1252) olarak karşımıza çıkmaktadır.

quldıra- (<qul+dır+a-) (f.) 1.hızla aşağıya doğru düşmek. 2. rüzgâr gibi geçmek (KTS/332)

2.2.7 Rüzgârsız

Kazakça Türkçesinde rüzgârsız hava için şu sözcükler kullanılmaktadır; **tınıq** rüzgârsız, sakin, durgun, dingin (KTS/568), **tınıqtav** (<tım-ık+ta-v) biraz rüzgârsız, sakince (KTS/568), **tımırşıq** (<tım-ır+sı-k) 1. esintisiz, boğucu, bunaltıcı, 2. (mcz.) konuşmayan, ağzını açmayan (KTS/568). *Timırşıq* sözcüğünün içten pazarlıklı, samimi olmayan kimse (KS/284) anlamı da bulunmaktadır. **tımırşı-** (f.) (hava) rüzgârsız, durgun ve bunaltıcı olmak, yaprak kıpırdamamak (KTS/568), **tınıqtıq** (-ğı) (is.) (<tım-ık+lık) durgunluk, dinginlik (hava) (KTS/568), **tımırşıqtıq** (-ğı) (is.) (<tım-ır+sı-k+lık) bunaltıcılık, boğucu olma, dinginlik, durgunluk (KTS/568), **tıp-tınıq** çok sakin, dingin, esintisiz (KTS/569). Tıp- tınıq sözcüğü pekiştirmeye örnektir.

2.2.8 Rüzgâr ve Es- Kavramı ile İlgili Ses Yansımaları Sözcükler

Yansıma kökenli sözcükler doğadaki seslerin taklidinden doğmuştur. İnsanlar doğada duydukları sesleri algıladıkları biçimde adlandırmışlardır. Yansımaları sözcükler kavramı alanına rüzgâr uğultusu da girer. Rüzgârın eserken çıkardığı ses taklit edilerek yansımaları sözcükler meydana gelmiştir. Kazak Türkçesinde rüzgârın kavram alanı içinde yansıma kökenli sözcüklerin çeşitliliği dikkat çekicidir:

angıldav (f.) (< ang+ıl+da-) 1. yel esmek 2. içine sır veya kin saklamadan konuşmak (KS/16)

güvildev (<güv+ıl+de-) (f.) 1. rüzgâr, ses çıkararak esmek. 2. fazla ses çıkarmak. 3. bir şeyin daha hızlı gitmesi (KS/60) anlamlarında kullanılmaktadır. Hasan Oraltay Kazakça sözlüğünde **güvilde-** biçiminde alırken Kenan Koç ise **üvilde-** (<üv+ıl+de-) (f.) (rüzgâr) uğuldamak (KTS/580) biçimde ele almıştır. Bu sözcükler yansımali olduğu için nasıl duyuluyorsa öyle yazıya geçirilmiştir.

Hasan Oraltay'ın sözlüğünde '**küvlev**' (küv+le-v) biçimindeyken Hasan Koç'un sözlüğünde ise **üvle-**biçiminde karşımıza çıkmaktadır: **üvle-** (f.) (rüzgâr) uğuldamak (KTS/569), **küvlev** (f.) rüzgârın sesi (KS/142).

'Uvlev ve guvlev' sözcüklerinde ise aynı durum söz konusudur: **uvlev** (f.) rüzgârın esmesi [uv-uv] demesi (KS/289) anlamına gelmektedir. **uvletüv** (f.) rüzgârın esmesini sağlamak (KS/28), **guv-guv** rüzgârın estiği zaman çıkardığı ses, uğultu (KTS/113), **guvle** (f.) ses çıkarmak, uğuldamak (KTS/113).

kevlev (<kev+le-v) (f.) 1. yerin altını kazarak tünel yapmak. 2. rüzgârın esmesi. 3. kendi kendine övünerek yüksek sesle konuşmak (KS/133) anlamına gelmektedir.

üvil (<üv+ıl) (is.) 1. rüzgârın uğultusu, uğuldama. 2. çocuğun dillenmeye başlamadan önce çıkardığı ses (KTS/580).

ısil (<ıs+ıl) (I) (is.) rüzgâr uğultusu, yılan tıslaması (KTS/667).

añgıl-da- (<ang+ıl+da-) (f.) 1. (rüzgâr) uğuldamak 2. açıkça, samimiyetle, içtenlikle anlatmak (KTS/47).

2.2.9 Poyraz

Türkiye Türkçesinde **poyraz** (is.) 1. Kuzeydoğudan esen soğuk rüzgâr: kış poyrazı, yaz poyrazı, 2. kuzey yönü (Tü.S/1198) anlamına gelmektedir. Poyraz (poryaz<Yun.borias) (BTS/1003).

Eski Anadolu Türkçesinde ise **boryaz** poyraz (TS I/639), **boyraz** poyraz (TS I/652), **foryaz** poyraz (TS II/1608), **poyraz** poyraz (TS V/3198) olarak görülmüştür. Poyraz sözcüğü metateze açık biçimdedir. Ses değişimleri görülmektedir.

Kazak Türkçesinde poyraz sözcüğüne rastlanmamıştır.

Ağzını poryaza açmak ağzını yele açmak (TS I/61), **ağzını yele açmak (ağzını poryaza açmak)** ağzını havaya açmak, eli boşa çıkmak, mahrum kalmak (TS I/61). **ağzını havaya (poyraza) açmak** elindeki fırsatları kaçırdıktan sonra boş yere bir şey elde etmeyi ummak (T.DEY.S/544).

2.2.10 Bora

Türkiye Türkçesinde **bora** (is.) (<İt. borea) genellikle arkasından yağmur getiren sert ve geçici yel (Tü.S/209), **boralı** (s.) yağmurlu, sert rüzgârlı ve soğuk havalı (Tü.S/209).

Eski Anadolu Türkçesinde; **boran** bora, fırtınalı, tipili yağmur (TS I/638), **esirgin** bora, fırtına (TS II/1540) anlamlarına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde **bora** (I) (is.) arkasından yağmur getiren sert ve geçici yel, bora (KTS/92) anlamında karşımıza çıkmaktadır. Her iki lehçede de aynı biçimde varlık göstermektedir. **bora** (II) (is.) (kar, yağmur veya bol tozlu sert rüzgâr) esmek (KTS/92).

bora- (f.) kar ve yağmurlu, bol tozlu sert bora esmek (KS/48) anlamına gelmektedir. Kazak Türkçesinde bora sözcüğünün türevleri; **borasın** (<bora-sın) (is.)

tipili yel (KTS/92), **borasındı** (<bora-sın+dı) (s.) tipili, borandı (KTS/92), **boragıt-** (<bora-k-ı-t-) (f.) (boran) devamlı esmek (KTS/92).

Kazak Türkçesinde **işin tart-** 1. rüzgâr, bora çıkmak, 2. şüphelenmek (KS/265) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde; **tütek** (<tüt-e-k) (is.) sert esen rüzgâr ve karlı bora (KS/283), **tütev** (<tüt-ev) (f.) 1. tütme, 2. devamlı olarak karla karışık rüzgâr esmesi, 3. rengi bozularak, sinirlilik alameti gösterme (KS/283).

düley (is.) 1. kuvvetli, çok güçlü, dilsiz sağır, 2. Çok kuvvetli rüzgâr ve bora (KS/69).

Kazak Türkçesinde **alağanşiq** (<alağan-şiq) (is.) kar borasının durarak yavaşladığı an (KS/12) anlamındadır.

2.2.10.1 Kazak Türkçesinde Bora ile İlgili Atasözleri

Bir dilin sözcük varlığı içinde yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Hiç değişmeden kuşaktan kuşağa aktarıldığı gibi değişikliklere de uğrayabilir, unutulup yitilebilir (Aksan, 2004: 33).

Sert kara iklim yaşayan kazak halkı için tipi, fırtına ve diğer hava olayları yaşamlarını geniş biçimde etkiler. Bu konuda atasözleri bize tanıklık eder. Atasözleri gelecek nesillere yol gösterir.

*Boray-baray qar jawsa, boran attı öltirer borayıp borayıp tipi yağsa, boran atı öldürür. Bu atasözü tipinin şiddetini gözler önüne sermektedir (K.AT.S/97).

*Böri aytıp kelmes, boran aytıp soqpas kurt söyleyip gelmez, fırtına söyleyip esmez. Fırtınanın ansızın geleceği ve hazırlık olunması gerektiği yargısı çıkarılmakta (K.AT.S/179) dir.

***Borandı künü urı men böri qutıradı** fırtınalı günde hırsız ile kurt durmaz (K.AT.S/302).

Fırtınalı günde hiçbir canlının duramayacağı anlamı çıkarılmaktadır.

2.2.11 Boran

Türkiye Türkçesinde **boran (is)** rüzgâr şimşek ve gök gürültüsü ile ortaya çıkan sağanak yağışlı hava olayı (Tü.S/209) anlamına gelmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında **boran (is.)** sis, duman (Der.S I/737), **boranlı** kapalı hava (Tü.S/739).

Kazak Türkçesinde; **boran (is.)** kar fırtınası, tipi, boran (KTS/92) anlamında görülmektedir.

Kazak Türkçesinde boran sözcüğünün türevleri; **boranda-** (<boran+da-) (f.) boran olmak, fırtına esmek (KTS/92), **borandı** (<boran+dı) (s.) tipili, boranlı (KTS/92), **borandat** (<boran-da-t-) (f.) tipilemek, tipiye çevirmek (KTS/92), **borandat-** (<boran-da-t-) (f.) kasırğa esmesi (KS/48).

aqpandat- (f.) (<akpan+da-t-) (fırtına, boran, tipi) çok esmek (KTS/36). Kazak Türkçesinde aqpan: (is.) sözcüğü şubat ayı anlamındadır.

tolassız (s.) (<tolas+sız) aralıksız, durmadan (yağmur, rüzgâr vb.) (KTS/541).

2.3 Yağış Biçimleri

Her toplum yaşadığı koşulları etkilendiği biçimde adlandırır. İklim ise insanların yaşantılarını belirlediği gibi dillerini de belirler. Her toplum, yaşadıkları coğrafyaya göre içinde buldukları oluşumlara adlar verirler.

2.3.1 Yağış

Türkiye Türkçesinde **yağış (is)** 1. havadaki su buğusunun yoğunlaşma sonunda sıvı veya katı durumda yere düşmesi. 2. yağın yağmur veya kar miktarı (Tü.S/1577) anlamlarına gelmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde *yağ-* eyleminden türemiş **yağağan** çok yağıcı (TS VI/4192), **yağalur** yağışlı hava (TS VI/4192), **yağanaklı** şiddetli, sağanaklı (TS VI/4192) sözcükleri görülmektedir. Yağmur yağış biçimi olarak da **boğanak**, **buğunak** sağanak (TS I/680), **buğunak** buğanak (TS I/682) sözcüğü bulunmaktadır.

Orta Türkçe döneminde ise, *yag-* eyleminin **yagıt-** yağdırmak (DLT II/728) ve **yagtur-** yağdırmak (DLT II / 729) türevi bulunmaktadır.

Eski Türkçede (Eski Türkçede) ise; **yağmak** 1. yağmak. 2. kurban sunmak (EUTS/280), **yaķış** 1. yağlı olan şey. 2. yağış (EUTS/280) .

Kazak Türkçesinde ise; **jav-** (II) (f.) 1. yağmak. 2. (mcz.) dolup taşmak (KTS168). Türkiye Türkçesindeki önses /y-/ler Kazak Türkçesinde /j-/dir.

Kazak Türkçesinde *jav-* sözcüğünün türevleri ise; **javdır-** (II) (f.) yağdırmak (KTS/168), **javın** (is.) yağış, yağmur (KTS/169), **javındı** (s.) yağmurlu, yağışlı (KTS/169), **javın-şaşın** (is.) yağmur, yağış (KTS/169).

Kazak Türkçesinde yağışın biçimini ifade eden kavramlar ise şöyledir; **dolı** (II) (is.) sağanak, yoğun yağış (KTS/128), **sirkire-** (f.) sağnak halinde yağmak (KTS/508).

Kazak Türkçesinde yağışlı gün için *bürkek* sözcüğü kullanılır: **bürkek** (s.) açık olmayan, yağışlı gün (KS/56).

2.3.1.1 Türkiye Türkçesinde Yağış ile İlgili Deyimler

Deyimler dilimize tanıklık eden dil birlikleridir. Türkiye Türkçesinde ise; *Eser ama yağmaz* (Dey.S./769) deyimine rastlanmaktadır. Çalışmamızda yapısında yağış türlerinden biri bulunan deyimlere de yer vereceğiz.

2.3.1.2 Kazak Türkçesinde Yağış ile İlgili Atasözleri

***Qalıñ jawmay qar turmas, qalıñ bermey jar turmas** çok yağmadan kar durmaz, çok vermeden yâr durmaz (K.AT.S/125).

2.3.1.3 Türkiye Türkçesinde Yağış ile İlgili Atasözleri

*Gece yağar gündüz açar yıl düzlüğü; erkek söyler, kadın susar, ev düzlüğü gece yağmur yağar, gündüz güneş açarsa o yıl uğurlu, bereketli olur. Erkek istediğini söyler de kadın susarsa o evde dirlik düzen olur (T.AT.S/284).

*Gökten ne yağdı da (yağar ki) yer kabul etmedi (etmesin?) büyüklerden gelen şeyleri küçükler geri çeviremezler (T.AT.S/289).

*Gökten yere yağar, yerden göğe değil varlıklılar yoksullara, güçlüler güçsüzlere yardım eder; tersi düşünülemez (T.AT.S/289).

2.3.2 Yağmur

Yağ- eylemi yağışın biçimine, hızına ve zamanına göre değişiklik göstermektedir. Yağması gereken bir zamanda ise yarar sağlarken, yağmaması gereken bir zamanda ve biçimde yağdığına ise zarar yaratabiliyor. Yağmur kimi zaman bereket sembolüdür. Fakat yağmaması gereken aylarda yağdığına özellikle de tarımla uğraşanları zarara uğrattırıyor. İklim, yaşam katmanlarını ayrı ayrı ilgilendiriyor. Zarar uğratan ya da yarar kazandıran her şey tüm toplumu ilgilendiriyor. İklimde göre, ekonomi, sosyal şartlar, tarım şekillenir. İnsanların yiyeceklerini, giyeceklerini ekeceklerini, göç zamanlarını iklim belirler. Türk kültüründe yağmur törenleri vardır. Yağmur duaları yapılır, ‘çömçeli gelin’ adı verilen bebeklerle yağmur duasına çıkılır. Çünkü yağmur berekettir, verimliliği artırır. Ekmek nasıl kutsalsa Türk toplumunda su da kutsaldır. Ekmeği oluşturan öge sudur, yağıştır. Bu nedenle yağmur berekettir. Aştır, ekmektir.

Türkiye Türkçesinde *yağmur*; atmosferdeki su buğusunun yoğunlaşmasıyla oluşan ve yer yüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı (Tü.S/1578) anlamına gelmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde; **yağar** yağmur (TS VI/4193), **yağış** yağmur (TS VI/4199) biçiminde görülmüştür.

Türkiye Türkçesi ağızlarında; **hülü** yağmur (Der.S III/2446) karşımıza çıkmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında yağmurun yağış biçimini gösteren değişik sözcükler bulunmaktadır:

ağmak ıslıyan ince ince, sürekli yağan yağmur, ahmak ıslatan (Der.S I/104).

ahmak hölüden (ahmak yaşartan) ince ve sürekli yağan yağmur (Der.S I/132).

ahmak yaşartan güneş varken yağan hafif yağmur (Der.S I/132).

akyamır iri taneli ve hızla yağan yağmur (Der.S I/164) anlamına gelmektedir.

çalgun sağanak yağmur (Der.S II/1053) anlamına gelmektedir.

çolgın rüzgârla beraber serpinti şeklinde yağan yağmur (Der. S II/1263)

gongaylı yağmur hızlı yağan yağmur (Der.S III/2101).

goydu yağmurun bardaktan boşanırcasına yağması (Der.S III/2203).

güldürümlü şiddetli yağmur (Der.S III/2218).

kavüş kavüş yağmurun şiddetli yağdığını anlatır (Der.S IV/2696).

bohtu durgun, yağmursuz (hava) (Der.S I/732).

Türkiye Türkçesi ağızlarında **yağmur** bereket (Der.S I/632) anlamına da gelmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde hafif yağan yağmurlar; **çilek** yağmur serpintisi (TS II/920) **çilemek** yağmur serpiştirmek (TS II/920), **çise (çisek, çisenti)** yağmur serpintisi (TS II/926), **çisek çise (TS II/926) çisenti çise (TS II/926)**, **oğuz ıslatan** ahmak ıslatan (TS V/2938), **püsen** ahmak ıslatan (TS V/3209), **sepinti** serpinti, yağmur çisenti (TS V/3388).

Orta Türkçede aralıksızca yağan yağmurlar için, **irkin yağmur** günlerce süren yağmur (DLT II/235) sözü geçmektedir.

şar şar yağmurun sağanak halinde yağmasından çıkan ses; herhangi bir akarın çıkardığı ses (DLT II/556). *Şar şar* sözcüğü yansıma kökenli bir sözcüktür. Sağanak biçiminde yağın yağmurun çıkardığı ses yansıması yağın yağmurun biçimini ifade eden kavramın adını almıştır.

Orta Türkçe döneminde ise; **yagmur** yağmur (DLT II/729), **yamgur** yağmur (DLT II/729). *Yağmur* sözcüğü göçüşmeye açık biçimdedir, bu biçimin göçüşme sonunda olduğu açıktır. Çağdaş diyalektlerde de göçüşmeli biçimlerin çokluğu çarpıcıdır (TDES/439).

Eski Uygur Türkçesinde ise; **yağmur** yağmur (EUTS/280), **yamğur** yağmur (EUTS/283) biçimiyle karşılaşmıştır.

Kazak Türkçesinde yağmur; **jañbir** (is.) yağmur (KTS/161) biçiminde görülmektedir. **Jañbir** adının türevleri; **jañbırlı** (< jañbir+lı) (s.) yağmurlu, yağışlı (KTS/161) , **jañbırsız** (jañbir+ sız) (s.) yağmursuz (KTS/161).

Yağmurun yağış biçimi de kendi içerisinde ayrılır; Kazak Türkçesinde yağmurun devamlı yağışı, **javındat-** (<yav-ı-n+da-t-) (f.) devamlı yağmur yağmak (KTS/169) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Ses özellikleri açısından bakıldığında yag- > yav- değişimi görülmüştür.

Kazak Türkçesinde kısa süreli yağın ve aniden duran yağmur için **ötkinşi** (s.) (<öt-kin-şi) kısa, birden yağın ve hemen duran yağmur (KS/221) anlamında kullanılmaktadır.

Kazak Türkçesinde yağmurun şiddetli yağması, **sirkire-** (f.) (<sir-kir+e-) yağmur şiddetli yağmak (KS/256), **şümekte-** (<şümek-te) (f.) yağmurun bardaktan boşalmasına yağması (KS/317) sözcükleriyle karşılanmaktadır.

Kazak Türkçesinde **nöser** (is.) sağanak yağışlı (KS/207) anlamına gelmektedir. **nöserle-** (<nöser+le-) (f.) sağanak sağanak yağmak, bardaktan boşanırcasına yağmak (KTS/403).

sılbıra- (f.) 1. ağır ve gevşek hareket etmek, gevşemek 2. ince ince yağmak, aralıksız çiselemek (KTS/502).

2.3.2.1 Türkiye Türkçesinde Yağmur ile İlgili Deyimler

***Ahmak ıslatan** çisinti halindeki yağmur (Dey.S I/548).

***Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak** bir tehlikeden sakınmaya çalışırken daha büyük bir tehlike ile karşılaşmak (Dey.S II/1101).

***Yağmur nereye yağarsa tarlayı oraya kaldırmak** çıkar nerede ise o yana yönelmek (Dey.S II/1101).

***Yağmur olsa kimsenin tarlasına yağmaz (düşmez)** kendisi için fedakârlığı gerektirmese bile, başkasına iyilik etmesini sevmez (Dey.S II/1101).

***Yağmur yağsa yaş görmez (değmez), dolu (kavga) olsa taş görmez (değmez)** öyle güvenli durumu var ki hiçbir tehlike ona zarar vermez (Dey.S II/1101).

***Yüzüne tükürseler yağmur yağıyor sanır** Çok arsız ve onursuz (Dey.S II/1136).

2.3.2.2 Kazak Türkçesinde Yağmur ile İlgili Atasözleri

***Ötken bulttan jañbır küpte** geçen buluttan yağmur bekleme (K.AT.S.182).

***Weden jawın jawsa, şöptiñ ırısı. Atadan jaqsı ul tuwsa, köptiñ ırısı** gökten yağmur yağarsa otun rızkı olur. Atadan iyi oğul doğarsa halkın rızkı olur (K.AT.S.191).

***Özen suwın jañbır tasıadı, adam qadirin eñbek asırtadı** ırmağın suyunu yağmur taşırır, insan kadrini çalışma aşırır (K.AT.S.230).

***Jaqsı tuwsa el ırısı, jañbır jawsa jer ırısı** iyi doğarsa el rızkı, yağmur yağarsa yer rızkı (K.AT.S.238).

*Säwirdegi jawın – sawıp turğan sawın nisandaki yağmur, sağdığım sağım gibidir (K.AT.S.318).

*Qattı jawğan kün tez aşladı, qattı aşıwlanğan adam tez basıladı sağanak yağmur tez geçer, çabuk sinirlenen kişi tez sakinleşir (K.AT.S.338).

*Jeti kün jawğan jañbırdan, jelip ötken suw artıq yedi gün yağan yağmurdan salma suyu daha iyidir (K.AT.S.390).

2.3.2.3 Türkiye Türkçesinde Yağmur ile İlgili Atasözleri

*Abanın kadri yağmurda bilinir bir şeyin gerçek değeri, ancak ona çok gerekseme duyulduğu zaman iyi anlaşılır (T.AT.S/105).

*Altın yerde paslanmaz, taş yağmurdan ıslanmaz üstün değer taşıyan kişi, ya da nesne, ne türlü uygunsuz koşullar içinde bulunursa bulunsun değerini, niteliğini yitirmez (T.AT.S/144).

*Bahtsızın bağına yağmur, ya taş yağar ya dolu talihsizin bütün işleri ters gider. Bağına yağmur yerine ya taş yağar ya dolu (T.AT.S/176).

*Çiftçiye yağmur, yolcuya kurak; cümleinin muradını verecek hak kullar Tanrı'dan kendilerine gerek olan şeyleri isterler. Kimi kulların istedikleri, başka kulların zararına yol açacak nitelikte olabilir. Kullarının dileklerini kabul edecek olan Tanrı'dır. Hangisininki yerine gelmişse Tanrı böyle uygun görmüş demektir (T.AT.S/218).

*Gök gürlemeden yağmur yağmaz bir kişi ya da topluluk, sesini yükseltmezse istediğine kavuşmaz(T.AT.S/289).

*Islanmışın yağmurdan korkusu (pervası) olmaz daha önce bir zarara uğramış kimse, kendisine aynı zararı verecek şeylerden korkmaz (T.AT.S/319).

*Mısıra ‘yağmur geliyor’ demişler; ‘Çapan birlik mi?’ demiş mısır bol su ister; ama çapalanmazsa sudan gereği gibi yararlanamaz (T.AT.S/390).

* **Onmadık (talihsiz) yılın yağmuru harman vakti yağar** zamanında olsa büyük yarar sağlayacak olan durum, zamanı geçtikten sonra gerçekleşirse zarar bile verebilir (T.AT.S/401).

* **Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın** yağmur altında yünleri ıslanan koyun, pek gösterişsiz duruma düşer. Oysa, daha çok çevikleşir. Böylece, koyun daha değersiz, at daha değerli görülür (T.AT.S/464).

* **Yağmur yağsa kış değil mi? Kişi halini bilse hoş değil mi?** her şeyin, her kişinin bir özelliği, bir niteliği vardır. Bunu, başka türlü göstermeye kalkışmak boştur. Kişinin davranışları, kendi durumuna uygun olmalıdır (T.AT.S/464).

* **Yağmur yağsın da varsın kerpiççi ağlasın** yağmur yağmasında zarar göreceklere bulunabilir. Ama yararlanacaklar o denli çoktur ki zarar göreceklere düşünülmebilir (T.AT.S/464).

2.3.3 Sel

Türkiye Türkçesinde *sel* (Far.sıl<Ar. seyl) 1. Sürekli yağmur, karların süratle erimesi, akarsuların taşması vb.sebeplerle meydana gelen ve önüne geleni alıp götürerek şiddette akan su, su taşkını, taşkın 2.kütle halinde hareket eden, kontrol edilmesi veya durdurulması güç kalabalık: ‘sokağı müthiş bir insan seli kaplamıştı’ (BTS/1078).

Yağmur fazla ve kar erimeleri sonucunda sel oluşur, İnsanların hayat koşullarını zorlaştıran bir durumdur, Sel kavramı somutlaştırmada çok kullanılır. Boşa giden emekleri başarısız yapılan işleri selin alıp götürün özelliğine benzetiriz. Sel, felakettir.

Orta Türkçe döneminde *akın* sel, akıntı (DLT II/16) anlamında karşımıza çıkmaktadır. Kazak Türkçesinde *sel* (is.) sel, su baskını (KS/239) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde sel sözcüğünün türevleri; **selde-** (<sel+de-) (f.) (yağmur) bardaktan boşanırcasına yağmak (KTS/478), **seldet-** (f.) sel olarak yağmak (KS/239) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde şiddetli yağmurlar için; **selebe** (III) (is.) şiddetli yağın yağmur (KTS/478), **selebe** (II) (is.) afet, felaket (KTS/478) anlamındadır.

serlet- (f.) (ser-le-t) (yağmur) şiddetli yağmak (KTS/480) anlamına gelmektedir.

josqın (is.) bir yöne doğru hareketlenmiş kütle veya kitle (KTS/183), **josqında-** (<jos-qın-da) (f.) sel gibi akmak, akın etmek (KTS/183) anlamındadır.

Kazak Türkçesinde sel kavramını karşılayan sözcüklerden biri de *tasqın*dır. **tasqın** (<tas-qın) (is.) 1. taşkın, sel.2. (mcz.) aşırı güç, enerji (KTS/524) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde *tasqın* sözcüğünün türevleri; **tasqında-** (<taş-qın+da-) (f.) 1. taşmak, sel olmak. 2. (mcz.) taşmış, coşkun, dolup taşmak (KTS/524), **tasqındı** (<taş-qın+lı) (s. ve is.) taşmış, coşmuş, sel olmuş (KTS/524). Taş- > tas- Türkiye Türkçesindeki bütün , /ş/ ler Kazak Türkçesinde /s/ dir.

2.3.3.1 Türkiye Türkçesinde Sel ile İlgili Deyimler

***Değirmen sele gitmiş caccakısını (şakşakısını) arıyor** iş, durum temelinden bozulmuş. O, ayrıntılarla ilgileniyor (T.DEY.S/709).

***sele gitmek** gereksiz yere telef olmak (T.DEY.S/1030).

***suyu seli kalmamak** sulu bir yemeğin, kaynaya kaynaya suyu çok azalmak (T.DEY.S/1053).

2.3.3.2 Kazak Türkçesinde Sel Sözcüğü ile İlgili Atasözleri

***Er eñbegi elge, ez eñbegi selge** erin gayreti halka, aptalın gayreti seledir (K.AT.S/167).

*Adaldap tapqanıñ ömürge jetedi, aldap tapqanıñ selge ketedi dürüstçe kazandığın ömür boyu yeter, kandırıp kazandığın sele yeter(K.AT.S/147).

*Sel jer betin jawar, sın er betin juwar sel yeryüzünü yıkar, tenkit er yüzünü yıkar (K.AT.S/342).

*Torğay jañbır jawsa balasın qorğaydı, burşaq jawsa basın qorğaydı serçe yağmur yağsa yavrusunu, dolu yağsa kendisini korur(K.AT.S/342).

2.3.3.3 Türkiye Türkçesinde Sel ile İlgili Atasözleri

*Dereyi, tepeyi sel bilir; iyiyi kötüyü el bilir doğa yasasına göre sel nasıl dereden akar, tepeye çıkamazsa kamu da insanların iyisini, kötüsünü öylece ayırt eder (T.AT.S/235).

*Dünya'yı sel bassa ördeğe sel vız gelir birçok kimseler için yıkıma yol açan bir olay kimi kimseleri ilgilendirmez. Çünkü bunların yaşayışına göre olayda bir üstünlük yoktur (T.AT.S/253).

*Erkek sel, kadın(avrat) göl ev ekonomisinde kadının görevi çok önemlidir. Erkek, parayı su gibi harcama eğiliminde de olsa kadın israfa meydan vermemeli, tutumlu olmalıdır, para biriktirmelidir (T.AT.S/269).

*Sel gider kum kalır (kişi ettiğini bulur) herhangi bir durumda önemli olan, kalıcı öğelerdir. Gelip geçici olaylar değil (T.AT.S/423).

*Sel ile gelen yel gibi gider (yel gibi gelen sel gibi gider) emek çekilmeden ele geçen para; gereksiz yerlere harcanır, çarçur olur gider (T.AT.S/423).

2.3.4 Dolu

Türkiye Türkçesinde **dolu (is)** havada su buğusunun birden yoğunlaşım katılaşmasından oluşan, türlü irilikte yuvarlak veya düzensiz biçimli saydam buz parçaları durumunda yere hızla düşen bir yağış türü (Tü.S/396) anlamındadır

Türkiye Türkçesi Halk ağzılarında dolu; **ak yağmur** dolu (Der.S I/165), **dolucak** dolu (Der.S II/1547), **gorgut** dolu (Der.S III/2104), **gügürcük** küçük dolu tanesi (Der.S III/2216), **gırcı** Küçük taneli dolu (Der.S III/2054), **kırcı** 1. dolu 2. ufak ve sert taneli kar (Der.S IV/2818), **kıcılama** dolu yağmak (Der.S IV/2784), **korkut** büyük dolu tanesi (Der.S IV/2944) biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Orta Türkçe döneminde; **tolu** gökten yağan dolu (DLT II/567) biçiminde görülmüştür.

Eski Anadolu Türkçesinde **tolu** dolu (TS V/3817) biçimiyle görülmüştür.

Kazak Türkçesinde **burşaq** (<bur-şaq) (I) (is.) dolu (KTS/99), **burşaqta-** (f.) dolu yağmak (KTS/99) anlamındadır.

2.3.4.1 Kazak Türkçesinde Dolu ile İlgili Atasözleri

***Jaw kelse qan tögiler, burşaq jawsa dän tögiler** düşman gelse kan dökülür, dolu yağsa tane dökülür (K.AT.S/148).

2.3.5 Kar

Türkiye Türkçesinde **kar** (is.) havada beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak yağan su buharı (Tü. S./789).

Türkiye Türkçesi ağzılarında **kış** kar (Der.S IV/2846) anlamına gelmektedir. ‘Kar’ın yağış biçimine göre de değişik adlar verildiği görülmektedir: **sulu sekin** yağmurla yağan kar (Der.S V/3695), **büzen** tane tane yağan kar (Der.S I/833), **cabalak** iri taneli sulu kar (Der.S II/837), **karyen** doluya benzer kar tanesi (Der.S IV/2673), **alaptan** lapa lapa yağan kar (Der.S I/197), **ebebulgur** bulgur iriliğinde yağan kar (De.S III/1651).

Eski Anadolu Türkçesinde ise, **dügölce** bulgur şeklinde yağan kar (TS II/1305), **kıcı** (II) ufak, dolu gibi kar (TS IV/2467) adları bulunmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde *kar* sözcüğünün türevleri; **karımsa** karımsı (TS IV/2303), **karımsı (karımsa, kırımsa)** kırağı (TS IV/2303), **karyağdı** kar yağmış hissini veren benekli kumaş deseni (TS IV/2325).

Orta Türkçede **kar** kar (DLT II/265), *kar* sözcüğünün türevleri şunlardır; **karlan-** karlanmak, kar yağmak (DLT II/271), **karlat-** kar yağdırmak (DLT II/272).

Kazak Türkçesinde; **qar** (I) (is.) kar (KTS/289) biçiminde görülmektedir.

Kazak Türkçesinde *kar* sözcüğünün türevleri; **qarlı** (<qar+lı) (s.) karlı (KTS/295).

qarday (<qar teg) (s.) 1. kar gibi bembeyaz, apak, 2. saf, temiz (KTS/295).

qarşa (<qar+şa) (I) (zrf.) kar gibi (KTS/296) biçimleriyle karşılaşılmıştır.

Karın yağış biçimleri

Karın yağış biçimleri de kendi içinde ayrı ayrı adlandırılmıştır. Karın iri iri yağması *capalak capalak* ikilemesi ile anlatılmaktadır: **capalak capalak** kar cavdı iri iri kar yağdı (KS/92).

‘*Capalak*’ adının türevleri de karın yağış biçimini anlatmakta kullanılmaktadır:

capalaktav (f.) karın iri iri yağması (KS/92)

capalaktap kar javıptur iri iri kar yağıyor (KS/92). *boransız cavgan capalak kar üstümüzdü birkedi* boransız yağın iri kar taneleri üstümüzü kapladı (KS/92) kullanılır.

Kazak Türkçesinde karın yağış biçiminin kavramlaştırılmasında, benzetmeye dayalı bir aktarma görülmektedir: **capalaq** (is.) yarasa (KS/92) anlamındadır.

qapalaqta- (f.) 1. lapa lapa kar yapmak, 2. telaşlanmak, sersemleşmek, şaşırmaq (KTS/288).

Kar fırtınası

Türkiye Türkçesinde **tipi** (is.) (Eski Türkçede *tüpi* ‘şiddetli rüzgâr) kara fırtınası (BTS/1258).

Türkiye Türkçesi ağızlarında; **dipi** kar fırtınası, tipi (Der.S II/1510), **dipilemek** kar fırtınası esmek (Der.S II/1510), **fişan** tipi, esinti, kar (Der.S III/1872).

Eski Anadolu Türkçesinde; **kar tamusu** kar cehennemi, soğuk cehennem (TS IV/2303).

Orta Türkçede tipi ile ilgili şu kavramlara rastlanmıştır: **tüpi** tipi (DLT II/672), **talgağ** insanı öldürecek derecede şiddetli tipi (DLT II/564), **talgır-** kar tipisi kopmak (DLT II/564), **talgur-** kar tipisi kopmak (DLT II/564), **kadh** kar fırtınası; insan öldüren bora, tipi (DLT II/247), **kadh-** tipiden ölmek (DLT II/247), **kuzgır-** kar sağanak halinde esmek (Kıpçakça) (DLT II/391).

Kazak Türkçesinde kar’ın tipi biçiminde yağması, **burqa-** (<bur-ı-q-a-) (f.) (rüzgâr) kar veya toprağı savurmak (KTS/99) sözcüğü ile karşılanmaktadır.

Kazak Türkçesinde **burqaq** – (<bur-qaq) (-ğı) (is.) kar fırtınası, boran (KTS/99), **burqan-** (<bur-q-a-n-) (f.) 1. (deniz) köpürmek, (rüzgâr) şiddetle esmek 2. (mcz.) kıyameti koparmak, aşırı derecede sinirlenmek (KTS/99), **burqasın** (<bur-ı-q-a-sın) (is.) rüzgârla karışık sertçe yağın kar (KS/54), **burqasın** (is.) kar fırtınası, tipi (KTS/99), **burqasındı** (<bur-ı-q-a-sın+lı) (s.) rüzgârla karışık yağın kar ve yağmur (KS/54), **burqaqtatuv** (<bur-gak+ta-t-uv) (f.) kar veya yağmurun rüzgârla karışık yağması (KS/54) biçiminde ifade edilir. **sırma** (II) (is.) tipi, kar fırtınası (KTS/506) biçiminde görülmüştür.

Karın İnce İnce Yağması

Türkiye Türkçesi ağızlarında; **kırcımak** kışın soğuk havalarda ufak ve sert taneli kar serpiştirmek (Der.S IV/2819) anlamındadır.

Kazak Türkçesinde karın hafif hafif yağması şu sözcüklerle ifade edilir; **qılav** (I) (is.) kışın çok az az yağın kar (KS/185) anlamında gelmektedir. *Qılav* sözcüğünün türevleri; **qılavlanuv** (f.) (<kıla-v+la-n-uv) açık havada karın hafif hafif atıştırması (KS/185), **qılavla-** (f.) 1. ince ince kar yağmak 2. (saç, sakal) ağarmaya başlamak (KTS/345), **qılamıq** –(-ğı) (is.) ilk ince kar (KTS/344), **qılamıqta-**(f.) (<kıla-mık) (kar) ince ince yağmak (KTS/344), **qılpıq-** (ğı) (II) (is.) (< kır-p-ık) hafif ince kar (KTS/346), **qırbıqta-** (f.) (<kır-p-ık+ta-) ince ince kar yağmak (KTS/349). **qusqanadı** (is.) kışın yağın karların erimesinden sonra tekrar yağın ince kar, mart karı (KTS/340) anlamında görülmüştür. belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulmuş birleşik bir addır: *kuş kanat+ı*. Varlıklar arasında benzerlikler kurularak birinin adı diğerine verilmiştir.

küpsek kar hafif, taze kar (KTS/259).

Aşağıdaki sözcükleri, varlıklar arasındaki yumuşaklık benzerliğinden minderin adı yumuşak kara verilmiştir.

Kazak Türkçesinde **küpsek** (I) (s.) minder, şilte (KTS/259), anlamına da gelmektedir. Bu örnek de nesneden nesneye aktarma örneğidir: **küpsek** (II) (s.) yumuşak, hafif (KTS/259) biçiminde görülmektedir.

Kışın kar yağışı fazla olduğu dönemlerde kar kalınlığı artış gösterir. Kazak Türkçesinde; **ombi** (s.) bele kadar yağın kar (KTS/412), **ombila-** (f.) bele kadar karda zorla yürümek (KTS/412) anlamlarına gelmektedir.

ilk yağın kar

Kazak Türkçesinde yağın ilk kara sonar adı verilmiştir. **sonar** (is.) ilk kar (KTS/487) anlamına gelmektedir. *Sonar* sözcüğünün türevleri ise; **sonarla-** (<sonar-la) (f.) ilk kardan sonra ava çıkmak, avlanmak (KTS/47) **sonarşı** (<sonar+çı) (is.) ilk karla ava çıkan kimse, avcı (KTS/487).

körpildek (s.) taze, yeni yağmış kar (KTS/250).

Kazak Türkçesinde; **ülpek** (s.) yeni yağın kalın olmayan kar (KS/297) anlamına gelmektedir.

sılbı (is.) yağmurla karışık kar (KS/252) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde Karla ilgili diğer kavramlar

sirev (is.) ayazda sertleşmiş olan kar (KS/256).

oppa (I) (is.) rüzgârın etkisiyle kuytu yerlere toplanmış kar yığını, kürtün (KTS/414),

oppalı (s.) kürtünlü (KTS/414).

kürtik (is.) rüzgârın bir yere yığıldığı kar (KTS/261), **kürtikten-** (f.)(< kürtik+te-n-) (kar yığın) sertleşmek, donmak (KTS/261), **küresin** (is.) 1. çöplük, mezbele, 2. kürelenmiş kar yığını (KTS/260).

Eski Uygur döneminde de; **körtük** 1. kar yığını, kar sahası (EUTS/117) biçimiyle karşılaşılmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında **atıntı** rüzgârla bir çukura yığılan kar (Der.S I/399).

Kar erimesi

Kazak Türkçesinde kar erimesi ve bu kavramla ilgili sözcükler de şunlardır: **erü-** 1. (f.) kar, yağ gibi nesnelere erimesi (KS/78), **jılmıq** (<jıl-mıq) (is.) karların eriyip, havanın ısınmaya başladığı zaman (KTS/191), **jılmıqtan-** (<jıl-mıq+ta-n-) (f.) (kar) yavaşça erimek, (hava) ısınmaya başlamak (KTS/191).

sılıpdaq (is.) (<sılp+ıl+da-k) karın eriyerek her tarafın çamur ve su olması (KS/252) anlamına gelmektedir. Kar'ın erimesi sel baskınlarına neden olabilmektedir.

Kazak Türkçesinde **silbi** (is.) karın bir eriyip, bir donduğu mevsim (KS/255) anlamına gelmektedir.

alasıpıran (is.) 1. ilkbaharda karlar eriyip toprağın belirmediği zaman, 2. (mcz.) kargaşa, karmaşa, karışıklık, 3. (mcz.) sıkıntı, çetin ve çileli dönem (KTS/39)

buvsan- (f.) 1. hafifçe terlemek, 2. (mcz.) (kar) erimek, (don) çözülmek (KTS/96). **köksoqta** (is.) eriyip suyu akmaya başlayan gök rengi alan kar (KS/136), **soqta** (is.) yığılan ve toplanan kan veya başka bir şey (KS/243).

Orta Türkçe döneminde ise; **sısgurmak** erimek (EUTS/204), **sızgurmak** erimek (EUTS/204), **sızılmak** erimek (EUTS/205) karşımıza çıkmaktadır

Türkiye Türkçesi ağızlarında **hörlemek** yağın kar hemen erimek (Der.S III/2435) anlamına gelmektedir.

2.3.5.1 Türkiye Türkçesinde Kar Sözcüğü ile İlgili Deyimler

***Güvendiği dağlara kar yağmak** güvendiği kimseden yardım gelmeyeceği, güvendiği şeyin işe yaramadığı anlaşılacak (T.DEY.S/832).

***Kafdağı'ndan kar bağışlamak** gerçekleşmeyecek bir vaat, özveride bulunmak (T.DEY.S/899).

***Kar yağdı, iz (pislik) örtüldü** öyle bir durum oluştu ki eskiden herkesin gözüne batan durumlar, kötülükler kapandı, görülmez oldu (T.DEY.S/914).

***Kulağına kar suyu kaçmak** rahatını kaçıran bir haber işitmek (T.DEY.S/942).

2.3.5.2 Kazak Türkçesinde Kar Sözcüğü ile İlgili Atasözleri

***Aqşa qarda köp jürseñ. köziñ bir kün qarıǵar,**

Alıs jerde köp jürseñ, köñiliñ bir kün tariǵar beyaz karda çok yürürsen gözün bir gün aklanır, uzak yerde çok yürürsen gönlün bir gün kırılır (K.AT.S/81).

***Balanı sılaw ösiredi, qardı qılaw ösiredi** çocuğu şefkat büyütür, kar'ı ince kar büyütür (K.AT.S/119).

*Qara jerge qar jawar, qardı körgen bir murat, qara jerden qar ketse, jerdi körgen bir murat kara toprağa kar yağar, karı görmek bir murat, kara topraktan kar giderse toprağı görmek bir murat (K.AT.S/253).

*Olja quwğan orğa da tüser kar gözetken çukura düşer (K.AT.S/256).

*Qañtar awsa, qar turmas kış geçerse kar durmaz (K.AT.S/273).

*Qıstağı qar jerge ırıs kışınki kar toprağa rızıktır (K.AT.S/274).

*Qıstağı qar, jazdağı – jerge jawğan nur kışınki kar, yazınki yağmur, toprağa yağın nurdur (K.AT.S/274).

*Qurıq boyı qar jawsa, quldıñ malı jutamas sırtık boyu kar yağsa, kölenin malı ölmez (K.AT.S/303).

*Baq-baq etken tekeni, qar jawğanda körermiz, batırsınğan jigitti, jaw kelgende körermiz me.. me.. eden tekeyi kar yağdığında görürüz, batır olduğunu zanneden yiğidi düşman geldiğinde görürüz (K.AT.S/311).

2.3.6.3 Türkiye Türkçesinde kar sözcüğü ile ilgili atasözleri

*Abdala ‘kar yağıyor’ demişler, ‘titremeye’ hazırım (durmuşum)’ demiş varlıklar için bir sıkıntı söz konusu olan durum, yoksulluk ve sıkıntı içinde yaşamakta olan kişi için kaygı verecek bir şey değildir. O, bu yaşantıya alışıktır (T.AT.S/105).

Abdal: (Burada) kılıksız, dilenci, fakir

*Allah dağına göre kar verir (verir kışı) tanrı herkese dayanabileceği ölçüde yük, sıkıntı verir (T.AT.S/138).

*Baktın ki kar havası, eve gel kör olası tehlikeli bir durum belirmeye başlayınca ondan uzak kalmanın yoluna bakılmalıdır (T.AT.S/177).

*Kar kuytuda, para pintide eğleşir her şey, saklanabilen yerde ve saklanmasını bilen yanında bulunur (T.AT.S/347).

*Kar ne kadar çok yağsa yaza kalmaz elverişli bir ortamda çoğalan şeyler ortam elverişliliğini yitirince yok olur (T.AT.S/347).

***Kar yağdığı gün tozar** kalıcı ya da doyurucu olmayan kazanç çabucak tükenir. Sürekli ve doyurucu bir kazanç yolu bulmak gerek (T.AT.S/348).

***Kar yılı, var yılı** kar yağdığı yıl ürün bol olur, çiftçinin eline bol para geçer (T.AT.S/348).

2.3.6 Çığ

Türkiye Türkçesinde **çığ** dağın bir noktasından kopup yuvarlanan ve yuvarlandıkça büyüyen kar kümesi (Tü.S/299) anlamına gelmektedir. Çığ gerçek anlamda dağdan yuvarlanan ve yuvarlandıkça büyüyen kar tanesi iken; mecaz anlamda ise gittikçe büyüyen sorunlar, dertler, acılar, üzüntüler için kullanılır. Örneğin; (dertler, sorunlar, acılar) çığ gibi büyür. Doğayı etkileyen her şey soyut kavramı anlatma kolaylığı sağlar, çığ sözcüğü yaşanan durumu gözler önüne serer.

Türkiye Türkçesi ağızlarında; **çığ** 1. çığ 2. donup buz haline gelmiş kar. 3.nemli havadan meydana gelen su damlacığı (Der.S II/899), **hürtük** çığ (Der.S III/2451) anlamındadır.

Kazak Türkçesinde **köşkin** (<köç-kin) (is.) çığ, yuvarlanan, dağdan kayan kar (KS/142) anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesindeki bütün /ç/ ler Kazak Türkçesinde /ş/ dir.

Köşkin sözcüğünün türevidir; **köşkinde-** (<köş-kin+de-) (f.) çığ kayması (KS/142).

2.3.7 Kırağı

Türkiye Türkçesi **kırağı** (is.) soğuk havalarda, soğuk havalarda, su buğusunun yerde, bitkiler ağaçlar ve öteki nesnelere üzerinde donmasıyla oluşan ince buz billurû (Tü.S./853).

Kırağı sözcüğü Orta Türkçe döneminde kırağı biçimindedir (DLT/317).

2.3.7.1 Türkiye Türkçesinde Kırağı ile İlgili Deyimler

Kırağı çalmak (veya vurmak) kırağı, dondurup bozmak (Tü.S./853).

Kırağı düşmek (veya yağmak) kırağı oluşmak (Tü.S./853).

2.3.8 Çiy

Çiy (is.) havada buğu durumundayken akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan küçük su damlaları, şebnem (Tü.S./315).

Türkiye Türkçesinde çığ / çiy (Eski Türkçede çig), Kazak Türkçesinde **şıq** (is.) çiy, jale, şebnem (KTS/613) biçimindedir. Sözcüğün son sesi tonsuzlaşıp, art damağa kaymıştır, o nedenle ünlüsü de kalınlaşmıştır. Kazak Türkçesinde *şıq* sözcüğünün türevi: **şıqtan-** (<çiq+ta-n-) (f.) çığ düşmek (KTS/652).

Bölüm 3

SONUÇ

Bu çalışmada, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde hava olayları kavram alanına giren sözlerin ses, yapı ve anlam açısından aralarındaki benzerlikleri ve farklılıklar üzerinde durulmuştur.

Türkler göçtükleri yerlere dillerini götürmekle beraber, yaşadıkları coğrafyalarda geçmişle bağlarını koparmadan yeni coğrafyalarında yeni ihtiyaçları doğrultusunda dillerini de işleyip geliştirmişlerdir. Doğal olarak insanların yaşadıkları coğrafyadaki iklim de dillerine yansiyacaktır. Eski Türkçe döneminden günümüze kadar gelişimini takip edebildiğimiz hava olaylarını karşılayan sözcükler bakımından Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında ortaklıklar bulunmaktadır. Bu sözcüklerde iki lehçenin belirleyici özelliklerini gösteren ses değişimi görülmektedir:

Türkiye Türkçesinde önses /y-/ korunurken Kazak Türkçesinde /j-/ sesine değişmiştir. Türkiye Türkçesindeki ‘yel’ Kazak Türkçesinde ‘jel’ biçiminde görülmektedir.

Kazak Türkçesinde ğ>v değişimi görülmektedir: Türkiye Türkçesinde ‘yağ-’ Kazak Türkçesinde ‘jav-’ biçimindedir.

Türkiye Türkçesinde ‘yağmur’, Kazak Türkçesinde ‘jañbur’ biçimindedir.

Türkiye Türkçesindeki bütün /ç/ ler Kazak Türkçesinde /ş/, Türkiye Türkçesindeki bütün /ş/ ler Kazak Türkçesinde /s/ dir. Türkiye Türkçesindeki *taşkın* sözcüğü Kazak Türkçesinde *tasqın* biçimindedir.

Kazak Türkçesinde *toñ* sözcüğü Türkiye Türkçesinde *don* biçimini almıştır. Kazak Türkçesinde /t-/ korunurken Türkiye Türkçesinde (ölçünlü) /d-/ ye değişir. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise /t-/nin korunduğu bölgeler de bulunmaktadır.

Kazak Türkçesinde ‘ ñ ’ korunur, Türkiye Türkçesinde ise ölçünlü dilde ‘ ñ ’ yoktur. Türkiye Türkçesi Anadolu ağızlarına bakıldığında batı grubunda ‘ ñ ’ varlığını sürdürmektedir

Kazak Türkçesinde b->m- değişimi görülmüştür. Kazak Türkçesinde *muz* biçimi görünürken, Türkiye Türkçesinde *buz* biçimi görülmüştür.

Kazak Türkçesinde önses /k-/ Eski Türkçedeki gibi korunurken Türkiye Türkçesinde k->g-’ ye değişir. Kazak Türkçesinde *kün* sözcüğü Türkiye Türkçesinde *gün*.

Önses /ç-/ Kazak Türkçesinde /ş-/ ye değişmiştir. Türkiye Türkçesine *çığ* Kazak Türkçesinde ‘*şıq*’ biçimini almıştır.

Türkiye Türkçesindeki *ılık* sözcüğü Kazak Türkçesinde *jılı* biçimindedir. Eski Türkçede önses /y-/ Kazak Türkçesinde /j-/ ye değişmiştir: Eski Türkçe *yılı* Kazak Türkçesinde *jılı* “ılık”.

Kazak Türkçesinde hava olaylarını karşılayan alıntı sözcükler çok azdır. Aldıkları yabancı sözcükleri de kendi dillerinin ses sistemine uydurmuşlardır. Örneğin; Arapça kökenli *şimal* sözcüğü Kazak Türkçesinde ‘*samal*’ biçiminde varlığını sürdürmektedir. Bir diğer yabancı sözcük ise Arapça kökenli hava sözcüğüdür. Türkiye Türkçesindeki *hava* sözcüğü Kazak Türkçesinde *ava* biçiminde görülmüştür. Önses h- >Ø- düşmüştür. Her dilde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de ödünçlenen sözcükler ses ve anlam açısından değişikliğe uğramaktadır. Farsça kökenli *rüzgâr* sözcüğü, Kazak Türkçesinde ‘*ızğar*’ biçimini almıştır.

Türkiye Türkçesindeki *bulut* (<ET bulıt) sözcüğü, Kazak Türkçesinde ünlü düşmesiyle *bult* biçimini almıştır.

Tablo 1: Türkiye Türkçesi – Kazak Türkçesi Hava Olaylarını Karşılamanın Sözcüklerde Seslik Farklılıkları

Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
/h-/ yabancı sözcüklerde korunur	h- > Ø
k- > g- ‘ye değişir	/k-/ korunur
ş	ş > s
ç	ç > ş
/y-/	/j-/
t- > d-	/t-/ korunur
/b-/ korunur	b- > m- ‘ye dönüşür
-ğ- / -ğ	-ğ- / -ğ > -v- / -v
η > n	/η-/

Bu iki lehçede aynı biçimde kullanılan sözcükler de bulunmaktadır: *Bora, boran, ayaz, sel, kar, es-, ısı...*

Her iki lehçede de hava olaylarını karşılayan ad ve eylemlerden ortak eklerle türemiş, birkaç ses değişimi görülen pek çok sözcük de bulunmaktadır:

Türkiye Türkçesindeki {+IA-} isimden fiil yapan ek, Kazak Türkçesinde {+IA-; +dA-, +tA-} biçimlerinde kullanılmaktadır: Kunes+te-, nöser+le-, sonar+la-, ayaz+da-.

İki lehçede de {+sIz} var olmama durumunu, bulunmama durumunu bildiren ek aynıdır: boran+sız.

Türkiye Türkçesindeki yelli sözcüğü Kazak Türkçesinde +l>+ld (l,m,n,z, ve j) sedalı ünsüzden sonra geldiğinde değişerek jeldi biçimini almıştır. Kazak Türkçesinde {+II, +DI} bulunma ifade eder; olumlu sıfat yapar: *davıl+di* ‘ fırtınalı, Türkiye Türkçesindeki yelli sözcüğü Kazak Türkçesinde +l>+ld (l,m,n,z, ve j) sedalı ünsüzden sonra geldiğinde değişerek jeldi biçimini almıştır.

{+pI-} Kazak Türkçesinde addan eylem türeten bir ektir: *jelpi-* (f.) (<yel+pi-) “yellenmek, hafiften esmek, esmek” (KTS/173) anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde {+şA(<ÇA)} eki karşılaştırma ve benzetme yapar: Kazak Türkçesinde *qar+şa* “ kar gibi” anlamına gelmektedir.

Kazak Türkçesinde {+şI} eki meslek adı ve uğraşma isimleri yapar: *sonar+şI*. Eski Türkçede {+ÇI}eki, Kazak Türkçesindeki ç>ş değişimi ile {+şI} biçimini almıştır.

Kazak Türkçesinde seyrek kullanılan eylemden ad türeten eklerden biri /-vIk/ dir. Bu ek aşırılık bildirir (Koç,2004:199): *Azınavıq* (s.)(<azına-vık) “1. dinmeyen uğultulu (rüzgâr) 2. sürekli kişneyen (aygır)” (KTS/29).

{+şIk}: Bu ek, isimlere ve sıfatlara gelerek türetilen yeni sözcüklere küçültme, sevgi, acıma anlamları katar (Koç, 2004:189): *alağan+şıq* ‘kar borasının durarak yavaşladığı an’

-mak, -mek, -baq, -bek, -paq,-pek: Fiilerden fiil adları yapan bu ek, çoğunlukla soyut anlamlı isimler türetir. Alet, araç gereç adları da yapar. Günümüz Kazak Türkçesinde bu ek, niyet ifadeli gelecek zamanda yapmakta olup Kazak Türkçesinin önceki dönemlerinde mastar eki olarak da kullanılmıştır: *Şağır-mak* ‘güneşli, açık hava’. Ekin günümüz Kazak Türkçesinde hareket ve iş adı yapma işlevini {-(U)v } eki üstlenmiştir: *jav-uv*.

{-ğış/- giş,- qış/-qış} fiilden sıfat türeten bir ektir. Fiilin gösterdiği işi yapanı veya yapılan işten etkileneni gösteren adlar türetir. Jılı-t-qış: ‘ısıtıcı’, ilğal+da-t-qış: ‘nemlendirici’

Her iki lehçede de, hava olaylarını anlatan eylemlerin çatı ekleriyle genişlediği de görülür: *ayaz-la-n-*, *ayaz- la-t-*, *sal-qın-da-t-t-l-*

Hava olaylarını karşılayan adlarla benzetme ilgeciyle kurulmuş ilgeç öbekleri, insan ve doğa ilişkisi kurularak somutlaştırmada çok sık kullanılmıştır. Eski Türk Lehçelerinde **teg** ‘gibi’ biçiminde geçen ilgeç, Kazak Türkçesinde ‘dey’ biçimini almış ve ekleşmiştir: *samaltay*(<şimal teg).

{-ğak, -gek,-qaq, kek} fiillerden hem isim hem de sıfat türeten bir ektir (Koç, 2004:198): *qurğak* (<kuru-ğak) 1.kurumuş, kuru 2.yağışsız, kurak, 3.kuru (öksürük).

Tablo 2: Türemiş Sözcüklerde Kullanılan Ekler

Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi
{+IA-}	{+IA- / +DA-}
{+IIk}	{+IIk, +DIk}
{+II}	{+II , +DI}
{+ÇI}	{+şI}
{+ÇA}	{+şA}
{+çIk}	{+şIk}
{-mAk}	{-Iv}
-	{+kir-}
-	{+ğır}

-	{+ğış}
-	{+ğıl /+qıl}
-	{+gir}
-	{+ğak}
-	{+quz}
-	{+pi}
-	{+teg > dAy }
-	{+an , +en}
-	{+ı , +i}

Türkçenin her lehçesinde olduğu gibi, Kazak Türkçesinde de sıcaklık soğukluk derecelerini, şiddetini bildiren pekiştirmelere rastlanmıştır, şu sözcükleri örnek gösterilebiliriz: *Ip-ıstıq* (sımsıcak), *sup-suvıq* (sopsoğuk, çok soğuk), *mup-muzday* (çok soğuk, buz gibi), *jıp- jılı* (sıcacık, ıpılık), *tıp-tınıq* (çok sakin, dingin, esintisiz).

Her iki lehçede hava olayları kavramlaştırılırken birleşik sözcüklere de başvurulmuştur. Kazak Türkçesinden '*künşuvaq* (kün şuvak), *quskanatı* (kuş kanatı), *beskonaq* (beş konak)' örnekleri verilebilir. Türkiye Türkçesi ağızlarından da birleşik sözcüklere *kâryağdı*, *ıldızayaz* örnekleri gösterilebilir.

İki lehçede de özellikle rüzgârın esiş hızı ve gök gürültüsü yansımaları sözcüklerle karşılanmıştır. Kazak Türkçesinde güvilde- (rüzgâr, ses çıkararak esmek), kevlе- (rüzgârın esmesi), ısıl- (rüzgâr uğultusu, yılan tıslaması), angılда- (yel

esmek), k rk r (günün yağmadan evvelki gök gürültüsü), k n kürkiredi (gök g rlededi). Türkiye Türkçesi ağızlarında gök gürültüsü ‘g g rbaba, g rg rbaba’ gibi yansımalarla anlatılmıştır. şar şar (yağmurun sağanak halinde yağmasından çıkan ses).

Atasözleri ve deyimler bir dilin söz varlığı içerisinde önemli yer tutar. Atasözleri ve deyimlerin içinde bir toplumunu yaşamı, deneyimleri, çıkardıkları dersler vardır. Yapısında hava olaylarını karşılayan sözcük bulunan atasözleri ve deyimlerde, iki lehçe arasında denkleğe pek rastlanmamıştır. Kazak Türkçesinde şu deyimleri örnek gösterebiliriz: *jasın t skendey* ‘yıldırımla vurulmuşa dönmek’, *suviq k zben qarav*: ‘soğuk bakmak, beğenmemek, k n  t st  ‘zor günler geçiriyor’, *jel söz* ‘boş söz’, *t si soğuk adam* ‘soğuk görünüşlü adam’, *salqın qarav* ‘soğuk davranmak’.

Türkiye Türkçesinde ise deyimlere şu örnekleri gösterebiliriz: *Emeğini yele vermek, ağzından yeller alsın, yıldırımla vurulmuşa dönmek. Yüzü sıcak, sıcağa kar mı dayanır? Buluttan nem kapmak, yüreği soğumak, yel beyinli, başı dumanlı.* Kazak Türkçesinde atasözleri ile ilgili şu  rneği verebiliriz: *K şerimdi jel bilsin, konarımdı say bilsin* ‘‘g ceceğimi yel bilsin, konacağımı dere bilsin’’, *jaz gamın jarım k m oylasan, qıs qamın qırık k n oyla* ‘yazın gamını yarım düşünürsen, kışın gamını kırk gün düşün ‘, * tken bulttan ja bır küpte* ‘geçen buluttan yağmur bekleme’

Türkiye Türkçesinde atasözleri ile ilgili ise şu örnekleri verebiliriz: ‘*Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.*’, ‘*Yeğniyi yel alır ağır yerinde kalır.*’, ‘*Her zaman gemicinin istediği rüzgâr esmez*’ ‘‘olaylar herkesin dileğine uygun olarak gelişmez’’, *Rüzgâr eken fırtına biçer* ‘‘herkesin zarar görmesine yol açacak işler yapan kimse, çok sert tepkilerle karşılaşır ve sonunda en büyük zarara

kendisi uğrar.”, ‘*Sel gider kum kalır (kişi ettiğini bulur)* “Herhangi bir durumda önemli olan, kalıcı öğelerdir. Gelip geçici olaylar değil”

Her iki lehçede de deyim aktarmalarına rastlanmıştır. Kazak Türkçesinde *muz yürek* “taş yürek”. Türkiye Türkçesinde *esip savurmak*, bağırıp çağırmak, öfke ile fena sözler söylemek anlamındadır. Burada da rüzgârın savuran özelliği insana aktarılmıştır.

Türkiye Türkçesinde hava kavram alanını karşılayan daha pek çok deyim ve atasözü vardır, bütün atasözleri ve deyimleri tezi çok kabartacağından hepsi tezde verilmemiştir.

Hava olaylarını karşılayan adlar, Türkiye Türkçesinde özel ad olarak da kullanılmaktadır: Güneş, Bora, Boran, Yağmur, Tayfun, Tufan, Rüzgâr, Poyraz, Ayaz, Meltem, Bulut...

Bu çalışmada hava kavram alanına giren sözcükler incelenmiş, bu sözcükler sınıflandırılıp kendi içlerinde derecelendirilmiştir. Hava kavramının kendi içinde kavram kümelerinin olduğu gibi, her kümenin kendi içinde derecelerinin olduğu görülmektedir. Yağış biçimlerinden olan yağmurun, karın nasıl yağdığı, rüzgârın nasıl estiği kendi içinde çeşitlilik göstermektedir. Kazak Türkçesinde şiddetli esen rüzgârlar: aňıra, aspandat. Hafif esen rüzgârlar: jelpi, jelkem, espe. Eski Anadolu Türkçesinde ise şiddetli esen rüzgârlar: karcaşık yel, kara kayı, kum, yedişerleme. Türkiye Türkçesinde hafif esen rüzgârlar: meltem, tanyeli.

KAZAK TÜRKÇESİ SÖZCÜKLER VE SÖZ ÖBEKLERİ

- alağanşiq** kar borasının durarak yavaşladığı an, 55
- alasıpıran** 1. ilkbaharda karlar eriyip toprağın belirmediği zaman, 2. (mcz.) kargaşa, karmaşa, karışıklık, 3. (mcz.) sıkıntı, çetin ve çileli dönem, 71
- añıldı-** 1. (rüzgâr) uğuldamak 2. açıkça, samimiyetle, içtenlikle anlatmak, 53
- angıldav** 1. yel esmek 2. içine sır veya kin saklamadan konuşmak, 53
- añıra-** 1. yüksek sesle, bağırarak ağlama 2. rüzgâr (sertçe esmek) 3. boş kalmak, sahipsiz kalmak, 49
- añızaq** kuru sıcak rüzgâr, samyeli sam, 52
- aqpandat-** (fırtına, boran, tipi) çok esmek, 56
- asqın-** 1. (rüzgâr) şiddetlenmek. 2. (ortalık) kızışmak, karışmak, 49
- aşiq** 1. açık 2. boş, açık (yer, alan) 3. bulutsuz, açık (hava) 4. açık belirgin, 33
- ava** hava, 5
- ayaz** ayaz, 22
- ayaz** ayaz, 41
- ayaz sor-** ayaz yedi, ayazlamak, 23
- ayazdan-** 1. ayazlamak, ayaza çevirmek, 2. (mcz.) somurtmak, yüzünü asmak, 22
- ayazdat-** ayazlamak, soğutmak, 23
- ayazdı** ayazlı, 23
- ayazsız** ayazsız, 23
- ayıq** - 1. (güneş) bulut ve sisten ayrılarak parlamak 2. hastalıktan kurtulmak, iyileşmek 3. ayılmak, kendine hoş gelmek, 32
- azına-** boran ve rüzgârın çıkarmış olduğu ses, uğultu, 41
- azınaviq** 1. dinmeyen uğultulu (rüzgâr) 2. sürekli kişneyen (aygır), 42

besqonaq (-ğı) yaz ile kış arasında olan beş günlük soğuk hava, 19

bora- kar ve yağmurlu, bol tozlu sert bora esmek, 54

bora arkasından yağmur getiren sert ve geçici yel, bora, 54

bora (kar, yağmur veya bol tozlu sert rüzgâr) esmek, 54

borağıt- (boran) devamlı esmek, 55

boran kar fırtınası, tipi, boran, 56

boranda- boran olmak, fırtına esmek, 56

borandat- kasırğa esmesi, 56

borandı tipili, boranlı, 56

boransız cavgan capalak kar üstümüzü birkedi boransız yağan iri kar taneleri üstümüzü kapladı, 67

borasın tipili yel, 55

borasındı tipili, borandı, 55

buldır bulanık, belirsiz, 30

buldırı- sislenmek, bulanık hale gelmek, 30

buldırılav gözün seçememesi, bulanık olarak görünmesi, 30

bulıñğır 1. bulutlu, kapalı 2. (mcz.) bulanık, anlamsız, 32

bulıñğırlan- dumanlanmak, sislenmek, 32

bult 1. bulut 2. (mcz.) yürekteki sızı, acı, 31

bultsuz bulutsuz, açık, 32

bulttan bulutlanmak, 32

bulttan- bulutlanmak, 32

bulunğır aydın değil, bulanık sisli, 30

burqaqtatuv kar veya yağmurun rüzgârla karışık yağması, 68

burqa- (rüzgâr) kar veya toprağı savurmak, 68

burqan- 1. (deniz) köpürmek, (rüzgâr) şiddetle esmek 2. (mcz.) kıyameti koparmak, aşırı derecede sinirlenmek, 68

burqaq – kar fırtınası, boran, 68

burqasın rüzgârla karışık sertçe yağan kar , 68

burqasın kar fırtınası, tipi, 68

burqasındı rüzgârla karışık yağan kar ve yağmur, 68

burşaq dolu, 66

burşaqta- dolu yağmak, 66

buvaldır bulanık, 31

buvaldırılı açık değil, sisli, karanlık, bulanık, 31

buvırgan- 1. (rüzgâr) sertleşmek, 2. (nehir dalgaları) kıyıyı dövmek, 3. (mcz.) kızmak, sinirlenmek, 50

buvsan- 1. hafifçe terlemek, 2. (mcz.) (kar) erimek, (don) çözülmek, 71

bürkek açık olmayan, yağışlı gün, 57

bürkelen- pek belirli olmamak, bulanıklaşmak, 32

bürkenşi örtü, 32

bürkenşik 1. semaverin ateşini söndürecek kapak 2. dumanlı, bulutlu gün, 32

bürkev açık olmayan, kapalı, bulanık (hava), 32

cadıra- 1. memnun, sevinçli, gönüllü olmak, 2. bir şeyin aydın, ışıklı olması, 8

capalak capalak kar cavdı iri iri kar yağdı, 67

capalaktap kar caviptur iri iri kar yağıyor, 67

capalaktav karın iri iri yağması, 67

capalaq yarası, 67

davıl fırtına, boran, tufan, 49

davıl toz duman ederek çok sert esen rüzgâr, 49

davıdatuv bora gibi, rüzgâr gibi hızlı hareket ettirmek, 50

davıldav bora gibi, rüzgâr gibi hızlı hareket etmek, 50

davıldı fırtınalı, boranlı, 49

dım 1. nem, rutubet, 2. ses, ün, seda, 15

dımda- nemlendirmek, ıslatmak, 16

dımdı nemli, rutubetli, 16

dımqıl nemli, ıslak, rutubetli, 16

dımqılda- rutubetlenmek, nemlenmek, ıslanmak, 16

dımqıldav nemli, hafif rutubetli, 16

dımqıldıq (-ğı) nemlilik, rutubetlilik, 16

dolı sağanak, yoğun yağış, 57

düley 1. kuvvetli, çok güçlü, dilsiz sağır, 2. çok kuvvetli rüzgâr ve bora, 55

erü- 1. (f.) kar, yağ gibi nesnelere erimesi, 70

es- (rüzgâr) esmek, 37

esilüv esmek, örmek, 37

eskek 1. (is.) serin, hafif rüzgâr 2. (s.) (mcz.) hareketli, hızlı, 46

eskekte- (rüzgâr) esmek, 37

espe 1. hoş esen, hafif (rüzgâr), 46

esüv 1. ipi elle örmek 2. rüzgârın esmesi, 37

güv-güv rüzgârın estiği zaman çıkardığı ses, uğultu, 53

güvle ses çıkarmak, uğuldamak, 53

güvildev 1. rüzgâr, ses çıkararak esmek. 2. fazla ses çıkarmak. 3. birşeyin daha hızlı gitmesi, 53

ığüv sert esen rüzgâr, kasırgaya mukavemet göstermeden kapılmak, 50

ılğal rutubetli, nemli hava veya toprak, 15

ılgalda- ıslatmak, rutubetlendirmek, nemlendirmek, 15

ılgaldan- nemli olmak, rutubetli olmak, 15

ılgaldatqış nemlendirici, 15

ılgaldılıq (-ğı) nemlilik, ıslaklık, rutubetlilik, 15

ılgalsız nemsiz, kuru, rutubetsiz, 15

ılgalsızdıq nemsizlik, kuruluk, rutubetsizlik, 15

ıp-ıstıq sımıcak, 12

ıs- ısımak, sıcak olmak, 11

ısı- 1. hava sıcaklığı artmak, ısınmak, 2. vücut ısısı artmak, ateşi yükselmek, hararetlenmek, 11

ısıl rüzgâr uğultusu, yılan tıslaması, 53

ısılsa- sıcaktan bunalmak, terlemek, 11

ıssı bunaltıcı sıcak, 11

ıssılıb-suvıqtı 1. bir sıcak bir soğuk, 2. iyi kötü, ağır hafif, 12

ıssılıq (-ğı) sıcaklık, havasızlık, 11

ıstıq (ğı) 1. sıcak, çok ısınmış, 2. havadaki yüksek ısı, hararet, 3) (mcz.) değerli, kıymetli, sıcak, 11

ıstıqtav 1. biraz sıcak, 2. (mcz.) daha değerli daha kıymetli, 11

ıstıqtay sıcak olarak, sıcak hâlde, sıcak sıcak, 11

ıstıqtıq (ğı) 1. sıcaklık, 2. (mcz.) değerli kıymetli olma, 11

ızğar 1. kuru ayaz, sert soğuk 2. (mcz.) sinir, öfke, hiddet, 41

ızğarlanuv rüzgârlanmak, ayazlaşmak, soğumak, 41

ızğarlı 1. sert, soğuk (ayaz) 2. (mcz.) asık suratlı, somurtkan, hiddetli, 41

ızğarsız soğuk olmayan, ılık, yumuşak (hava), 41

ızğaruv rüzgârın sertçe esmesi, 41

- ızgı-** 1. hızla geçmek, süratle gitmek 2. soğuk rüzgâr esmek 3. çok olmak, bir hayli fazla olmak, 41
- ızgır-** (rüzgâr) sert, şiddetli esmek, 41
- ızgırık** soğuk rüzgâr, 41
- ızgırıkta-** bkz. ızgır, 41
- işin tart-** 1. rüzgâr, bora çıkmak, 2. şüphelenmek, 55
- jalamır** (mcz.) soğuk rüzgâr, ayaz, 23
- jañbır** yağmur, 60
- jañbırlı** yağmurlu, yağışlı, 60
- jañbırsız** yağmursuz, 60
- jasıl** şimşek, 27
- jasına-** şimşek çakmak, 27
- jastav** nemlice, rutubetlice, 16
- jav-** 1. yağmak. 2. (mcz.) dolup taşmak, 57
- javdır-** yağdırmak, 57
- javın** yağış, yağmur, 57
- javındat-** devamlı yağmur yağmak, 60
- javındı** yağmurlu, yağışlı, 57
- javın-şaşın** yağmur, yağış, 57
- jay** yıldırım, 26
- jayma-şuvaq** 1. açık, güneşli hava, 2. (mcz.) neşeli, güleryüzlü, şen, 8
- jayma-şuvaqtan-** 1.(hava) açık, güneşli olmak 2. (mcz.) neşelenmek, keyiflenmek, 8
- jayşa** yıldırım gibi, 26
- jel** yel, rüzgâr, 35
- jelden-** 1. (rüzgâr) esmek. 2. soğuk almak, 36

jeldey rüzgâr gibi hızlı, süratli, 47

jeldi rüzgârlı, fırtınalı, 36

jelkem hafif esen rüzgâr, 46

jelken yelken, 48

jelkendi yelkenli, 48

jelkensiz yelkensiz, 48

jelpi- yellenmek, hafiften esmek, esmek, 37

jelquz şiddetli rüzgâr, fırtına, 47

jelquz rüzgârın etkisiyle belde oluşan ağrı, 47

jelsiz rüzgârsız, yelsiz, 36

jılı 1. ılık, 2. merhametli, 10

jılı- ısınmak, ılmak, ılınmak, 10

jılıday sıcak halde, sıcakken, 10

jılılıq 1. sıcaklık, 2. (mcz.) merhamet, iyilik, 10

jılımq ılık, ılıman, 10

jılımqı 1. lezzetsiz, tatsız, 2. ılıkça, ılıcak, 3. üç kâğıtçı, düzenbaz, 10

jılın- ılmak, 10

jılıt- ısıtmak, ılıtmak, 10

jılıtqı 1. ısıtıcı, 2. termofor, 10

jılıtqıla ılıtmak, biraz soğutmak, 10

jılıtqış ısıtıcı, 10

jılımq karların eriyip, havanın ısınmaya başladığı zaman, 70

jılımqtan- (kar) yavaşça erimek, (hava) ısınmaya başlamak, 70

jiluv 1. ısı, 2. (mcz.) merhamet, iyilik, 10

jiluvlıq sıcaklık, ısı, 10

juluvsızdıq sıcak olmama durumu, 10

jıp-jılı 1. ılık, sıcacık, 2. (mcz.) içten, samimi, hoş, sevimli, güzel, 10

josqın bir yöne doğru hareketlenmiş kütle veya kitle, 64

josqında- sel gibi akmak, akın etmek, 64

juldıssız yıldızsız, karanlık, 9

juldız yıldız, 8

juldızdan- yıldız gibi parlamak, 8

juldızday yıldız gibi, 8

juldızdı 1. yıldızlı 2. (mcz.) ünlü, yıldızı parlayan, 9

kerimsal orta asya ve kazakistan'ın güneyinde esen kuru sıcak rüzgâr, 52

kerimsal sıcak rüzgâr, 52

kevlev 1. yerin altını kazarak tünel yapmak. 2. rüzgârın esmesi. 3. kendi kendine övünerek yüksek sesle konuşmak, 53

kilegeyli sulu, nemli, 16

klimat iklim, 7

klimatologiya iklim bilimi, 7

körpildek taze, yeni yağmış kar, 70

köşkin çığ, yuvarlanan, dağdan kayan kar, 73

köşkinde- çığ kayması, 73

közel- (hava) açılmak, aydınlanmak, 9

kün 1. güneş, 2. gün, gündüz, 3. tam gün, 24 saat, 4) vakit, zaman, 5. hava durumu, 6

kün jadıravda- hava açılmak, 8

kün jayı hava durumu, 7

kün kürkiredi gök gürlledi, 28

kündiz gündüz, güneşsiz, güneşin görünmediği sıra, 6

künes güney, güneş ışınlarının bol düştüğü yer, 6

küneste- güneşlenmek, 6

küngele-kün- 1. güneş çıkmak, 2. gölgelemek, 6

küngeylev güneşe doğru, güneye yakın, 6

küngeyli güneşli, 6

künğirt yarı aydınlık, alaca karanlık, 6

künğirtte- 1. loş duruma gelmek, loşlaşmak, 2. üstü kapalı, anlaşılmaz konuşmak, 6

künğirttev bulanık, anlaşılmaz, belirsiz, 6

künğirttik loşluk, yarı aydınlık, 6

künsi- güneşte yanmak, güneşlenmek, 6

künsiz 1. güneşsiz, karanlık, 6

künşuvaq güneşli, güneşin sıcaklığı, 6

küpsek minderi, şilte, 69

küpsek yumuşak, hafif, 69

küpsek kar hafif, taze kar, 69

kür günün yağmadan evvelki gök gürültüsü, 28

küresin 1. çöplük, mezbele, 2. kürelenmiş kar yığını, 70

kürkire- gürlmek, gök gürlmesi, 28

kürtik rüzgârın bir yere yığıdığı kar, 70

kürtikten- (kar yığın) sertleşmek, donmak, 70

küvlev rüzgârın sesi, 53

lep 1. çok hafif esen rüzgâr, 2. arzu, istek, merak, 47

lep (bi) 1. esinti, hafif rüzgâr 2. cesaret, güç kuvvet, 47

macırav günün biraz ısınmaya başlaması, 13

munar tam açık değil, sisli, bulanık, 30

munarlanuv sislenmek, havanın sislenmesi, açık olmaması, 30

munarlav bulanıkça, biraz sisli, 30

munarsız bulutlu olmayan açık hava, 30

munart- sislemek, puslanmak, 30

mup- muzday çok soğuk, buz gibi, 25

muz buz, 25

muzart dağın buzlarla örtülü zirvesi, 25

muzarttı buzlu, buz tutmuş, 25

muzda- buz tutmak, 25

muzda- üşümek, donmak, 25

muzdaq yeni yağın karla suyun buz tutması, 25

muzdaq (-ğı) 1. buz tutmuş, buzlanmış yer. 2. dağın buzlu zirvesi, buzul, 25

muzdaqta- donmak, buz tutmak, buzlanmak, 25

muzdat- dondurmak, buz tutturmak, 25

muzdat- dondurmak, soğutmak, 25

muzday buz gibi, çok soğuk, 25

muzdaylıq (-ğı) soğukluk, buzlanma, don, 25

nayzağay yıldırım, 26

nöser sağanak yağışlı, 61

nöserle- sağanak sağanak yağmak, bardaktan boşanırcasına yağmak, 61

ombi bele kadar yağın kar, 69

ombila- bele kadar karda zorla yürümek, 69

oppa rüzgârın etkisiyle kuytu yerlere toplanmış kar yığını, kürtün, 70

oppalı kürtünlü, 70

otamalı martın 10'u ile nisanın 10'u arasında görülen sert, soğuk döneme verilen ad,

19

ottay ateş gibi çok sıcak, 13

ottılıqğı hararet, sıcak, 13

ökpek hızlı esen rüzgârla karışık soğuk, 49

ökpek soğuk (rüzgâr), kara (yel), 49

ökpekte- (rüzgâr) sert, şiddetli esmek, 49

öktem 1. hükmedici, emredici. 2. sert, şiddetli, güçlü, 49

öktem jel sert, şiddetli rüzgâr, 49

öktemde- 1. hükmetmek, emir vermek 2. (rüzgâr) şiddetlenmek, 49

ölkek 1. halsiz, güçsüz 2. hafif esen rüzgâr, 46

ötkinşi kısa, birden yağan ve hemen duran yağmur, 60

qahar 1. öfke, sinir, hiddet, 2. ayaz, soğuk, 23

qaharlı 1. öfkeli, sinirli, hiddetli, 2. sert, şiddetli soğuk, 23

qanjılı soğukla sıcak arası, ılık, 13

qapa üzüntülü, pişmanlık, 12

qapa sıcak, havasız, sıkıntılı, boğucu, 12

qapala- havanın boğucu, sıkıntılı olması, 12

qapala- sıcağa dayanamamak, sıcaktan bunalmak, 12

qapalaqta- 1. lapa lapa kar yapmak, 2. telaşlanmak, sersemleşmek, şaşırmaq, 67

qaparıq 1. bunaltıcı, boğucu (sıcak), 2. sıkıcı, bunaltıcı, 12

qaparıqtav biraz bunaltıcı, sıcak, boğucu, 12

qapas sıcak, havasız, 12

qaqa- (hava) aşırı soğumak; (soğuk) sertleşmek, 18

qar kar, 67

- qara** 1. kara, 2. bir şeyin gölgesi, 23
- qara suvı** ayaz, 23
- qarday** 1. kar gibi bembeyaz, apak, 2. saf, temiz, 67
- qarlı** karlı, 67
- qarşa** kar gibi, 67
- qartqaq** soğuktan yerin donması, 24
- qaruv** güç kuvvet, 18
- qaruv** 1. yakmak, 2. çok üşütmek, soğuğun yakması, 18
- qat-** 1. donmak, don tutmak. 2. büyümek, gelişmek, 24
- qatal** 1. sert, katı yürekli, 2. merhametsiz, acımasız, gaddar, 3. sıkıntılı, cefalı, zor, ağır,, 18
- qatañ** 1. katı sert, 2. sert, çok soğuk (hava), 18
- qatgıl** 1. donmuş, buz tutmuş, 2. öfkeli sert, 18
- qatgıldan-** 1. sertleşmek, katılaşmak, 2. sesini yükseltmek, 3. hava (soğuma sıcaklık) düşmek, 18
- qayna-** 1. kaynamak, kaynamış su, 2. pişmek, haşlanmak, 3. (hava) çok sıcak olmak, kavurmak, yakmak, 4. çok miktarda bulunmak, 13
- qılamıq (-ğı)** ilk ince kar, 69
- qılamıqta-** (kar) ince ince yağmak, 69
- qılav** kışın çok az az yağın kar, 69
- qılavla-** 1. ince ince kar yağmak 2. (saç, sakal) ağarmaya başlamak, 69
- qılavlanuv** açık havada karın hafif hafif atıştırması, 69
- qılpıq (-ğı)** hafif ince kar, 69
- qırbıqta-** ince ince kar yağmak, 69
- qıtımır** 1. sert, haşın (insan), 2. ayaz, soğuk, 23

- qıtımırılan-** 1. öfkelenmek, sinirlenmek, 2. soğumak, serinlemek, 23
- qıtımırılav** 1. sertçe, katıca, 2. soğukça, şiddetlice, 23
- qız-** 1. kızmaya başlamak, sıcaklığı artmak, 2. belirli bir işin veriminin çoğalması, hararetlenmesi, 3. heyecanlanmak, sinirlenmek, 4. çürümek, bozulmak, 5. sarhoş olmaya başlamak, 12
- qız-** ısınmak, kızmak, 12
- qızuv** 1. kızmak, sıcaklığı harareti artmak, 2. kuvvet ve gücü artmak, 12
- qızuv** sıcaktan çürümek, bozulmak, küflenmek, 12
- qızuvlav** 1. biraz sıcak, ılık, 2. biraz içkili, yarı sarhoş, 12
- qızuvlı** 1. sıcak, ısınmış, 2. kızışmış, hararetli, 12
- qızuvlıq** 1. sıcaklık, hararet, ısı, 2. asabilik, sinirlilik, 3. (mcz) sarhoşluk, 12
- qoñırjay** serin, ılık, 19
- qoñırjaylan-** serinlemek, 19
- qoñırıla-** 1. kahverengiye boyamak, 2. kahverengiye çalmak, 3. (hava) serinlemek, 19
- qubılmalı** 1. değişken (renk) 2. değişken (hava) 3. kararsız, istikrarsız, 7
- qulaqtanuv** 1. haberdar olmak, duymak, 2. havanın çok soğuması, 3. bitkinin yeni yeşermeye başlaması, 18
- quldıra-** 1. hızla aşağıya doğru düşmek. 2. rüzgâr gibi geçmek, 52
- quralay** 1. yaban keçisinin dişisi, 2. her sene mayıs ayının ikinci yarısında olan soğuk, 19
- qurğaq-** 1. kurumuş, kuru, 2. yağışsız, kurak, 3. kuru (öksürük), 14
- qurğaqşılıq** yağmursuzluk, yağışsızlık, kuraklık, 14
- qurğaqtav** 1. daha kuru, 2. biraz kuru, yağışsız (hava), 14
- qurğaqtıq (-ğı)** kuraklık, 14
- qurıs-** 1. buz tutmak, donmak. 2. istememek, (birine) soğuk bakmak, 26

qusqanatı kışın yağan karların erimesinden sonra tekrar yağan ince kar, mart karı, 69

quvañ 1. çorak, kıraç, 2. yağışsız, kuru (yıl, mevsim), 3. solgun, sararmış, 14

quvañdav 1. az yağışlı, kurak, 2. rengi kaçmış, benzi solmuş, 14

quvañdıq 1. yağışsızlık, kuraklık, 2. solgunluk, rengi kaçma, ölgünlük, 14

quvanşılıq yağmurun yağmaması, yağmursuzluk, kuruluk, 14

quvir- 1. kavurmak, 2. kızartmak, 3. (güneş) yakıp kavurmak, 4. iki ayağını bir pabuca sokmak, sıkıştırmak, 13

quyin toz, kar, toprağı yuvarlayarak dik yükselten rüzgâr, 50

quyındatuv 1. rüzgârın hortum şekline dönüşmesi, girdap, 2. hızını arttırmak, çok hızlı olarak gitmek, 51

quyinşa girdap gibi, 51

quyinşa hortumlu rüzgâr gibi, fırtına gibi, 51

saba (mcz.) (rüzgâr) şiddetli esmek, 50

salqın 1. soğuk, serin (salqın jel: soğuk rüzgâr) 2. araları açık, soğuk, 19

salqında- 1. soğumak, serinlemek, 2. (mcz.) samimiyeti azalmak, araya soğukluk girmek, 19

salqındatıluv serinletilmek, 19

salqındatuv serinletmek, 19

salqındav 1. biraz serince, soğukça, 2. biraz gevşek, isteksizce, 19

samal insana ferahlık veren hafif esen yel, rüzgâr, meltem, 47

samalda- serinlemek, ferahlamak, 47

samalday hafif rüzgâr gibi, meltem gibi serin, 47

samaldı rüzgârlı, 47

samiyan insana ferahlık veren serin (rüzgâr), 47

sarna- 1. çok, durmadan konuşmak 2. (hasta) inlemek 3. (rüzgâr, fırtına)
uğuldayarak esmek, 37

sel sel, su baskını, 63

selde- (yağmur) bardaktan boşanırcasına yağmak, 64

seldet- sel olarak yağmak, 64

selebe şiddetli yağın yağmur, 64

selebe afet, felaket, 64

serlet- (ser-le-t) (yağmur) şiddetli yağmak, 64

sılbı yağmurla karışık kar, 70

sılbıra- 1. ağır ve gevşek hareket etmek, gevşemek 2. ince ince yağmak, aralıksız
çiselemek, 61

sılpıldağ karın eriyerek her tarafın çamur ve su olması, 70

sırğaq (-ğı) soğuk havalarda yerlerde oluşan kaygan ince buz tabakası, 25

sırma tipi, kar fırtınası, 68

sız 1. nem, rutubet, 2. (mcz.) küskünlük, öfke, 16

sızdav 1) biraz rutubetli, nemlice, 2. öfkeyle bakmak, 16

sızdavıt nemli, rutubetli yer, 16

silbi karın bir eriyip, bir donduğu mevsim, 70

sires- sert olarak donmak, donarak sertleşmiş olmak donakalmak, 25

sirev ayazda sertleşmiş olan kar, 70

sirevlenüv donmak, 25

sirkire- yağmur şiddetli yağmak, 60

sirkire- sağnak halinde yağmak, 57

sonar ilk kar, 69

sonarla- ilk kardan sonra ava çıkmak, avlanmak, 69

sonarşı ilk karla ava çıkan kimse, avcı, 69

soqta yığılan ve toplanan kan veya başka bir şey, 71

sup-suvıq sopsoguk, çok soguk, 18

surgay 1. kapalı, bulutlu 2. gönülsüz, 32

suvın- sogumak, 18

suvıq sor- üşümeek, 23

suvıqta- 1. üşümeek, titremek, 2. (mcz.) araları açılmak, sogumak, 18

suvıqtıg (-ğı) 1. sogukluk, 2. (mcz) soguk olma (insan), 18

şabırttan- bulutlanmak, 32

şagırmaq güneşli, açık hava, 9

şagırmaq günün en sıcak zamanı, 13

şagırmaqtan- (hava) güneşli ve açık olmak, 9

şangay temiz, bulutsuz, kirsiz, 33

şanğıtuv havanın çok soguması, 18

şañıltır sert, keskin, kuru, dondurucu ayaz, 23

şañıltırlan- (hava) sogumak, sertleşmek, 23

şatır-kütir patırtı, gürültü, çatırtı, 28

şatırla- (gök) gürlemek, 28

şayday bulutsuz, açık (hava), 9

şañıltır kuru (ayaz), sert (soguk), 23

şıq çiy, jale, şebnem 74

şıqtan- çığ düşmek, 74

şıqtan- nemlenmek, 15

şıtımır kuru, sert (soguk, ayaz), 23

şıtımır hafif soguk, hafif serince, 19

şıtqıl hayli soğuk, hafif serince, 19

şlang hortum, 50

şuvaq güneşin sıcaklığı, 13

şuvaq (-ğı) ışın, ışık, 6

şuvaqtı güneşli, 7

şümekte- yağmurun bardaktan boşalırcasına yağması, 60

tamız yazın en sıcak olduğu günler, 13

tan samalı sabah yeli, sabâ, 47

taqırşılıq (-ğı) çoraklık, kuraklık, yağışsızlık, 14

tasqın 1. taşkın, sel.2. (mcz.) aşırı güç, enerji, 64

tasqında- 1. taşmak, sel olmak. 2. (mcz.) taşmış, coşkun, dolup taşmak, 64

tasqındı taşmış, coşmuş, sel olmuş, 64

tayfun tayfun, siklon, 51

termo ısı, sıcaklık, 13

tınıq rüzgârsız, sakin, durgun, dingin, 52

tınıqtav biraz rüzgârsız, sakin, 52

tınıqtıq (-ğı) durgunluk, dinginlik (hava), 52

tımırısı- (hava) rüzgârsız, durgun ve bunaltıcı olmak, yaprak kıpırdamamak, 52

tımırısıq 1. esintisiz, boğucu, bunaltıcı, 2. (mcz.) konuşmayan, ağzını açmayan, 52

tımırısıqtıq (-ğı) bunaltıcılık, boğucu olma, dinginlik, durgunluk, 52

tın- 1. bitmek, tamamlanmak, son bulmak, 2. dinmek, yatışmak, sakinleşmek, 8

tınıq 1. akmayan ve tertemiz su, 2. açık ve sakin hava, 8

tınşuv 1. basılmak, eskisi gibi olmak, sulh olmak, 2. havasız ve sıcak, 13

tıp-tınıq çok sakin, dingin, esintisiz, 52

tolassız aralıksız, durmadan (yağmur, rüzgâr vb.), 56

ton- donmak, 25

toñ don, 24

toñ- 1. donmak, üşümek 2. kalp, katılaşımak, 24

tondañ- (toprak) don tutmak, donmak, 24

toñğaqtıq soğuğa karşı dayanıklı (kimse), 24

torlan- (gökyüzü) bulutlanmak, bulut basmak, 32

tuman 1. sis, 2. (mcz.) belirsiz, bulanık, 30

tumanda- sislenmek, tozlanmak, bulanmak, 30

tumandan- sislenmek, 30

tumandan- 1. sis basmak, bulutlanmak 2. (mcz.) bulanıklaşmak, belirsiz olmak, puslanmak, 30

tumandat- sislendirmek, tozutmak, 30

tumandı sisli, sis basmış, 30

tumşala- 1. ağzı, burnu sarmak, örtmek 2. (mcz.) sis basmak, 30

tunjıra- 1. (hava) kapanmak 2. (mcz.) üzülmek, derin düşünceye dalmak, efkârlanmak, 32

tüner- (hava) bozmak, kararmak, 32

tüner- 1. havanın bulutlanması, yağacak gibi olması 2. kaşlarını çatmak, 33

tüneriñki 1. kararmış, bulut kaplamış 2. kaşları çatık, somurtkan, sinirli, 32

tünert- karanlık, bulutlu hale getirtmek, 33

tütek sert esen rüzgâr ve karlı bora, 55

tütev 1. tütme, 2. devamlı olarak karla karışık rüzgâr esmesi, 3. rengi bozularak, sinirlilik alameti gösterme, 55

uşu- üşümek, soğuk olmak, 18

uvletüv rüzgârın esmesini sağlamak, 53

- uvlev** rüzgârın esmesi [uv-uv] demesi, 53
- uytqı-** (rüzgâr) sert esmek, 51
- uytqıtuv** sert rüzgâr ve boranın tesiriyle hortumlaşmak, 51
- uytquv** karın, toz dumanın ve onlara benzeyen şeyin rüzgârın tesiriyle uçarak hortum şeklini alması, 51
- ülpek** yeni yağın kalın olmayan kar, 70
- ürme** esip duran (rüzgâr), 37
- ürüv** 1. üflemek, ağzıyla hava vermek, şişirmek 2. rüzgârın esmesi, 37
- üsi-** üşümek, donmak, 25
- üsik (-ği)** 1. don, 2. soğuktan donma, üşüme, 25
- üskirik** şiddetli rüzgâr ayaz, 49
- üskirikti** keskin (rüzgâr), şiddetli, soğuk (ayaz), 49
- üskirüv** soğuk rüzgâr esmesi, 49
- üvil** 1. rüzgârın uğultusu, uğuldama. 2. çocuğun dillenmeye başlamadan önce çıkardığı ses, 53
- üvilde-** (rüzgâr) uğuldamak, 53
- üvle-** (rüzgâr) uğuldamak, 53
- zımıstan** 1. kış, ayaz 2. Kazak Türklerinin başına gelenler, çektikleri acılar, 23

Tablo 3: Kazak Türkçesi Hava Olayları

KAZAK TÜRKÇESİ HAVA OLAYLARI				
<u>YAĞIŞLI HAVA</u>	<u>RÜZGÂRLI HAVA</u>	<u>AÇIK-KAPALI HAVA</u>	<u>SICAK-ILIK-SOĞUK HAVA</u>	<u>NEMLİ HAVA</u>
Jav (Yağış): -Javındat Jañbir (Yağmur) -ötkinşi -sirkire -nöser -silbıra -şümekte Sel (Sel) -selde -selebe -serlet -josqında -tasqın Burşaq (dolu) Qar (kar) -capalaq -burqa -burqasın -sırma -erü -jilmıq -silbi -köksoqta -qılav -qılamıq -qılpaq -qırbıqta -küpsək kar -ombi -sonar -körpildek -ülpek -sılbi -sirev -oppa -kürtik -küresin	Izğar (rüzgâr) -jel(yel) -sarna -ürüv Hafif rüzgârlar -jelkem -ölkek -eskek -espe -samal -tan samalı -samalday -lep -samiyan Şiddetli Rüzgârlar -jelquz -ızğır -ızğı -anıra -asqın -ökpekte -öktem -üskirik -aqpandat -davıl -çavğın -saba Quyn (hortum) -uytquv Tayfun (tayfun) Sıcak rüzgârlar -añızaq -kerimsal -sam Rüzgârsız -tımıq -tımırsıq -tıp-tımıq	Açık hava -sağırmaq -tımıq -şayday -kün jadıravda Kapalı hava -tuman -bulıñır -munar -buvaldırlı -bult -bürkev -bürkenşiq -şabırttan -tüner	Sıcak hava -ıssı -ıstıq -ıp ıstıq -qapa -ıssılı suvıqtı -qızuv -macırav -tıñşuv -qayna -qanjılım -ottay -quvir Ilık hava -jılı -jıluvlıq -jılımıq -jıp jılı Soğuk hava -qaqa -quralay -qaruv -otomalı -salqın -şıtqıl -şıtmır -besqonaq -qatan -qatgıl -qoñurjay -suvıq -suvıqtıq -sup suvıq -muz -muzday -muzda -mup muzday -muzart -sires -sirevlen -toñ	-ılğal -dım -jasta- -kilegeyli -sız

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2009). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayın Evi.

Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Ünal Ofset.

Aksoy, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (Cilt 1). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Aksoy, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (Cilt 2). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Atalay, B. (2013). *Divanü Lûgat-it Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Cumakunova, G. (2008). Kırgız Türkçesinde Arapçadan Alıntı Kelimeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* (9), 102.

Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.

İsmail, Z., & Gümüş, M. (1995). *Kazak Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

- Koç, K., & Doğan, O. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Koç, K., Bayniyazov, A., & Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oba, E. (Spring 2014). Kazak Türkçesindeki Arapça ve Farsça Kelimelerin Fonetik Değişimleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* (Volume 9/6), 800.
- Oraltay, H., Yüce, N., & Pınar, S. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Sinan, A. T. (2008). Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 18 (2), 92.
- TDK. (2009). *Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Seçil Ofset.
- TDK. (2009). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (1992). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Milliyet.
- Tietse, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* (Cilt I). İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Toklu, M. O. (2003). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tor, G. (2004). *Mersin Ağzı Sözlüğü Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:38* . İstanbul:
Kebikeç Yayınları.

Tor, G. (2015). Kazak Türkçesinde Organ Adlarının Somutlaştırmada Kullanımı.
Journal of Turkish Studies vol 42, s.317-358.